

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

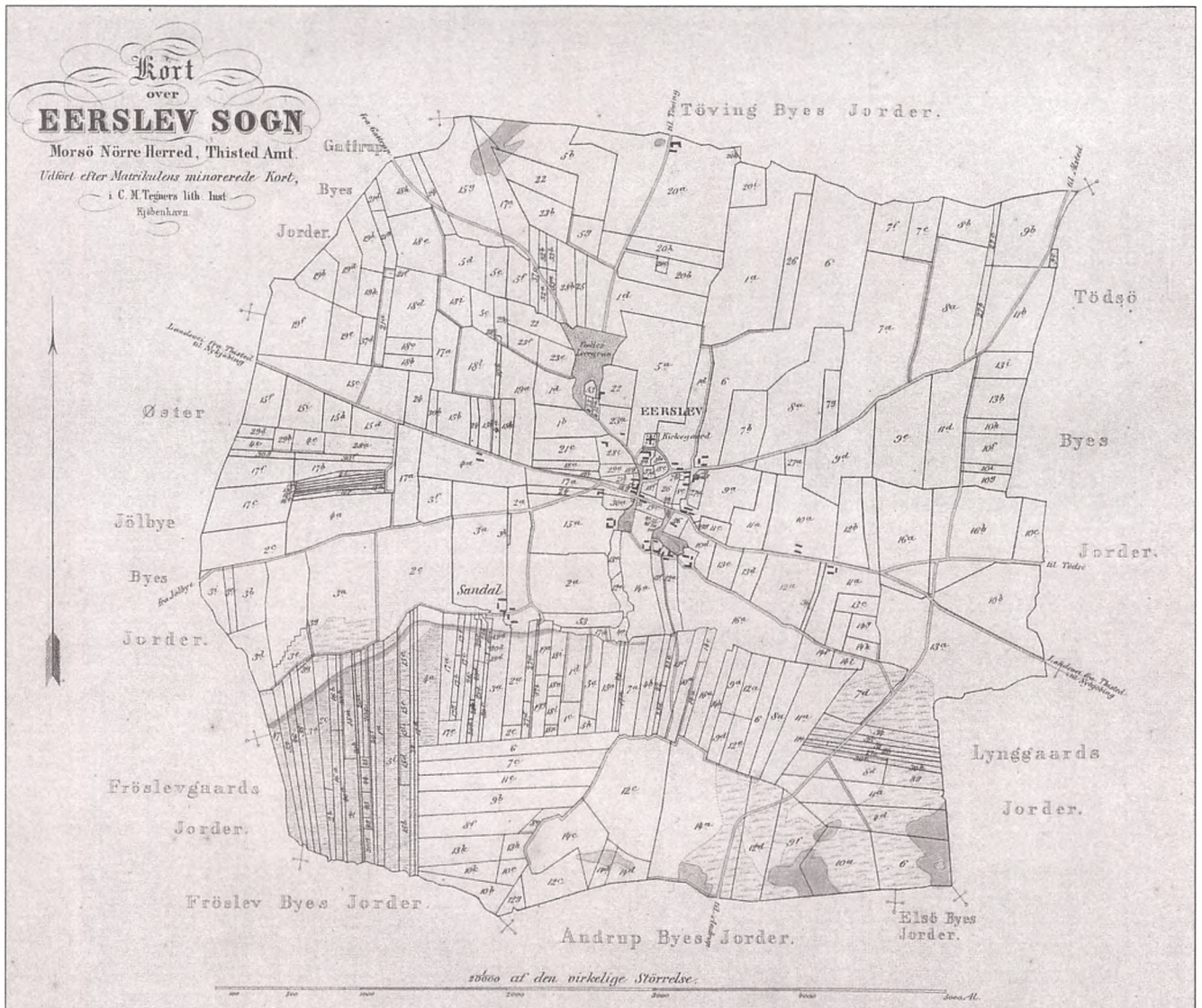
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jul På Mors

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 2003

Matrikulens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867. Ejendommens placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

Billedet på forsiden

viser en del af haven på *Kølviggård*, Faartoft. Til venstre ses vestgavlen på stuehuset. Billedet er malet af kunstmaleren Fridolin Johansen (1893 el. 1894), der i 1893-94 boede på *Overgård* i Faartoft.

JUL PÅ MORS 2003

INDHOLD

Tæbrings rebeller..... 2 <i>Af Børge Jensen</i>	Smeden i Frøslev fortæller 44 <i>Erindringer af Andreas Vestergaard, Frøslev</i>
En sag om industrispionage?..... 8 <i>Af Susanne Overgaard</i>	Stork, stork, langeben 53 <i>Fra Caspar Schade</i>
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 13	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 58
Axel Nielsen fra Færkenstræde og Aksel Sandmose's ryg..... 14 <i>Af Knud Sørensen</i>	
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 27	Redaktion: <i>Per Noe</i> <i>Poul Nyborg</i> <i>Susanne Overgaard</i>
På Fjorden – før og nu 28 <i>Af Poul Gade</i>	
Billeder på loft og væg..... 33	41. ÅRGANG . ISBN 87-87566-59-1 ISSN 0902-4700
Et orgels hemmeligheder 37	Oplag: 2.200 stk. Pris: Kr. 75,00 Morsø Bogtrykkeri v/Poul Nyborg
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 41	
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 42	Kortene er gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

Tæbrings rebeller

Af Børge Jensen

Til Jul på Mors skrev jeg i 1988 en artikel om socialdemokratisk agitation 1890-1915. Partiet startede i 1890 en landsomfattende agitation, hvor Mors blev en del af 6. agitationsdistrikt, der gik fra Djursland til Thy. Jeg gav artiklen en titel, der lyder af meget,

men ikke desto mindre dækker den faktiske udvikling: »Mors - et socialdemokratisk kraftcenter«. Den stærke industrielle vækst i Nykøbing førte til, at Nykøbing blev den førende købstad og derfor blev hjemsted for det nævnte distrikt i stedet for Randers i

1898. I 1901 udskiltes Randers amt, og distriktet omfattede så kun Viborg og Thisted amter med Nykøbing som hjemby 1901-1904 og igen 1910 til 1915. I årene 1904-10 var Viborg sæde for agitationsudvalget, der nu kaldtes forretningsudvalget (med tre medlemmer). Hovedmødet var det årlige delegeretmøde i oktober, hvor partiforeningerne sendte delegerede i forhold til medlemstallene.

Som det fremgik af artiklen i Jul på Mors, var Nykøbing ikke alene om at repræsentere Mors. Enkelte foreninger som Karby og Bjergby opnåede pæne medlemstal, men deres levetid blev ret kortvarig. Derimod blev foreningen i Tæbring-Outrup-Rakkeby præget af så stor styrke og stabilitet, at den blev enestående ikke kun på Mors men i hele agitationsdistriktet. Hvordan kunne en partiforening i en decideret landkommune stå så stærkt, at den i 1915, da agitationsdistrikterne blev nedlagt, var den eneste partiforening på Mors, der ligesom Nykøbing havde en kommune som arbejdsområde?

Den Tæbring bager

Den 29. september 1895 samledes 12 mænd hos Mikkal Majgaard i Tæbring, og de besluttede at stifte en socialdemokratisk partiforening

Socialdemokratiets formand Thorvald Stauning har skrevet dette brev til 5. agitationsdistrikt, der omfattede Thisted og Viborg amter. Brevet er udateret, men antagelig fra september-oktober 1910.

Hr.

Herrn A. G. Christensen.

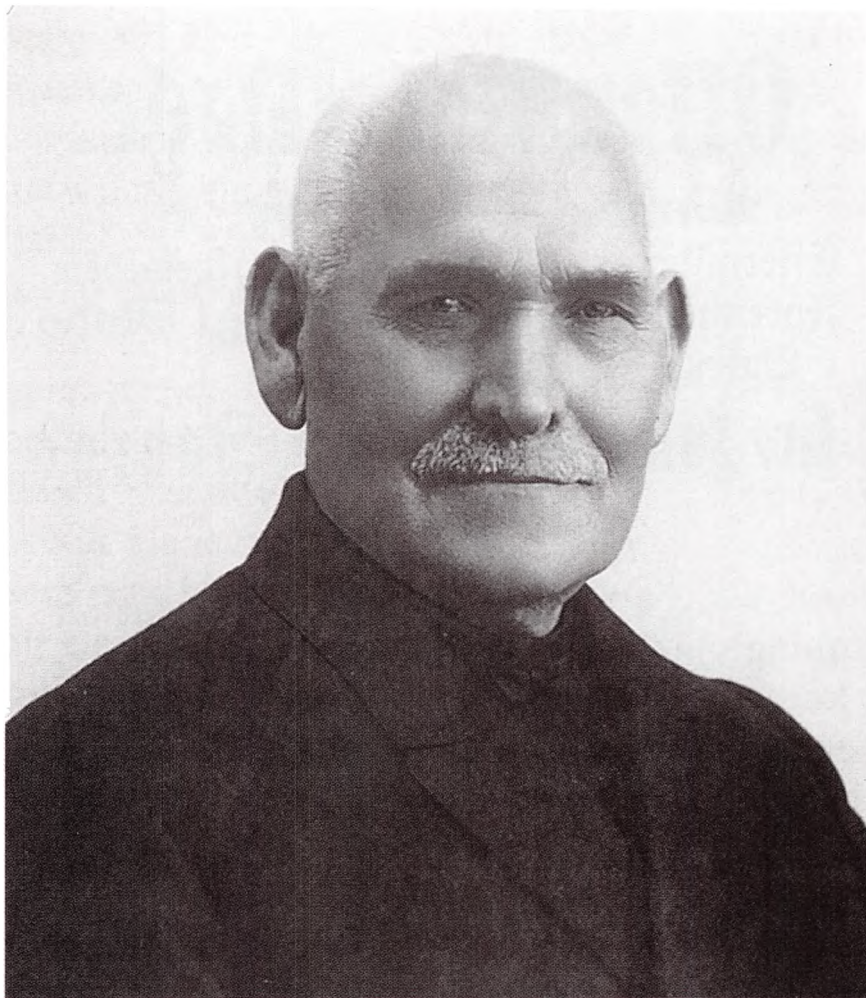
Jeg melder hermed at
Forretningsudvalget har
bevilliget et Tilskud paa
50 Kr. til Agitationen i
5. Distrikt.

De bedes meddele os
hvem der er Formand og
hvem der er Kassør og
Pengene skal saa blive
sendt. Med sød. Hilsen
Th. Stauning.

»Tæbring socialdemokratiske Forening« med bager N. C. Christensen som formand. En anden af stifterne, møller Anton Foldager skrev ved foreningens 25 års jubilæum i 1920 om reaktionen: »Ja, lød Hylene, nu er der ingen, der kan få en Daglejer under 3 kroner om Dagen, og så skal de for Tæbring og Rakkebys vedkommende først spørge Bageren i Tæbring, om de må få en, og i Outrup og Fjallerslev, der skal de henvende dem til Møllerkarlen på Damsgaard«. Foldager derimod fandt formålsparagraffen ganske sund: »At samle den arbejdende Befolkning (arbejdere, håndværkere og middelstanden) i Tæbring og omegn og søge at skaffe den en sand og gavnlig Oplysning for derved i Enighed at fremme dens politiske, kommunale og økonomiske Interesser«.

Niels Christian Christensen var født i Tæbring 25. april 1861 som søn af en husmand. Han gik i skole til sit 14. år og var i bagerlære i Frøslev 1883-84. Efter et kort ophold i Lyby i Salling etablerede han sig som bager i Tæbring omkring 1888. I 1899 flyttede familien til Lødderup, hvor N. C. Christensen blev husmand og hurtigt en ledende skikkelse i husmandsbevægelsen på Mors. Men hvorfor flyttede han fra Tæbring? I 1961 gav hans svigersøn Marinus Sørensen (folketingsmand 1926-50) denne forklaring »Folk i Tæbring ville ikke købe hans Brød, fordi han var Socialdemokrat«. Da N. C. Christensen i 1899 flyttede fra Tæbring, blev han på formandsposten afløst af Anders Foldager.

I 1892 gennemførte Socialdemokratiet den hidtil største landsagitation, hvor F. J. Borgbjerg (1866-1936) deltog i 200 møder og viste store evner som folkelig taler. Endnu Arbejdersangbogens 1943-udgave indeholdt Borgbjergs sang »Ensomt Træ paa sorten Hede« på en kendt melodi »Ja, vi elsker«. Om denne sang står der: «Landarbejdersang, skrevet i efteråret 1894 på en rejse fra Mors til København«. Året må dog være 1895, for Nykøbing partiforening havde ganske

Bager, senere husmand, N. C. Christensen 1861-1947 var en utrættelig forkæmper for Socialdemokratiet og husmandsbevægelsen på Mors.

rigtigt ønsket Jeppesen-Borgbjerg til Mors i 1894, men måtte da nøjes med redaktør Mortensen, Randers, der var leder af agitationsdistriktet. I referatet fra et udvalgsmøde 31. august 1895 hedder det: »Efter initiativ af Afdelingerne på Mors kommer Jeppesen-Borgbjerg hertil og afholder Foredrag ved Møder i Randers, Hobro og Viborg samt ved 4 Møder på Mors. Udvalget billiger Arrangementet, således at Morsingboerne deltager i Udgifterne«. F. J. Borgbjerg kaldtes i disse år ved sit efternavn Jeppesen samt Borgbjerg.

Borgbjerg holdt så møder i Randers, Hobro og Viborg, men på Mors var der et hårdere program. I Nykøbing talte han fredag aften den 4. oktober, om lørdagen var han i Bjergby Samlingshus, og om søndagen i Tæbring

Afholdshjem kl. 4 og i Karby Afholdshjem om aftenen. Medlemstallet i Tæbring blev fordoblet den dag, og afdelingen indmeldte sig i det danske Socialdemokrati. En fin start for den nystiftede forening, hvis formand allerede det følgende år deltog i partikongressen i København. Også Borgbjerg må have været tilfreds med at møde morsingboerne, siden han på hjemrejsen skrev den nævnte sang, der i fem vers hyldede landarbejderen og hans familie.

Brødrene Foldager

I 1860 blev ungkarl Jens Christian Foldager af Galtrup og pige Maren Jensen af Erslev gift i Erslev kirke. Som så mange andre blev J. C. Foldager husmand, og ægteparret fik fire sønner, hvoraf de tre blev politikere! Anders

Offentligt Møde.

Mandag den 17. dS. Kl. 7¹/₂
Eftermiddag lader Tæbring socialdem.
Forening afholde et offentligt Møde
i Outrup Forsamlingshus.

Hr. Folketingsmand P. Sabroe
taler.

— Hr. Pastor Harder, Tæbring,
er indbudt og har lovet at give Møde.
Bestyrelsen.

Jensen Foldager blev født 5. juni 1865 og Anton Jensen Foldager 30. april 1868, og de bliver hovedpersoner i denne artikel. Anton er den tidligere nævnte møllerkarl på Damsgaard i Outrup sogn, som drev det til at blive møllebestyrer på Damsgaard Mølle. Han var i en lang årrække sekretær i partiforeningen og var nok den mest udadvendte af de to. Tæbring deltog de fleste år i de førnævnte delegeretmøder, og Anton Foldager var oftest Tæbrings repræsentant. Han deltog gerne i debatterne, hvor andre partiforeninger stillede med redaktører og journalister. Det var Tæbrings styrke, at man havde flere duelige folk: N. C. Christensen i 1897, Anders Foldager i 1899, skrædder Peder Bundgaard i 1898 og 1905 og husmand Niels Balle i 1906. Det var hårde søndage: Først til Nykøbing, så med færge og tog til Skive, Viborg eller Randers, derefter timers drøftelser og diskussioner og så hjem til Tæbring eller Outrup.

Skrædder Bundgaard var i 1898 med til at stemme N. C. Christensen ind i agitationsudvalgets ledelse. Derfor

deltog Christensen i alle de følgende møder og traf her sine gamle venner fra Tæbring. På denne plads udmærkede Christensen sig så meget, at han blev folketingskandidat i Morsø-kredsen 1903-10, og fra 1910 til 1913 var han medlem af Socialdemokratiets hovedbestyrelse.

På mødet i Randers i 1900 talte Anton Foldager for mere agitation på landet, og i 1903 i Nykøbing »henstillede han, at Sabroe kom til Tæbring, når han kommer her til Egnen«. Journalist Peter Sabroe var i disse år nok den mest populære agitator, og ikke mindst på Mors var han værdsat - dog mest af socialdemokrater og afholdsfolk. Den 17. maj 1909 var der møde med Sabroe i Outrup, som det ses af ovenstående annonce, og desuden var valgkampen i fuld gang til folketingsvalg den 25. maj.

Morsø Social-Demokrat forklarede, hvorfor pastor V. R. Harder (i Tæbring 1909-15) var indbudt: Harder havde i et foredrag »søgt at frakende Socialdemokraterne al kærlighed til Fædrelandet. Efter Opfordring fra vor

Partifælle Anton Foldager har Præsten lovet at gentage sine Udtalelser i Nær-værelse af en af Partiets Ordførende Mænd. Sabroe taler ud fra Socialdemokratiets Standpunkt. Den rapmunde Præstemand får antagelig nu sin Lyst styret og lærer at tage lidt mere vare på sin Mund«.

Social-Demokraten bragte et stort Referat på to spalter skrevet af »g«, altså ikke redaktør Haurum.

Til overskrift blev brugt de store typer: «Sabroe i Outrup. Pastor Harder forsøger at lave skandale. En brutal præst«. Og i referatet hed det: »Vi har aldrig set noget Menneske prostituere sig i den grad overfor en offentlig Forsamling«. Foldager havde budt velkommen og gjorde rede for mødets afholdelse, men blev her »jævnlig afbrudt af Præsten med høje Brøl, som af et menneske, der ikke var ved sine fulde fem«. Foldager bad pastoren gentage sine tidligere påstande, men denne kom i stedet med citater fra tyske og franske blade. Da Sabroe ikke ville anerkende disse citaters rigtighed, udbrød Harder: »Godt, så har jeg ikke mere at tale med Dem om. Farvel!« Da lød en stemme fra salen: »Skal vi ikke gå, hver jens?« Og så udvandrede Harder og 10-12 af de forsamlede 200 tilhørere. Derefter var der ro under Sabroes foredrag, og han sluttede med denne appel til vælgerne den 25. maj: »Jeg vil bede jer alle, I Landarbejdere og Husmænd, om at stemme på Christensen, Lødderup. Han er jer Mand«. Trods - eller måske på grund af pastor Harder og ligesindede påtog Sabroe sig at tale ved et offentligt møde på Rådhuset i Nykøbing søndag den 23. Ifølge Morsø Social-Demokrat talte han for 1500 tilhørere.

De fattiges Kasse og Hjelpekassen

I 1856 vedtog Rigsdagen en lov om tilvejebringelse af midler til en fri fattigunderstøttelse og om disse midlers styrelse. Derfor oprettedes i hvert sogn De fattiges Kasse, der uafhængig af den kommunale forsorg skulle

Stauning og Borgbjerg var yndede ofre for tidens karikaturtegnere. Her har Jensenius fint karakteriseret den rolige Stauning og den impulsive Borgbjerg.

administreres af et råd på tre mænd. De blev valgt for tre år af de sognebeboere, der havde valget til Folketinget. Indtægterne kom fra kirkebøsser, bøder og gebyrer samt eventuelle tilskud fra kommunen. Folk, der var under kommunal forsorg, kunne ikke få hjælp, så Kassens medlemmer skulle vurdere, om ansøgerne kunne få hjælp og hvor meget. Administrationen af loven måtte interessere Socialdemokratiet, og til valget i 1897 blev Christensen og Anton Foldager opstillet. Christensen blev valgt og blev herved den første socialdemokrat i et folkevalgt organ i Tæbring - Outrup - Rakkeby kommune. Det vil være rimeligt her at nævne, at et af de tre medlemmer i Erslev sogn 1892-95 var brødrene Foldagers tidligere nævnte far Jens Chr. Foldager. En politisk aktiv familie!

De fattiges Kasse blev i 1907 afløst af Hjælpekassen, som i højere grad blev baseret på kommunale tilskud.

Den fik fem medlemmer. Valg til Hjælpekassen afholdtes samtidig med valget til sognerådet. Som eksempel på vælgerne interesse kan tages valgene i 1917, hvor der blev afgivet 183 stemmer til sognerådet og 178 til Hjælpekassen. Til sidstnævnte valgtes gårdejer Chr. Søndergaard, »Foldager« i Outrup og husmand Niels Balle, Tæbring. Morsø Socialdemokrat konstaterede, at »Kvindernes Deltagelse var ret god trods dårligt Vejr«.

Sognerådsvalg

I 1903 blev Anton Foldager valgt til sognerådet i Tæbring-Outrup-Rakkeby kommune og blev herved den første socialdemokrat i en landkommune på Mors. Han var medlem til 1909, da der for første gang var valg efter en ny valglov fra 1908. Den gav kvinderne valget, vælgerne udgjorde nu kun een gruppe, og forholdstalsvalg blev indført. Den

almindelige valget fra 1849 havde jo ikke været videre demokratisk i 60 år!

Gårdmandsstandendominerede sognerådene på Mors helt op til kommunalreformen i 1970, og det blev derfor et særkende, at kommunalvalgene blev præget af lokallister, husmandslisters med flere. Valgene afholdtes i marts måned men på forskellige dage. Det første demokratiske valg i Tæbring-Outrup-Rakkeby foregik den 12. marts 1909 og blev et gennembrud for Socialdemokratiet. Der var tre lister: Liste A havde to gårdmænd af fire, liste B fem gårdmænd af syv kandidater og liste C havde syv kandidater. Det var den socialdemokratiske liste, der gav valg til Niels Balle, Tæbring og arbejdsmand Anders Foldager, Outrup. Kampen om de syv pladser i sognerådet var meget lige: Liste A fik 89 stemmer og to mandater, B 91 og tre og liste C 79 stemmer og to mandater.

I 1913 opstilledes tillige en husmandsliste, som fik 30 stemmer. Socialdemokraterne gik alligevel en stemme frem, og Balle og Foldager blev genvalgt. Blot 11 stemmer mere ville have givet et tredje mandat. Dette udfald af valget førte til opstilling af en fællesliste for husmænd og socialdemokrater i 1917. Af 183 stemmer fik fælleslisten de 87 men kun tre mandater. Med tre stemmer mere havde listen opnået flertal i sognerådet!

Forud for valget i 1921 må der have været vanskeligheder med samarbejdet med husmændene, for blot tre dage før valget bragte Morsø Social-Demokrat et indlæg af Anders Foldager, hvor han gik imod fælleslister: »Husmænd, der stadig undgår Socialdemokrater, når de skal lave Lister, skal vi være varsomme overfor. Disse Folk, som ikke har så stærke Nerver, at de kan tåle såvel truende som bedende Blikke fra de Gårdmænd, de bliver plantet imellem, er farlige for os at danne Flertal sammen med. Nej, lad Husmandsforeningens Medlemmer, som ikke vil stemme på en Husmand, fordi han er Socialdemokrat, selv sætte deres Mænd ind«.

Liste A (Venstre) fik ved valget 10. marts 160 stemmer og fire mandater (alle listens syv kandidater var gårdmænd), Husmandslisten fik 54 stemmer og en mandat og Socialdemokratiet 81 stemmer og to mandater. Det var nye folk: husmand Kristen Broe og fisker Johs. Balle. Også i 1925 havde husmænd og socialdemokrater egne lister, der dog var i listeforbund. Venstre havde fremgang og fik fem mand valgt, husmændene beholdt deres ene mandat, og Socialdemokratiet måtte nøjes med Kristen Broes ene mandat. Var valgdeltagelsen medvirkende til Venstres fremgang? Morsø Folkeblad skrev: »Valgdeltagelsen var meget stor, idet der stemte 85%«. I sandhed et imponerende tal. Forud for valget i 1929 kritiserede Anders Foldager Venstres optræden i 1925, fordi partiet havde »skrabet alle stemmer sammen, ikke mindst blandt

alderdomsunderstøttede«. Både Husmandslisten og Socialdemokraterne øgede stemmetallene. Det betød genvalg af Kristen Broe, og at Anders Foldager fik en ny periode i sognerådet. I 1933 genopstillede han ikke, så Broe blev alene valgt. Valgene i Tæbring-Outrup-Rakkeby lignede nu valgene i andre sognekommuner - Foldagernes tid var forbi.

Personalía

Den opmærksomme læser har vel flere gange stillet spørgsmålet: Hvad er der blevet af Anton Foldager? Det var utvivlsomt et stort tab for partiforeningen, at han i 1917 forlod Mors af personlige grunde. Inden afrejsen blev han fejret på forskellig måde, bl.a. med en adresse forsynet med en tegning af Damsgaards Mølle og møllehuset, hvor han havde haft sit virke i 26 år. Som tidligere nævnt sendte han i 1920 en hilsen til Tæbring-Outrup-Rakkeby, hvor han skildrede partiforeningens start og første år.

Anders Foldager boede i Outrup Stræde og var i en årrække formand for Forsamlingshuset, hvor hans kone Maren var køkkenvært. Mange tilreisende talere måtte jo overnatte efter møderne, og det lille hjem »var altid et kært og underholdende Hvilested for vort Partis Talere, der kom til Øen, og det gjaldt for de store Kanoner og for os små Profeter«. Således skrev redaktør Haurum i anledning af Anders Foldagers 80 års fødselsdag i 1945. Anders Foldager boede i de sidste år hos en søn på Nørrebro i Nykøbing, som da ejede mejeriet Engholm. Han døde i 1947 og blev begravet i Nykøbing under meget stor deltagelse, ikke mindst fra hans gamle kommune.

I et tidligere afsnit nævnte jeg, at tre mænd fra husmandshjemmet i Erslev blev politikere, den tredje og yngste dog fjernt fra Mors. Det var Jens Peter Bekhøi Foldager, der blev født i 1875. Han tjente først på landet, kom senere i håndværkerlære og blev smed. Mellem 1901 og 1904 besøgte han to højskoler: Galtrup og Askov og blev

i 1907 redaktionssekretær i Nykøbing F. og fra 1908 lokalredaktør for Nakskov Folkeblad. Han har formentlig vist stor interesse for sociale forhold, for i 1914 blev han i Nakskov ansat som inspektør i den sociale administration.

Vi småfolk ude på landet

I vinteren 1911 fik Mors besøg af en taler fra en så fjernt liggende ø som Bornholm. Et tidligere medlem af Folketinget redaktør Nielsen-Hauge fra Rønne skulle holde møder i Tæbring, Ø. Assels og Nykøbing. Også politiske modstandere var velkomne, og der ville være lejlighed til diskussion. Morsø Folkeblads redaktør cand. theol. A. M. Bårris havde valgt at tage til det fjerne Tæbring i stedet for til Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade. Ville han se nærmere på disse sikkert mærkelige mennesker ude i Tæbring? Nielsen-Hauge talte om Venstres skattepolitik, Bårris kom dog først med en times forsinkelse, men det gjorde ikke noget, for han diskuterede ikke foredraget men »den socialistiske Stat«. Han havde medbragt den socialdemokratiske teoretiker Gustav Bangs bog »Vor Tid« (1908), som han citerede flittigt fra, dog kun fra side 404 til 424, den handlede om den materialistiske historieopfattelse. Aftenen fik et langt efterspil, for Bårris refererede sig selv i Folkebladet, så mødets dirigent Anton Foldager følte sig provokeret til at gøre indsigelser. Det er karakteristisk for Bårris, at han i de følgende dage svarede på alle læserbreve og gav sig selv det sidste ord - ofte på forsiden. Standpunkterne var klare: »Hr. Foldager lever jo i en salig uvidenhed om, hvad Gustav Bang har sagt og skrevet«, og Foldager svarede: »Bårris morer Læserne med at give dem en forvrænget Fremstilling af Mødet i Tæbring. Jeg misunder Dem ikke Fornøjelsen derved. Vejret var jo langt fra godt, og De var uheldig at fare vild såvel på Vejen herhen som under Diskussionen på Mødet«. Ifølge Foldager var det længe siden, at Tæbring

Fra festen 9. september 1995 i Tæbring ses tidligere formand Gunnar Rasmussen foran den røde fane. Festtaler var tidligere statsminister Anker Jørgensen fra Borgbjergvej i Valby.

socialdemokratiske forenings medlemmer havde »moret sig så kostelig over en politisk Modstanders absolutte Vandgang«. I et svar fra Bårris »Rød Polemik« bad denne om, at Foldager ville påtale forsamlingens morskab, hvis en lignende situation skulle opstå. Foldager måtte selvfølgelig svare omgående: »Det havde nok været bedre at græde. Thi at en Mand med den Uddannelse De har, og efter den Stilling De indtager i Samfundet kan anse os Småfolk ude på Landet for at være så lavtstående, at vi kan bydes en sådan Kost, som det meste af det, De opvarter os med, det burde man måske ret betænkt ikke le men snarere græde over«. Skulle han en anden gang som ordstyrer opleve, at tilhørerne lo, ville han dog »ikke påtale en uskyldig Latter, thi sligt anser jeg for sundt«.

Morsø Folkeblads redaktør fra 1908 til 1915 var ikke A. M. Bårris men »cand. theol. A. M. Bårris«. I modsætning til forgængeren Henrik Fog havde Bårris kun ringe forståelse

for arbejderklassens forhold, og selv blandt Venstrefolk blev Bårris efterhånden ret upopulær (se herom Jul på Mors 1998, side 31).

Mødet i Tæbring Samlingshus den 14. februar 1911 varede fra kl. 7 til 10 1/2, så skal vi ikke håbe, at de 50 tilhørere har moret sig en del af tiden? I annoncen forud for mødet stod »Lokalet bliver opvarmet«, det var altså ikke en selvfølge i februar måned!

Som det er fremgået af denne artikel, trivedes partiforeningen også i de følgende årtier, og i 1995 kunne man fejre 100 års jubilæet med en fest, hvor Anker Jørgensen var festtaler. Altså en taler, der kunne tale til »os småfolk her ude på landet«. 100 år for en partiforening på landet er en præstation, som kun var mulig på grund af de dygtige ledere i Tæbring-Outrup-Rakkebykommune.

Tæbrings rebeller

Også den konservative Morsø Avis måtte undertiden beskæftige sig

med arbejderbevægelsen på Mors. For 100 år siden skrev daværende sagfører Axel Tønnesen ofte kommentarer i avisen under navnet »Simplex«. I 1904 skrev han et indlæg efter et møde, hvor Anton Foldager havde angrebet Venstre og især krigsministeren for militærudgifternes stigning. Det var et møde med folketingsmand Markvorsen fra Venstre, der naturligvis forsvarede Venstre-regeringens politik, støttet af redaktør Fog, Morsø Folkeblad. »Men Hr. Foldager gav sig ikke«, skrev Simplex, der som overskrift brugte ordene »Tæbrings Rebeller«. En sen tak til Tønnesen for lånet! Jeg vil også takke forhenværende folketingsmand Thomas Have for lånet af billedet fra festen i 1995 og ikke mindst for at have gjort mig opmærksom på Borgbjergs landarbejdersang fra 1895, hvor vers 4 lyder:

Landarbejder, tidlig bøjet

i en Havgus-Nat,

Arbejds kvinde, graa om Øjet,

falmet altfor brat!

Fyld de Rammer, som vi danner,

bort med Frygt og Had,

grønnes skal bag Fyr og Graner

finest Bøgeblad,

grønnes skal bag Fyr og Graner

allerfinest Bøgeblad.

Ganske mange mennesker i Tæbring, Outrup og Rakkeby forstod virkelig at fylde de rammer, som Borgbjerg og andre agitatorer og politikere skabte. Og det er nok værd at understrege, at alle pionererne i Tæbring kun havde gået i den lokale folkeskole, og alligevel formåede de med stor dygtighed at gøre sig gældende både i skrift og i tale. En mand som Anders Foldager abonnerede på Morsø Social-Demokrat fra avisens start i 1905 til sin død i 1947. Den store mødevirksomhed med besøg af mange redaktører, agitatorer og politikere må have givet megen viden og inspiration.

En sag om industrispionage?

Af Susanne Overgaard

I 1866 anlagde jernstøber N. A. Christensen sag mod en af sine ansatte for tyveri af råvarer fra Fabrikken. Niels Vestergaard Larsen har fundet sagen, som her skal genfortælles, i politiprotokollen for Nykøbing. Historien bringer mange detaljer frem om Jernstøberiets tidligste år, og giver anledning til et nærmere kig på en særlig del af virksomheden: Emaljeværkstedet.

En vinteraften i begyndelsen af 1866 var reservejordemoder Else Marie Mortensen på visit hos familien Mebus. Familien var ret ny i byen, først flyttet hertil midt i april 1865, og havde fået en fri bolig stillet til rådighed af jernstøber N. A. Christensen. Manden i huset, Frederik Gotfred (kaldet Frits), var ikke hjemme, men snakken gik med konen, Christiane og en datter, et af seks børn i huset. De fortalte glade, og sikkert ikke uden stolthed, om Frits' arbejde som mester på Jernstøberiet, og hvordan han efter fyraften i sit hjem eksperimenterede og lavede forsøg. Mor og datter viste Else Marie Mortensen rester af blåhvidt, sandagtigt stof, omtrent som porcelænsstykker af forskellig størrelse, og fortalte, at det var glasur til emaljering af jerngryder. Selv havde Mebus heller ikke lagt skjul på, at han gerne ville opdage, hvordan jerngryder skulle emaljeres, så han kunne søge ansættelse som emaljør. Hvor stoffet stammede fra, hørte jordemoderen ikke noget om, men oplysningerne var sikkert spændende nok til at blive videreført andre steder i byen. I hvert fald kom de på en eller anden måde til jernstøberens kendskab.

N. A. Christensen tøvede ikke længe, han anmeldte den 26. februar sagen til byens politimester og dommer, og forklarede at han mistænkte Mebus for tyveri af råvarer til glasur. Samme dag blev retten sat, og reservejordemoder Mortensen blev forhørt som den første.

Efter hendes forklaring kom turen til Frederik Mebus selv. Han tilstod straks, at han var i besiddelse af glasurmasse fra virksomheden. Han ville gerne være emaljør, for mere sikkert at kunne forsørge sin store familie. At Mebus var i økonomiske vanskeligheder var nok også kendt i byen, hvor en købmand kort forinden havde anlagt sag mod ham, fordi han ikke havde betalt sine varer. Han havde virkelig erhvervet materialerne uden jernstøberens vidende og samtykke, men han havde ment, at det ikke kunne betyde stort, da deres værdi var ubetydelig. Han fortalte nærmere om forsøgene, og så aflagde dommer, vidner og sagens parter besøg i familien Mebus' hjem. Ved dette besøg og senere forhør over to af medarbejderne ved emaljeværkstedet samt Mebus' hustru og to af døtrene, Sopie Augusta og Augusta Wilhelmine Christiane, søgte politiet nu at afklare sagen.

Mebus var ifølge sin hustru kommet på tanken om at opdage emaljeringskunst, da han allerede sidste sommer var blevet opsagt til den 1. maj 1866. Hjemme havde han opmuret en lille ovn i køkkenskorstenen, det åbne ildsted, og desuden benyttet en lille smeltedigel ved eksperimenterne. Rå-

varerne og glasurstykkerne havde han anskaffet sig løbende fra kort efter jul. En del materiale havde han selv købt på apoteket, navnlig borax, og soda havde han i huset, for det blev jo jævnligt brugt til vask. Feldspat havde han hemmeligt hentet sig på jernstøberiets loft. Det blev af jernstøberens selv vurderet til ganske få skillingers værdi. Tinilte, omtrent et pund, havde han fået af en arbejder i emaljeværkstedet, den 26-årige Anders Andersen Roos, der havde taget det af en gryde i værkstedet. Tinilten blev ansat til en værdi på 4 skilling.

Ved besøget på Mebus' bopæl blev desuden fundet omkring 7 pund glasurmasse i småstykker af forskellig form. Mebus fortalte, at han havde fremstillet omtrent halvdelen selv. Resten havde han fået fra emaljeværkstedet, dels for at undersøge det nærmere, dels for at kunne sammenligne med det han selv brændte. Glasurmassen blev ansat til 5 skilling pr. pund.

Om glasurmassen stod den største uenighed. Mebus fortalte, at han fået den af Anders. Han havde ikke direkte udleveret den, men han havde tilladt, at Mebus tog stykker med. Det benægtede Anders helt. Han var blevet bedt, men havde ment, det ikke gik an. Da han blev formanet flere gange til at tale sandhed, sagde han, at han nok havde set Mebus tage glasurstykkerne, men ikke gjort noget ved sagen. Mebus var jo trods alt mester på støberiet. Anders havde grund nok til at fastholde, at han ikke havde taget aktiv del i sagen. Også han var nu

Jernstøberiet, Holgersgade, set fra Rådhusstorvet, o. 1880. Her begyndte N. A. Christensens sin virksomhed 1853.

under anklage for tyveri, og han var den eneste, der straks blev anholdt, og holdt i arresten under politiefterforskningen. Herefter blev han løsladt mod at stille sin sparekassebog på 200 rdl. som sikkerhed for, at han blev i byen, til sagen var afgjort.

Jernstøber Christensen meddelte allerede ved første retsmøde, at han ønskede, at Mebus skulle behandles så skånsomt som muligt af hensyn til den store familie. Han fordrede ikke erstatning, lagde heller ikke større vægt på, at der var fjernet materialer, de var af ringe værdi, men syntes, det ville have været passende, at Mebus havde bedt om hans tilladelse. I øvrigt, sagde han, kunne han ikke rette nogen beskyldning for utroskab mod Mebus. Også siden – ved det sidste møde i politiretten – bad jernstøberen om, at tiltalen om muligt måtte frafalde. Nok havde de anklagede ikke vist ham troskab, men det var dog så særlige forhold, der gjorde sig gældende, at

sagen ikke kunne kaldes gement tyveri, men måtte betragtes mildere.

I begyndelsen af april blev sagen sendt fra politiretten til domstolens afgørelse. Først sendte man tilsyneladende spørgsmålet om tiltalefrafald til Thisted Amt – og herfra modtog man oplysning om, at Justitsministeriet havde vedtaget, at der skulle fældes dom i sagen. Det gjorde så Nykøbing byret, sagen blev ført af prokurator Calundann som anklager og prokurator Schjellerup som forsvarer, by- og herredsfoged Seydewitz var dommer (ligesom han i øvrigt var politimester). Og thi kendes for ret: De to tiltalte blev frikendte. Dog skulle de nu betale sagens omkostninger – vist i alt 10 rdl. 3 mk 1 skl. pr. person – heraf i salær til anklageren 5 rdl. og til forsvareren 4 rdl. Hermed skulle man synes, at sagen var afsluttet, men den blev af anklagemyndigheden anket til Landsretten i Viborg. Den afsagde den dom i juli måned: At underrettens dom

skulle stå ved magt. Dog med den tankevækkende ændring, at "Aktionens" omkostninger – for begge retter – nu skulle udredes af det offentlige.

Den 25. august rejste Frits Mebus og hans familie fra Nykøbing.

Man kan spørge, om det ikke var drastisk af Jernstøberen at anlægge sag for så lidt. Han talte endda fra første dag for lempelig behandling af de tiltalte. I dag ville en moderne virksomhedsleder måske endda have belønnet medarbejderens ønske om og vilje til at dygtiggøre sig? I 1866 var emaljering af jerngryder en særdeles vigtig sag. Da jernkomfurerne især fra midten af 1800-tallet begyndte at afløse de åbne ildsteder, blev nyt køkkentøj nødvendigt. Den slags lerpotter, der havde været i brug siden oldtiden, og de fine kobbersager egnede sig ikke for moderne komfurer. Jerngryderne blev en nødvendighed. De tålte jernkomfurerens temperaturer, var som regel holdbare og af rimelig pris. Til

*Grydeoptrækkeriet på N. A. Christensens Jernstøberi.
Den hvide glasur lægges på indvendig. Senere bliver den hærdet ved brænding.*

Emaljør S. P. Christensen (1844-1917) blev leder af Jernstøberiets emaljeværksted i 1867, byggede det op, og blev i sin stilling i mere end 50 år.

gengæld havde de andre svagheder: Jern angribes af bl.a. syre og rust, hvis de ikke er emaljerede. Maden kan tage smag af det og blive misfarvet. Emaljering var en kunst, som de få der kunne den, vogtede nøje over. Det sagdes, at da N. A. Christensen oprettede sit emaljeværksted, var det nærmest kun "Anker Heegaard", der kunne emaljere i Danmark. M.A. Heegaards sønner, Blaagaard, København, udbød som de første i landet emaljeret støbegods i 1842.

N. A. Christensens jernstøberi var endnu en ret ung virksomhed, oprettet i 1853, og jernstøberen selv var i 1866 36 år. Han var, som han havde været fra begyndelsen, en viljestærk iværksætter, indstillet på udvikling. Selv var han ikke uddannet i jernstøberi. Han var handelsuddannet hos en købmand i Ringkøbing, og havde, indtil han oprettede egen virksomhed, arbejdet som bogholder på Ballins Jernstøberi i Thisted. Da han drog til Nykøbing og begyndte for sig selv, tog han fagfolk

med: Smede og formere. Og fortsat forstod han til gavn for virksomheden at knytte vidende folk hertil – og at sørge for, at egnede folk blev uddannet. I Fabrikkens første år kom de udlærte folk, håndværkerne, andre steder fra. Da nu emaljeringen skulle sættes i værk, måtte han ligeledes finde folk, der andre steder havde lært kunsten.

Smed Hans Andersen fortalte mange år senere, i 1928, om emaljeværkstedets oprettelse: "N. A. Christensen havde faaet fat i en Arbejdsmand ved Navn Mortensen. Han havde arbejdet hos Anker Heegaard i København, og her mente han at have afluret Fidusen ved Emaillering. Han vidste ogsaa nok, hvordan han skulde bære sig ad, men det viste sig, at han var ikke klar over Kemikaliernes Sammensætning. Han fik imidlertid Hjælp af en Provisor paa Apoteket, og ved fælles Hjælp lykkedes det dem saa at finde ud af Emailleringen". I 1866 var det rigtig nok Michael Mortensen, der var emaljør og mester på Fabrikken. Han var også indkaldt som vidne. Her forklarede han om værkstedet, hvor smeltningen af emaljemassen foregik: At det var åbent under arbejdstiden,

og at det var her tinitlen blev opbevaret. Han kunne ikke være til stede hele tiden, så det ville være let for arbejderne her at få adgang til råvarerne uden at begå egentlig indbrud. Han havde pålagt sine folk, at de ikke under nogen omstændigheder måtte udlevere materialer til folk udenfor værkstedet – ikke engang principalen – uden Mortensens samtykke. Et påbud, der var blevet indført, da et stykke tin på to pund var forsvundet. Det havde godt nok vist sig, at det var N. A. Christensen, der havde taget det til brug for Jernstøberiet. Men han ønskede altså tydeligt at holde kontrol med sagerne.

N. A. Christensen, der altså selv havde fået en medarbejder med know-how fra en konkurrent, var nok opmærksom på, at vanskelig erhvervet viden ikke uden videre skulle tilfalde andre virksomheder – med f.eks. Mebus som mellemmand. Det var en nærliggende mulighed. Det ser i hvert fald ud til, at arbejderne ved datidens virksomheder var lige så meget på farten – på valsen måske – som den traditionelle håndværker. Det tyder livsforløbene for de to tiltalte godt nok på.

Frederik Mebus var født på Christianshavn 1823, og her blev han konfirmeret i Frelsers kirke i 1837. Efter konfirmationen kom han i lære et par år, blev udlært som former hos jernstøber N. Mogensen, og arbejdede så 1839-1842 hos jernstøber Løvenør. Disse jernstøberier lå begge på Christianshavn, men nu rejste Mebus til Flensborg, hvor han arbejdede et halvt år hos jernstøber N. Jepsen. Fra 1843 var han omtrent fire år bestyrer af Stallknechts Jernstøberi i Horsens. Så arbejdede han igen som former i 1847-48 på Christianshavn hos hhv. Løvenør og jernstøber Boch. Dernæst anlagde han jernstøberi for købmand Christensen i Aarhus og styrede det som mester indtil april 1853. De næste halvandet år ernærede han sig som jernstøber i København, uvist hvor, og blev så ansat som bestyrer af H.

Kakkelovne, vinduer – og emaljerede gryder og æbleskivepander på den Store Nordiske Udstilling i København, 1888. Emaljeværkstedet var i høj grad med til at gøre Morsø Støbegods gældende blandt landets førende jernstøberier.

Kofoeds jernstøberi i Viborg, hvor han arbejdede indtil han i april 1865 kom til Nykøbing. Måske var Mebus bare eventyrlysten og glad for at prøve nyt, men den efterhånden store familie taget i betragtning var de hyppige skift måske nærmere tegn på en usikker branche, en ung industrigren i en usikker tid? 1860'erne oplevede tilbagegang i forhold til årtiet før, den økonomiske krise blev dog forholdsvis kortvarig.

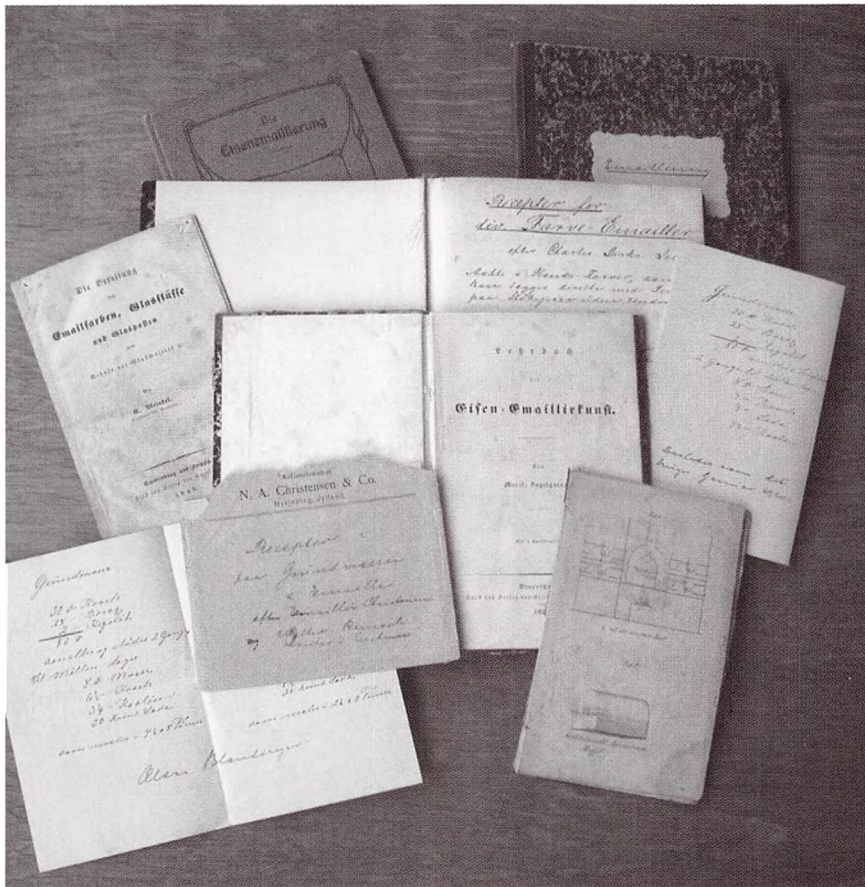
Anders Andersen Roos var ”ufaglært”, i hvert fald i jernstøberiet. Han var født i Hyby i Skåne i 1840, og var blevet i Skåne til sin konfirmation i Bære i 1855. Så rejste han til Danmark, som mange andre svenske arbejdere på den tid, og kom til Salling for at tjene hos proprietær Møller på Aagaardsholm i seks år. Herefter tjente han et år hos proprietær Brinch-Seidelin på Østergaard og endnu et hos gårdmand Jens Pedersen, Lille Thorum, indtil han

1863 fik arbejde på Jernstøberiet i Nykøbing – i emaljværkstedet.

Disse arbejdsliv minder meget om de arbejdsliv, der kendes fra bl.a. Europas små fajancefabrikker sidst i 1700-tallet – også dengang var det ikke mindst viden om glasur, der havde interesse. Her drog mestre og arbejdere også fra fabrik til fabrik, fra land til land. Lærte sig nyt under vejs, og bragte viden og kunnen med sig rundt. Til den ene fabriksjers fortvivlelse, den andens glæde. Præcis som i 1866 (og i dag?) søgte den enkelte virksomhed at aflure kunst og tendens hos konkurrenten og holde på sine folk, sine opdagelser og sin viden. Endnu 1928 fortæller Kr. Jespersen, Morsø Folkeblad, i en artikel om Morsø Jernstøberi: "...hvis det drejer sig om en Gryde, skal den maaske emailles, hvilket sker i det særlige Emailleværksted gennem en indviklet Proces. Den flydende Emaille, som Fabrikken selv fremstiller – Fremstillingsmetoden er en dyb Hemmelighed – smøres paa, først én Omgang, senere én til, Emailen brændes fast osv. indtil Grydens Indre straaler i sin hvide Glans – til Fryd for den Husmoder, der skal bruge den."

Hvad ville jernstøbereren opnå ved at anlægge sag? Ikke erstatning for de fjernede materialer, og egentlig ikke at de tiltalte overhovedet blev straffet. Som almindelig tyveri kunne sagen ikke anskues, sagde han selv, men han kunne – ved politiets hjælp – få et indtryk af, hvor alvorlig "spionagen" egentlig havde været. Han kunne få stoppet eksperimenterne, og han kunne sikkert også bruge retssagen som advarende eksempel overfor de øvrige ansatte på Fabrikken.

Måske var man slet ikke nået så langt i emaljværkstedet, måske fungerede det stadig ikke så godt som ønsket. I hvert fald investerede jernstøbereren nu

På Morsø Lokalhistoriske Arkiv findes en del af emaljør Christensens lærebøger og recepter på glasur – det nærmere indhold skal naturligvis ikke røbes her!

alvorligt i sagen og sendte omkring dette tidspunkt en mand til uddannelse i Tyskland. Det skulle naturligvis være en person, der kunne næres den største tillid til – så hvem var nærmere end lillebror? Søren Peter var 14 år yngre end Niels Andreas – og egentlig ville han hellere beskæftige sig med landbrug. Men nu havde N. A. Christensen altså brug for ham, det må have krævet alvorlig snak. Resultatet var i hvert fald, at Søren Peter drog af sted! Han forstod at bruge både hoved og øjne, han sugede til sig, havde nemme og var ikke bange for at prøve nyt. Da han vendte hjem til Nykøbing i 1867, blev han omgående leder af emaljværkstedet på Morsø Jernstøberi – virkelig en betroet stilling. Specielt belønnet blev han vel ikke herfor, af ligningslisterne fremgår at hans indtægt lå på samme niveau som en håndværksmesters. I 1881-82 omkring 2300 kr. Meget langt fra byens største skatteyder, jernstøbereren, men

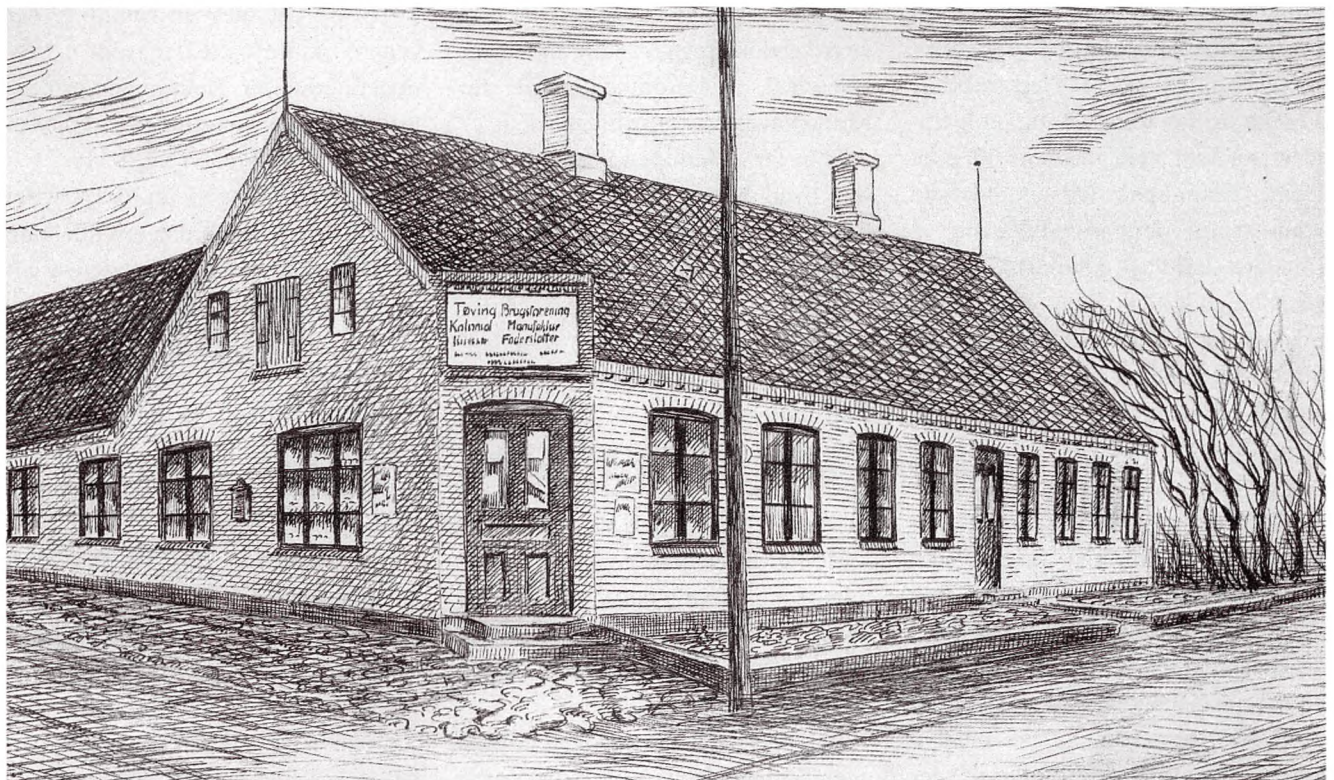
også et solidt stykke højere end byens arbejdsmænd, blandt hvilke vi finder emaljearbejderne.

Senere blev det understreget, at det ikke mindst var S. P. Christensens indsats ved emaljen, der sikrede Jernstøberiet en fremtrædende position indenfor dansk jernindustri. Det klarede han, samtidig med at han i en årrække drev landbrug. I en halv snes år frem til 1881 ejede han Rolstrup og blev indimellem betegnet proprietær, og herudover ejede han bl.a. området ved Thorsdal på Nykøbing Indmark. Derfor ses også en annonce i Morsø Avis, der fortæller, at mælk kan købes hos emaljøren. Efterhånden blev det dog for stort et arbejde, jorderne blev solgt igen. Søren Peter Christensen viste sig i højeste grad værdig til broderens tillid. I 1917 blev han fejret i anledning af sine 50 år på samme arbejdsplads. Intet under at han i byen slet og ret var kendt som "Emaljøren".

Lilleriisminde i Tøving, 1932, skildret af tegner Jensen – Morsøs flittigste hus- og gårdmaler.

Tøving Brugsforening, 1933. Her er det Karl Knudsen, der har besøgt byen. Endnu har flyfotograferne ikke afløst tegnerne som leverandører af skilderier til hjemmene.

Axel Nielsen fra Færkenstræde og Aksel Sandemoses ryg

Af Knud Sørensen

Et sted i hjernen har jeg et rum, hvor der på skiltet står »Aksel Sandemose«, altså navnet på en af Skandinaviens største og mest betydningsfulde forfattere.

Axel Nielsen, som han oprindeligt kom til at hedde, blev født den 19. marts 1899 i Nykøbing Mors. Op imod 40 år senere udtalte han i et interview i *Politiken*: "Hele humlen er, at et menneske som jeg har levet i Nykøbing på Mors."

"Et menneske som jeg" - det vil sige et begavet, skarpsindigt, nysgerigt og skabende menneske, men også et sårbart menneske, et helt ind til nervetrådene blottet menneske, som tidligt lærte, at skal man overleve med sin sårbarhed, må man gøre sig hård.

Han var født i huset Færkenstræde 12 som nr. syv af otte børn, og hjemmet kan kun betegnes som et godt hjem. Forældrene var afholdsfolk, uden at jeg dermed vil hævde, at forældre skal være afholdsfolk for at skabe et godt hjem, men netop på det tidspunkt af historien var tilslutning til afholdsbevægelsen et af tegnene på, at man ønskede en bedre og tryggere fremtid for sig selv og sin familie. En social opstigen, måske.

Moderens pigenavn var Amalie Jakobsdatter, og hun kom fra Skedsmo i Norge. Faderen, Jørgen Nielsen var dansk, født på Mors. Han var en fremadstræbende mand, en herskabskusk og arbejdsmand, der blev smed og fra 1913 først driftsleder senere indehaver af Schourups Maskinfabrik, der

da skiftede navn til Jørgen Nielsen og Sønner.

Sandemose bevarede livet igennem respekten for og kærligheden til sine forældre. Og omvendt. Jeg har haft lejlighed til at se nogle breve, som faderen, Jørgen Nielsen, sendte til sønnen, da denne var en snes år gammel. Det er breve, der vidner om faderens store kærlighed til og omsorg for sin søn.

Mere problematisk var denne søns forhold til sine ældre brødre og til skolekammeraterne. Fordi han var anderledes, fordi han havde andre interesser end de gængse, blev han mobbet mange år, før det ord vandt indpas i sproget. Antagelig havde han det ikke værre end så mange andre, men hans sårbarhed og følsomhed gjorde for ham oplevelsen svær at ryste af sig.

Man får et billede af det, når man ser, hvad han lader hovedpersonen Espen Arnakke gennemgå i bogen *En flygtning krydser sit spor*.

Efter endt skolegang i 1913 kom Sandemose - eller rettere Axel Nielsen, som han stadig hed - i gartnerlære, men kun kort. Året efter og i en alder af 15 år forlod han for første gang sin fødeby for at uddanne sig til såkaldt vinterlærer på Staby Vinterlærerseminarium. Der tog han sit livs eneste eksamen i 1915 og var fra efteråret 1915 til marts 1916 lærerlærling på Nykøbing Privatskole.

Betegnelsen »lærerlærling« er hans egen. Betegnelsen eksisterer ikke of-

ficielt, der var intet krav om en sådan lærerplads før man søgte på det rigtige seminarium. Måske har han på grundlag af sin vinterlærerexamen fungeret som en slags vikar og i den forbindelse fået særlig vejledning af skolebestyrer Andreasen.

Så forlod han for anden gang sin fødeby og stak til søs, et ikke helt ufarligt foretagende under 1. verdenskrig.

Først fik han hyre på en svensk skonnertbrig, der bl.a. bragte ham til Stettin, og bagefter på Marstalskonnerten "Katrine", der sejlede på Newfoundland. Ankommet hertil rømte Axel. Det var den 29. oktober 1916, og det blev en rømning, der senere skulle satte sig spor i verdenslitteraturen. Rømningen er central netop for handlingen i romanen *En sømand går i land* fra 1931.

Rømningen - og så et mord. Og det er den roman, der er den umiddelbare forudsætning for *En flygtning krydser sit spor*, der kom i 1933.

Axel vender tilbage til Nykøbing i sommeren 1917 i erkendelse af, at hans fremtid ikke er på havet. Fra november 1917 til maj 1918 er han igen lærerlærling, denne gang ved hovedskolen i Glyngøre.

Fra november 1917 til maj 1918 er han igen »lærerlærling«, denne gang ved hovedskolen hos førstelærer Jens Mikkelsen, der var en engageret grundtviganer. Han grunder over fremtiden, han aner, at det er forfatter, han skal være, kan skriver fortællin-

Færkenstræde, vejen ud, set fra Sandemoses barndomshjem. Fotografiet er taget af Hugo Matthiessen, inspektør ved Nationalmuseet, 1918.

ger, han har planer om en roman og opmuntres af Jens Mikkelsen, som nok også er den, der får ham til at opgive at søge ind på seminarium, men i stedet studere. Og hvorfor ikke teologi?

I august 1918 melder han sig til et studenterkursus i København.

Samtidig med at han fulgte studenterkurset, skrev han. Og snart afbrød han studierne for en tid for at færdiggøre sit første litterære arbejde, et manuskript med titlen *Blandt Søens Vagabonder*. Han indsendte det til Steen Hasselbalchs Forlag i maj 1919, men forlaget afslog at udgive det, først og fremmest under henvisning til stigende fremstillingsomkostninger.

I august samme år genoptager han studierne på Døckers Studenterkursus, men opgiver dem året efter, altså i 1920, for at blive forfatter på heltid. Men først i september 1921, efter at han havde været hjemme på ferie med

lånt studenterhue, tilstår han over for sine forældre, at han har opgivet studierne.

Det har været en skuffelse for forældrene. I et brev (19. september 1921), spørger faren, om det mon alligevel ikke er klogere at læse videre. »Du har jo din Studentereksamen,« skriver han og er altså ikke klar over, at Sandemose slet ikke gik op til den eksamen. Han skriver også, at præstegeringen efter hans mening er en fin og god gerning, og henviser til, at »vore bedste Digterkræfter alle var Teologer, som altid havde deres faste at kunne falde tilbage på. Jeg vil hjælpe dig saa godt jeg kan, tænk rigtig grundigt over det.«

Hvad Sandemose har tænkt, er ikke godt at vide, men to måneder efter, den 14. november 1921 udtrådte han af den danske folkekirke, og en lille måned efter (8.12.1921) er det indført i vielsesprotokollen for Københavns

Amts nordre Birk, at ægteskab er indgået mellem Axel Sandemose, København, og Dagmar Ditlevsen, Hellerup, født 28. september 1896 i Skallerup (Mors). Dagmar Sandemose har senere fortalt, at de mødte hinanden første gang om aftenen den 23. januar 1916, da Henry Murmanns trikotageforretning i Nykøbing brændte.

Fire måneder efter vielsen fødte Dagmar tvillinger.

For at blive forfatter måtte Axel Nielsen frigøre sig. For at skrive om sine erfaringer måtte han skabe en distance til dem. For at skrive om den smerte, som hans hudløshed havde forårsaget, og for at skrive om de snærende bånd, han havde følt, måtte han sprænge båndene.

Første led i den proces var en forkastelse af det navn, han hidtil havde båret. Axel blev til Aksel - han ville ikke rende rundt med et kors i sit navn - og

Jørgen Nielsens hus og smedie ved Havnen hvortil familien flyttede, da Jørgen Nielsen overtog smedien. Sandemoses forældre Jørgen og Amalie står ved husets gavl, nedenfor trappen. Til venstre for dem står datteren Anna og bag dem på trappen datter og svigersøn Marie og Jens Thorsen. Barnet er deres datter Anna.

Foran huset står yderst til venstre Aksel, derefter hans brødre Karl og Bjarne og nærmest hjørnet Jacob med hustruen Emma og deres to sønner. Bygningerne lå, hvor Jernbanevej i dag passerer Havnepladsen ved det røde pakhus.

Nielsen blev til Sandemose, et navn der var en fordanskning af det norske stednavn Sandermoen, det sted, som hans mors slægt skulle stamme fra. Det var i april 1921, navneskiftet fandt sted.

Som forfatternavn optræder det nye navn første gang i *Morsø Folkeblad* 2. juni 1921, hvor han offentliggør en skitse *Hjemløse Fugle*, der handler om en ung sømands forhold til hjembyen. Først to år senere kom navnet til at pryde et bogomslag, nemlig omslaget på debutbogen *Fortællinger fra Labrador*. Det havde været en lang vej. Mellem det første forsøg i

1919 med *Blandt Søens Vagabonder* og debutbogen havde han forsøgt sig med 3 romaner, 4 novellesamlinger, 2 digtsamlinger og 2 skuespil.

Efter sin debut modtog han et brev fra faderen. Det hedder bl.a.:

“... Nu har du fat i Rebet og slip det ikke, om ogsaa der kommer Vabler i Hænderne.

Du kan tro det sætter Liv i os to Gamle, saa vi er ovenud glade for din Debut, til Lykke med den og faa snart en ny paa Stablen.

Vi har ikke omtalt det til nogen, vi er blevet klogere paa, at det er bedst at tie og lade Anerkendelserne komme

udefra, og saa naar de er der, da stille sig som om det ikke er mere end vi har ventet.”

Johannes Væth, fra hvis store værk *Sandemose & offentligheden* citatet er hentet, bemærker i en kommentar til brevet, at “den tidligere arbejdsmand og selvlærte smed og nu konkursramte fabrikant og importør af landbrugsmaskiner kendte sit Jante.”

Resten af årtiet - altså 1920'erne - var præget af Sandemoses stadige udvikling som forfatter, bl.a. med gennembrudsromanen *Ross Dane* fra 1928 om emigranter i Canada, og årtiet er

også præget af hans søgen efter det stof, han vidste, han bar i sig.

Da han i 1930 gennemførte den store forandring i sit liv, det store skridt mod frigørelse, måtte han ikke bare frigøre sig fra den undertrykkelse og selvundertrykkelse, der havde præget hans barndom, men også frigøre sig sprogligt. Han har nok følt, at det sprog, han var vokset op med, "jantesproget", holdt ham fast i den forestillingsverden og den mentalitet, det udsprang af. Derfor fravalgte han dansk som sprog, han emigrerede til Norge og blev norsk forfatter, der skrev på norsk. At han ved at forlade Danmark også kom ud af en økonomisk og juridisk klemme, gjorde nok valget lidt lettere.

Selv om han var vokset op i et hjem med en norsk moder, måtte han virkelig kæmpe sig ind i det norske sprog. Og han vandt den kamp, han blev i stand til at skabe et stort forfatterskab - på norsk.

Den første norske bog var den allerede nævnte *En sømand går i land* fra 1931, og det er i den Jante som bynavn og Jante som begreb for første gang dukker op. Hovedpersonen er sømanden Espen Arnakke, hvis efternavn også var navnet på den klint lidt nord for Nykøbing, der af uransagelige grunde for en del år siden af Geodætisk Institut blev omdøbt til Årnakke. Men altså: Espen Arnakke er fra Jante, og han er rejst ud i verden for at lægge Jante og Jantementaliteten bag sig, men Jante er overalt. På Newfoundland rømmer han fra skibet, og på Newfoundland bliver han morder.

To år efter fulgte så *En flygtning krydser sit spor*, hvor jeg-fortælleren er Espen Arnakke, sømanden der gik i land. Bogen fik i første udgave undertitlen "Fortælling om en morders barndom", og den begynder med ordene: "Nu vil jeg fortælle alt. Og jeg vil begynde med slutningen. Ellers får jeg aldrig povet mig frem til den. Jeg slog engang et menneske ihjel"

En flygtning krydser sit spor er ikke bare en bog, hvor den fiktive Espen Arnakke fortæller om sin opvækst, men den er noget meget mere. Den er bogen om et samfund præget af snæversyn, intolerance, selvtilstrækkelighed og ikke mindst selvundertrykkelse, et samfund hvor fællesskabsfølelsen er forvandlet til flok-mentalitet, og som ligger under for et dumhedens tyranni. Det er den sårbare, hudløse Sandemose, der i Espen Arnakkes skikkelse fører sine oplevelser med søskende, skolekammerater og med hele lokalsamfundets sociale lagdeling ud i den yderste konsekvens. I episode efter episode gennemspilles motiverne, og skildringen hæver sig fra at være Espen Arnakkes selvbiografiske noter til at være en uafrystelig beskrivelse af noget alment menneskeligt. Det er så levende og sanset skildret, at bogen er en af de sjældne, der indgår i læserens erfaringsmateriale på lige fod med de mere direkte erfaringer han eller hun har gjort.

Jante er ikke et geografisk bestemt sted, men nærmere en tilstand. Og Jantelovens ti bud (begyndende med "Du skal ikke tro, du er noget"), udgør den verdensomspændende og livsødelæggende lov, der får en gruppe mennesker til at udøve gruppens pres på den enkelte, og som får den enkelte til af angst for "de andre" at underkaste sig selvcensur og vige tilbage fra selvudfoldelse. Janteloven udspringer af den enkeltes angst for den, der er anderledes, den der skiller sig ud og demonstrerer selvbevidsthed, men også af den enkeltes misundelse over for den, der tør gøre det, man selv kunne ønske at gøre, men undlader at gøre af angst for "de andre".

Det er åbenlyst, at Sandemoses skildring af Jante og Espen Arnakkes opvækst dér trækker på hans egne barndomsoplevelser, og sådan må det naturligvis være. Men det betyder ikke, at skildringen er en selvbiografi eller en autentisk skildring, oplevel-

serne er videreudviklet, ført ud i konsekvens og gjort almene. Det er vigtigt at gøre sig klart, at Aksel Sandemose ikke er Espen Arnakke, men at Espen Arnakke også er Sandemose, og Nykøbing ikke er Jante, men at Jante også er Nykøbing.

Og at Sandemose ikke skabte lokalhistorie, men ramte det almene kan bl.a. ses af, at folk i bl.a. Viborg, Hobro, Hjørring, Tromsø og Arendal troede, at det var deres samfund, der blev beskrevet, selv om Jantes topografi, som den er skildret i bogen, nok ikke passer på de nævnte byer, men tydeligt på Nykøbing. Og det almene understreges yderligere af, at bogen blev en sensation i alle de lande, hvor den udkom. Den blev f.eks. fyldigt anmeldt på forsiden af *New York Times* litterære tillæg, da den amerikanske udgave kom.

Fra Sandemoses senere forfatterskab er der især grund til at fremhæve romanerne *Vi pynter os med horn* fra 1936, *Det svundne er en drøm* fra 1946, skrevet da Sandemose var flygtning i Sverige under krigen, og *Varulven* fra 1958, den roman som efter sigende førte Sandemose frem til kanten af en nobelpris.

Om det samlede forfatterskab kan man med henvisning til et af Sandemoses egne udsagn sige, at under de enkelte temaer ligger det samme spørgsmål: Hvorfor er mennesket det eneste levende væsen, der konsekvent modarbejder sine egne interesser?

Nykøbing og Jante

Indtil nu har jeg søgt at skildre Sandemose og hans udvikling som forfatter så objektivt som muligt, men nu vil jeg så gå over til den del af artiklen, der skal leve op til "den ryg", der er i overskriftens anden del, og til min personlige oplevelse af en væsentlig begivenhed i hans liv. Men først lidt forhistorie.

Min kone og jeg kendte forfatter-skabet, før vi havde forestillet os, at

Nykøbing set fra Havnen i første del af 1900-tallet.

vi nogen sinde ville komme til at bo i Nykøbing Mors. Det første, vi læste af ham, var *Det svundne er en drøm*. Det var så sent som i februar 1956, kan jeg se af den datering, vi påførte titelbladet, og den gjorde så stort indtryk, at den stadig står for os som hans bedste bog. Senere kom naturligvis *En flygtning krydser sit spor* til at beskæftige os meget. Måske er bogen ikke nogen fuldendt roman, men den er genial, fordi Sandemose her formulerer den lov, Janteloven, som i sig selv er ret banal, men som er rystende for en første gang, man læser den, fordi man må erkende, at den lov har man jo altid kendt uden at vide det og været behersket af uden at gøre sig det klart. Men nu, endelig, har Sandemose afsløret fjenden.

Da jeg i 1958 overtog afdøde landinspektør Balslevs praksis på Mors, og vi flyttede til Nykøbing, var der vist kun fem ting, jeg vidste om byen. Jeg huskede, at i fyrreerne havde man haft en af landets bedste 1500 meter

løbere, Aksel Pedersen, senere kommunaldirektør, jeg vidste, at Morsø Jernstøberi havde forsynet det meste af landet med kakkellovne, at der var noget med østers, og at byens crickethold var et af landets bedste (rangerende lige under min fødeby Hjørrings, kunne jeg godt lide at komme med en bemærkning om). Og at Aksel Sandemose var født i byen, vidste jeg også.

Det sidste var nok, trods alt, det vigtigste.

Det var ikke særlig lang tid efter, at vi var kommet til byen, at jeg en aften, da min forgængers enke havde inviteret os sammen med nogle fra sin omgangskreds, kom til at røbe mit fundamentale ukendskab til de lokale forhold og måske optræde utilsigtet provokerende. Jeg begyndte at snakke om min interesse for Sandemoses forfatterskab. Der blev stille. Så sagde en af de pæne ældre damer med fast stemme: "Gadedreng." Det

var nok det mest fordømmende ord, hun kunne tage i sin mund. Jeg tillod mig at gå ud fra, at det var Sandemose og ikke mig, hun sigtede til med den bemærkning.

Selvfølgelig burde jeg have vidst, at Sandemose ikke var agtet i sin fødeby, og at der få år tidligere havde været et voldsomt angreb på ham i *Morsø Folkeblad* med planteskole-ejer og turistforeningsformand Oscar Bang som pennefører. Oscar Bang indrømmede nok Sandemose kvaliteter som forfatter, men turistforeningsformanden angreb ham for at skade sin fødebys omdømme. Sandemose svarede, og Oscar Bang svarede den svarende Sandemose.

Polemikken

Det er naturligvis romanen *En flygtning krydser sit spor*, der er årsagen til hele balladen. Da den i sin tid kom i dansk oversættelse blev den naturligvis læst også i Nykøbing, og den blev

læst ikke som det, den var, nemlig en roman, hvor forfatteren i et specielt miljø søger og beskriver det menneskeligt almene, men som en roman, hvis forfatters hensigt havde været, at hænge enkeltpersoner i Nykøbing og hele byen ud til almindelig foragt. Sandemose havde ikke gjort alverden for at sløre sine modeller, og alle - eller i hvert fald næsten alle - kunne gennemskue, hvem der skjulte sig bag bogens navne, hvem der "i virkeligheden" var f.eks. Petrus og Oline, Grinetudsen, frk. Nibe, Skyldfri Side-nius og tante Dagny. I bibliotekets udgave af bogen havde folk siddet med blyant og skrevet de "rigtige navne" ind, og det var naturligvis hårdt for de pågældende.

Det er jo ikke første gang i historien, at en model har følt sig udhængt og følt sig såret, men som oftest bider offeret sin vrede i sig for ikke at blive endnu mere til grin. Men her var de så mange, og her kunne man tillade sig at blive højligt fornærmet ikke så meget på egne som på byens vegne, og den fornærmelse deltes af næsten hele befolkningen, også af dem, der ikke selv var genkendeligt til stede i bogen.

Alt det aflæses tydeligt i den omtalte avispolemik, som det kan være på sin plads at citere lidt fra.

Det var den 16. marts 1951, man i *Morsø Folkeblad* kunne læse en kronik med titlen "Axel Sandemose og Jante" forfattet af Oscar Bang. Den er spændende læsning, hvis man vil prøve at forstå, hvad det var, der var så ophidsende ved Sandemose set med turistformandens øjne.

Jeg nævnede før, at folk i Nykøbing ikke læste *En flygtning krydser sit spor*, som den roman den er, men som et overfald på Nykøbing og byens folk.

Men det var der altså også andre end folk i Nykøbing, der havde gjort, f.eks. en kendt litterat og forfatter af omkring 70 bøger, en tid forlægger og i en periode formand for Dansk Forfatterforening. Han hed Cai M.

Woel, og var næsten jævnaldrende med Sandemose. Og det er ham, der er den direkte årsag til, at Oscar Bang er faret i blækhuset. Han har nemlig i et værk med titlen *Bøger og Byer* læst en artikel af Cai M. Woel *Den jyske Købstad i Litteraturen siden Halvfemserne* ledsaget af et Jyllandskort, hvorpå de byer, der i perioden er behandlet af kendte forfattere, er markeret.

Oscar Bang skriver: "Her indtager Nykøbing Mors ubestridt "Hæderspladsen", idet den som eneste By er blevet forsynet med en ekstra stor rød Cirkel, fordi den er langt den mest om- og beskrevne By i den moderne Litteratur! Denne Berømmelse skyldes vort berømte Bysbarn, den nu norske Nordmand Axel Sandemose (Født 1899)."

Og Oscar Bang fortsætter med at citere Cai M. Woel:

"Der læses ikke med megen Fantasi i Danmark (...) enten læser man efter Boghandlerens Anbefaling eller efter Nationalitet, begge Dele er lige galt. - Disse Betragtninger skyldes Skammen over, at vi herhjemme helt har svigtet en saa fremragende Digter som Axel Sandemose, fordi han er emigreret til Norge og skriver et besværligt Sprog med en Mængde overflødige Bogstaver i Ordene. - Men det kan ellers nok lønne sig at kigge lidt i hans Bøger."

Så langt så godt. Men nu kommer det så, og det er stadig Cai M. Woel, Oscar Bang citerer:

"Han er fra Nykøbing paa Mors, og han har skildret Byen ofte, næsten ustandseligt, for efter hans Mening kommer det meste Onde her paa Jorden fra denne By, Jante kalder han den og noget mere fortrykt og mindreværdigt Sted kan ikke tænkes paa Jorden - siger de sandemoseske Helte."

Oscar Bang går så over til at citere et billedværk, der i 1948 blev udsendt af Illustrationsforlaget, og hvor der er sat en tekst under et billede af Nykøbing, hvori det bl.a. hedder:

"Hyggelig og smilende ligger Nykøbing Mors ved den blå Limfjord og

rækker sine Fabriksskorstene og sit slanke Kirkespir mod Himlen. Idyl, ikke Sandt! Men der tager De Fejl. - Bag den venlige Overflade skjuler Jante sig, det frygteligste Provinshul i Norden afsløret i al sin Gru i Romanen *En Flygtning krydser sit Spor* af det temperamentsfulde Geni, der hedder Axel Sandemose." Det fremgår senere af den citerede billedtekst, at dens forfatter finder det "urimeligt, at netop denne By skal nagles til Skampælen, blot fordi den havde det Uheld, at den rabiater Sandemose er kommet til Verden der."

Og i det følgende spørger Oscar Bang, hvad der da er i vejen med Sandemose, hvorfor han bærer sin fødeby med følelser, der grænser til forfølgelsesvanvid. Oscar Bang fastslår, at det ikke skyldes de kår, han er vokset op under, for de var langt fra så trange, som han giver det indtryk af. Oscar Bang nævner, at Sandemose har en broder, der er en meget interesseret og anset Nykøbingborger, og at en anden broder "endda andetsteds er Formand for en Morsingbo-Hjemstavnsforening." Han nævner også, at andre har haft en meget værre opvækst end Sandemose, og at de er kommet til at holde af deres fødeby. Som modstykke til Sandemose nævner han M. C. Holm, en syerskes uægte barn, som blev en stor mand, stiftede Dampskibsselskabet Norden og Helsingør Stålskibsværft, og som blev den største velgører, som byen har oplevet.

Og Oscar Bang skriver: "Nej - hans Indstilling maa skyldes et Mindreværds-kompleks, sandsynligvis af samme Art som det han i sine Bøger skriver om, at han havde overfor Piger - hvorfor han forsøgte at gøre sig til en Pokkers Karl baade overfor dem og udi egen indbildning."

Senere: "Jeg har været rygende gal i Hovedet paa ham de Gange - og det er ikke saa faa - jeg har gransket hans Udgydelser om Jante. Men naar det er sagt, vil jeg ogsaa indrømme, at jeg finder det fabelagtigt godt gjort, at

han har opfattet saa meget, som han har, i saa ung en alder.”

I sin afslutning på kronikken skriver Oscar Bang, at han ikke tror, at det er af pur ondskab - sådan som så mange tror - at Sandemose har skrevet sine Jante-feberfantasier, og at han, ligegyldigt hvor han var blevet født, ville have fundet et Jante. Og til sidst anbefaler han de mange af sine bysbørn, som han ved ikke kender Sandemoses bøger, at indhente det forsømte. “De er en skrap Modgift mod f.eks. Morten Korch.”

Og så er der et mærkeligt p.s. Oscar Bang skriver: “Sagnet om at Prins Hamlet skal være født her paa Mors, bliver uvilkaarligt mere troværdigt, naar man ved, at det har sin rigtighed, at Øen har fostret en Axel Sandemose.”

Det med Hamlet, vil jeg lade ligge lidt.

Sandemose har næppe abonneret på *Morsø Folkeblad*, men nogen må have sendt ham det pågældende nummer, for den 3. april finder man hans svar. Også det er en kronik, og den har titlen “Efterdønning”. Sandemose undrer sig over Oscar Bangs syn på litteratur. Han skriver bl.a.:

“Han går ut fra at et menneske er i stand til å hate en by, en tanke som jeg har lidt vanskelig for å opfatte. Iallfall mener han at en forfatter er i stand til det, men også han er jo en slags menneske. At man kan bli rasende på et enkelt menneske eller noen stykker, og muligvis også hate dem, det kan jeg forstå, selv om jeg ikke har større erfaring på området. Men hate en by, et sogn, herred eller et helt amt? Tanken forekommer mig urimelig. Det må forekomme et sygdomstilfelle et eller andet sted og jeg føler uvilkaarlig efter det andre steder end her, da jeg føler mig helt frisk, og familien ikke har merket noget underligt i min opførsel.”

Han kan altså ikke andet end ryste på hovedet og skriver videre om det absurde i at hade en hel by. Og nu

citerer jeg fra et sted lidt længere fremme i kronikken: ”Oscar Bang sier forskjellig som nok kunne fortjene påtale, men jeg skal nok holde meg til endnu et enkelt forhold. Det var romanen *En flyktning krysser sitt spor*, som jeg skrev for tyve år siden, som først gav anledning til beskyldninger fra noen mennesker i Nyköbing, men selvsagt ikke fra byen, selv om disse folk tror de er byen. Boken havde som undertitel: “Fortelling om en morders barndom”.

Jeg ber leserne hefte sig ved de to ord “morder” og “barndom”. Boken drejer sig om en morders barndom, og det er en roman. Så setter et par mennesker en større vrøvlehistorie i gang. De glemmer alt det vesentlige, både barndommen og morderen, men brygger til gjengjeld sammen en masse, som aldri har stått at lese i boken. De oppdager under fabrikkasjonen av dette hjernespinnet slett ikke at hvis boken rammer Nykobing, så må de også beskyldte forfatteren for drap. Det har de dog, så vidt jeg vet, ikke innlatt sig på, men derved blir hele kampanjen til det ynkeligste snakk.”

Og senere: “Oscar Bang föyd et nytt motiv inn i legenden om min skjendighet. Det er en fattiggutts barndom jeg fortæller om, og altså lyver jeg, for jeg var slet ikke fattigmansbarn (ordet “lyver” blir ikke brukt direkte, men jeg vil ikke akkurat kalde omskrivningen mere höflig). Jaja, for meg gjerne. Oscar Bang er antagelig den første litteraturforsker som krever, at innholdet i en roman skal vare bogstavelig sannhet. Da han ikke protesterer mot mordet, mener han antagelig det forholder sig rigtig nok med det. Man venter seg jo åpenbart litt av hvert fra meg.”

Sandemose udtrykker forargelse over, at hans familie er blevet inddraget i Oscar Bangs artikel, og han giver en del biografiske oplysninger om sin barndom og om traumatiske oplevelser. Han fortæller om forældrene og deres slid, om faderen der tjente ekstra som udråber for biografen og om

moderen, der begyndte som rullekone omkring slutningen af Sandemoses skoletid. Og han fortsætter: “Slik var de faktiske forhold. En helt annen ting er det, at det var et gott hjem. Far fikk tross alt tid til noe, som lå ut over dagen, han var politisk interessert, og han arbeidet energisk for avholds-saken i en tid, da avholdsfolk blev hånet og latterliggjort på arbeidsplassene. Ingen behøver at komme nu for at pynte på mine foreldre. Min far har gitt meg impulser som er de verdifulleste jeg har mottatt i mit liv, og han gav dem måske aller mest, da han ikke hadde andet å gi ut over brödet. Jeg har savnet ham nu i snart et kvart århundre, når ulykkene truet som verst. Innen for veggene fantes ikke noe bedre verden, og det er ikke noe jeg sier i en öyenblikkelig stemning. Jeg synger ingen hymne til fattigdommen for den er og blir en forbannelse, men også over det ringe og fattige kan der hvelve sig en himmel.”

Oscar Bang kommer med en afsluttende bemærkning i *Morsø Folkeblad* den 6. april - og det er stadig 1951. Han begynder med at skrive, at han ikke har haft til hensigt at indlede noget ordskifte med “herr Aksel Sandemose”, som han skriver, og i modsætning til den første artikel så er Aksel her med “ks”, men han vil dog føje nogle få bemærkninger til Sandemoses ”Efterdønning”.

Han betyder, at Sandemose aldrig nogensinde har stødt ham personligt på manchetterne, men hans artikel var kun en naturlig og kraftig reaktion mod skaberen af det frygtelige hul “Jante” fra en af de mange, der ikke ser noget ulogisk i at holde af sin hjemby, som den nu er på godt og ondt. Og nu citerer jeg:

“Til Herr Sandemoses direkte Ri-poster til mig skal jeg kun bemærke, at jeg af et inderligt godt Hjerte har langet ud efter hans “Janteskrivier”, som har bragt vor By en saa tvivlsom “Berømmelse” ude i Ver-

Stenen for kong Fegge afsløres på Feggeklit, juli 1929. Turistforeningen var initiativtager. Det er dog ikke Oscar Bang, der har fundet på at henlægge sagnet til Nordmors – det er en meget ældre folkelig tradition, at historien om Amler og Fenge udspillede her.

den, hvorimod jeg ikke et Øjeblik har haft til Hensigt at paadutte ham slette almenmenneskelige Egenskaber, hvad jeg heller ikke haaber eller tror, at nogen af min Artikels andre Læsere har faaet Indtrykket af. (Tværtimod vil jeg næsten sige, da det er blevet bebrejdet mig, at jeg indimellem roste ham og opfordrede til Læsning af hans Bøger!) Heller ikke har jeg beskyldt ham for at lyve, kun regnet med den Margin mellem Digt og Virkelighed, som han selv - og med rette - fordrer som Romanforfatter! - Derimod gør det mig ondt, at jeg med de ganske faa Linier, hvormed jeg berørte hans Brødrers Indstilling til Nykøbing contra hans, ufrivilligt er kommet til at saare ham som Menneske.”

Og så var der det med Hamlet, som Oscar Bang bragte ind i debatten. Det er ikke i første omgang Shakespeare, der er hans inspiration, men Saxos beretning om prins Amler. Her hedder Hamlets mor Gertrud, faderen Horvendel og den onde farbror Fenge. Kun et enkelt bogstav adskiller Fenge fra Fegge, så naturligvis må Feggeklit på Nordmors være opkaldt efter ham, og kongeborgen, hvor dramaet udspillede sig, må have ligget der og ligeledes hans grav.

Så en dag drog turistforeningens to ledende personligheder, planteskoleejer Oscar Bang og boghandler Fischer til Feggeklit for at stedfæste graven. Egentlig skulle den have ligget på den flade top, men der ville den jo have ligge i vejen for land-

brugsdriften, så i stedet valgte de et sted på skrænten, hvor “Kong Fegges grav” kunne etableres - dog uden ligrester. Det svarer lidt til, at man dypper en udtrykket tand i blæk og lægger den i en montre som Harald Blåtands blå tand.

Og det er den historie, der dukker op i Sandemoses sidste replik i diskussionen med Oscar Bang, ikke i *Morsø Folkeblad*, men i bogen *Rejsen til Kjørkelvik* i 1954. Et af bogens afsnit hedder *Gensyn med Jante*, og skildrer et besøg, som Sandemose og hans kone Eva aflagde byen i juli 1953.

Det er tydeligt, at Sandemose ikke er upåvirket af de angreb, der har været på ham. Der er f.eks. en nærmest forelsket skildring af Mors og land-

skaberne på Mors, og han citerer Eva for at sige: "Aksel, et smukkere land end Morsø lader sig nok ikke finde i Danmark." Men så kommer det (citeret efter den danske oversættelse ved Kirsten Brostrøm i 1967):

"Eva har ret, og dette skønne Morsø var mit for længe siden, med stæren, storken og viben, med dets strande og drivende skyer, men jeg havde det ikke godt med menneskene der, og det viser sig, at det skønne Morsø kan blive et mareridt, når kærligheden mellem mennesker dør."

Og senere kommer så det, der kan opfattes som en replik direkte møntet på Oscar Bang:

"Der findes rigeligt med udveje for den, der ønsker at tage skade på sin sjæl. En af dem er at lave en turistforening. Den slår sig ned som en permanent standret, som bare giver pardon mod total underkastelse for enhver, som har udtrykt en mening, der ikke er penge værd. Turistforeningen lægger beslag på den ædleste og harmfuldeste af al indignation og forargelse, den der er kroværtens forargelse, den som lever i en snusket symbiose med Hamlet- og vikingesvindler og intet ved om kærlighed til mennesker, steder og ting."

Men hvorom alting er: Oscar Bang havde utvivlsomt langt hovedparten af Nykøbings befolkning bag sig.

At angrebene kom i *Morsø Folkeblad* bevirkede, at Sandemose ikke bare blev sur på Oscar Bang, men også på avisen. Det kan f.eks. ses af et brev, som han 13. april 1958 sendte til sin ven Volmer Suszkiewicz. Anledningen var, at *Aarhus Stiftstidende* 30. marts havde bragt et interview med Aksel Sandemoses broder, Karl Sandemose, den eneste af brødrene, der også havde taget navnet Sandemose, og denne svarer bl.a. på et spørgsmål om, hvorvidt han ligesom broderen skriver bøger: "Aldrig. Lad ham skrive, hvad han har lyst til. Vi læser i stedet. Men ikke Aksel Sandemose. Hellere Morten Korch." Også ved andre lejligheder, har Karl Sandemose i interviews

markeret en tagen afstand fra broderen, og hans udtalelser er, iflg. Aksel, præget af hans forurettelse over, at det ikke er ham, der dog er otte år ældre, der har fået et "navn".

I brevet til vennen fortæller Sandemose også, at broderen og hans kone engang mødte op, da han holdt foredrag i Århus, og at de gjorde skandale.

(Måske er det på sin plads i en parentes at fortælle, at oplevelsen den omtalte foredragsaften langt fra blev glemt af Sandemose, og senere søgte han forgæves at undgå en gentagelse. Det hedder i en notits i Ekstra Bladet 17. marts 1962: "På Århus Universitet holdt forfatteren Aksel Sandemose i aftes foredrag. Som betingelse for at holde foredraget havde forfatteren sagt, at intet måtte offentliggøres om mødet, idet han og hans broder, der er kaptajn og bor i Brabrand uden for Århus er alvorligt uvenner. Og for ikke at blive forstyrret måtte broderen intet vide om foredraget. Forfatteren havde dog forudset, at kaptajnen alligevel kunne møde op, og han posterede derfor tre stærke mand ved indgangen udstyret med fotografi af kaptajnen. Emnet for Sandemoses foredrag var - betegnende nok - Menneskets isolation."

Alligevel var det lykkedes Karl Sandemose at komme ind, og efter foredraget flygtede Aksel gennem en sidedør, mens broderen råbte "Aksel, Aksel" efter ham.)

Men tilbage til brevet til Volmer Suszkiewicz. Det er flere års opsparet ophidselse, der afspejler sig i det. Det begynder: "I de sidste årene har jeg vart ute for en rabiater bror. Det har jeg for øvrigt vart i mange år. Jeg tror nok, at man temmelig objektivt kan si han er et krypdyr."

Nu har Sandemose så formuleret et indlæg til en avis, som vil bevirke, at "han får slaget nu og aldeles mister besinnsel." Men det kan naturligvis ikke være ham selv, der sender indlægget. De er jo brødre, han og Karl,

og "det vil trekke inn en masse skjøre assosiasjoner hos leserne." Derfor beder han sin ven oversætte indlægget til dansk og sende det til en redaktion under et eller andet mærke. Han har tænkt lidt på *Information*, og så kommer det: "Til Morsø Folkeblad skal innlegget absolutt ikke sendes. Man vil forkludre det. Det skal stå et annet sted. Det er Morsø-avisen, som for det meste har været giftkilden."

Senere ændrede han nok sin holdning til *Morsø Folkeblad*. Måske har han ikke dengang i 1958 været opmærksom på - eller husket - at redaktøren af *Morsø Folkeblad*, Mads Hansen, ganske vist havde måttet lægge spalteplass til Oscar Bangs angreb, men at han også i august måned 1954 i seks på hinanden følgende numre af avisen havde skrevet meget rosende artikler om Sandemoses forfatterskab og bragt udførlige citater fra Sandemoses tidsskrift *Årstidene*. Senere huskede Sandemose det dog. I december 1961 havde Sandemoses ven, Johannes Væth, overtalt ham til at tage med på en rejse i Jylland. Johannes Væth, der udover at være Sandemoseforsker var ingeniør og ansat i landsplanudvalgets sekretariat, skulle i embeds medfør til Hanstholm, og så ville det jo være naturligt at tage over Mors. De kom til øen sidst på eftermiddagen og indlogerede sig på Sallingsund Færgeskro, og efter at de havde spist, opsøgte Sandemose om aftenen Mads Hansen for at takke ham. Og det besøg førte til en artikel i avisen, hvor Mads Hansen ikke direkte fortalte, at det var ham, Sandemose besøgte, men talte om, at Sandemose havde besøgt et hjem i Nykøbing. "Nu er han borte igen," skrev Mads Hansen, "Aksel Sandemose havde ellers ingen, han skulle besøge i byen her." Og det fremgår videre, at Sandemose slet ikke bryder sig om at træffe folk i byen. Men inden Mads Hansen lod Sandemose sige ved afskeden: "I morgen tidlig kører vi - og jeg kommer aldrig mere til Jante," beskrev han en natlig udflugt til anlægget ved kirke-

Aksel Sandemose fotograferet på Missionshotellet Bendix, 1965.

gården, hvor Sandemose og hans vært bevæbnet med lommelygter søgte at finde et træ, som Sandemose engang som dreng havde ridset sit navn ind i.

Trods sin afskedsreplik dengang, kom han rent faktisk tilbage, og det er det, resten af denne historie handler om. Men for lige at gøre det med *Morsø Folkeblad* færdigt, så sagde han i sin officielle tale ved denne senere lejlighed: "En af dem, der har forstået mig, er redaktør Mads Hansen, som jeg er uhyre taknemlig, for det første fordi han har læst det, jeg har skrevet om, og for det andet har han forstået det." Men nu foregreb jeg begivenhedernes gang.

Sandemoses ryg

Efter at vi var flyttet til Nykøbing, og det var som nævnt i 1958, og efter at jeg havde oplevet eksempler på folks holdning til Sandemose og hans for-

fatterskab, fik jeg ret hurtigt en drøm om et møde mellem Sandemose og byens befolkning. Den måtte da for søren kunne bringes til at indse, at der var tale om et stort og værdifuldt forfatterskab, men det forblev i flere år en stille, nærmest hemmelig drøm.

Så blev den realiseret - på grund af en misforståelse eller måske rettere: En fejltolkning.

Det begyndte i efteråret 1964. Jeg var dengang formand for "Nykøbing Mors Biblioteksforening", hvis eneste vedtægtsbestemte formål var at yde bidrag til bibliotekets drift og vælge et par repræsentanter til bibliotekets bestyrelse. Biblioteket var dengang en selvejende institution, det blev først kommunalt et år eller to senere.

Jeg kom altså ind på biblioteket en dag i det tidlige efterår 1964, og overbibliotekaren, Arne Rossen, fortalte mig da, at Mads Hansen, der nu ikke

længere var redaktør, men pensionist, lige havde været der. Og han havde, fortalte Arne Rossen, spurgt, om det ikke var på tide, at der blev afholdt en Sandemose-aften i Nykøbing.

Det gjorde indtryk på mig, at netop Mads Hansen havde foreslået det. Jeg huskede tydeligt hans artikel i *Morsø Folkeblad* om den natlige udflugt på stien langs kirkegården og havde af den forstået, at Mads Hansen antagelig var den eneste i Nykøbing, som Sandemose havde en slags venskabelig forbindelse med.

Vi tænkte lidt over det, Arne Rossen og jeg, og vi kom hurtigt til det resultat, at det måtte være Sandemose selv, der stod bag, og der var ikke tvivl i vores sind om, at det her var en sag, vi måtte gå videre med, når nu Sandemose selv ønskede det.

Det skulle være et stort arrangement, var vi hurtigt enige om, større end vi selv, altså biblioteksforeningen,

magtede det. Og for at gøre en lang historie kort: Vi fik kunstforeningen, som jeg også var formand for, til at indkalde øens foreninger og institutioner til et større møde, og på det fik vi etableret et samarbejde med 16 andre om at arrangere en kulturuge i begyndelsen af marts 1965.

Det var dengang kulturuger netop var blevet opfundet og hærgede landet, og det var ikke svært at få folk til at indse, at sådan en måtte vi også have i Nykøbing. Programmet kom til at omfatte kunststillinger (bl.a. Robert Jacobsen og Aksel Jørgensen), koncerter, foredrag (f.eks. om Arnold Schönbergs musik), og så skulle ugens højdepunkt være en Sandemose-aften fredag den 5. marts. Og det kunne jo være spændende, hvis vi kunne få Sandemose til selv at komme hertil, fremførte biblioteksforeningen.

Der var helhjertet tilslutning - selv kommunen gik ind på lige fod med de øvrige arrangører mht. underskuds-dækning - og straks efter sendte Arne Rossen, som var det nedsatte udvalgs sekretær, et brev til Sandemose med en redegørelse for planerne og en indbydelse.

Naivt havde vi forestillet os et omgående begejstret eller i hvert fald positivt svar. Det kom ikke. Arne Rossen skrev igen og denne gang kom der et svarbrev, som vi havde svært ved at tolke. Det var hverken et ja- eller et nej-brev. Og af en eller anden grund måtte vi ikke beholde brevet, det skulle sendes videre til Sandemoses svoger, den kendte fjernsynsmand Jakob Nielsen. Sådan fortsatte det efteråret igennem med spredt brevveksling, mens planlægningen af de mange øvrige arrangementer tog fart.

Vi havde straks efter beslutningen om en kulturuge henvendt os til Johannes Væth, som vi endnu ikke kendte personligt, men som vi vidste, var det menneske i verden, der havde det mest indgående kendskab til Sandemose og hans forfatterskab, og i modsætning til Sandemose svarede han omgående og gav løfte om at

medvirke med et foredrag om *Aksel Sandemose og Jante* (det kom senere i bogform).

Men Sandemose selv? Det blev januar. Stadig ikke noget forpligtende svar. Det blev februar. Samme situation, selv om Sandemose i sit seneste brev, som vi naturligvis heller ikke havde måttet beholde, havde skitseret et program for en sådan aften, hvis den da skulle afholdes. Programmet gentager han i et brev af 23. februar 1965 til Johannes Væth, og det brev forklarer vel også i nogen grad, hvorfor kommunikationen med ham var så vanskelig. Han forklarer i brevet, at han har været "nokså syk. Forbannet dårlig" og han fortæller videre, at han skrev til "lektoren i Nykøbing" (han havde nok glemt, at hans korrespondent i Nykøbing var overbibliotekaren), og at han havde mistet hans navn og måttet konstruere en forklaring på konvolutten. Og så blev han dårlig igen. Det mangelfuldt daterede brev nåede dog frem og blev som forlangt af ham videresendt til Jakob Nielsen, efter at vi først havde noteret os det program, som burde følges, hvis arrangementet blev til noget. Programmet var det, som han refererer i brevet til Johannes Væth. Her fortæller han, at han og hans kone en aften sad og diskuterede aftenen i Nykøbing og opstillede et program:

1. Prologen ved Nykøbing-lektoren.
2. Johs. Væth
3. Hanne læser *Rotten* (fra *Vi pynter oss med Horn*)
4. Erling Nielsen
5. Sandemose
6. Lektoren avslutter med noen ord.

Meget afgang iflg. brevet af, om der kunne arrangeres en fjernsynsoptagelse af hele aftenen, sådan at de medvirkende blev honoreret af fjernsynet. Og så skriver han videre: "Kommer der fjernsyn på, må der leies den størst mulige sal, og der må en fyldig annonce i avisen."

Fjernsynet udeblev dog, men til gengæld var Poul Erik Søre, der den-

gang var ansat ved Danmarks Radio, til stede og optog det meste af aftenens program.

Heller ikke Erling Nielsen, der var dansk lektor ved Oslo Universitet, og som ifølge brevet havde været sammen med dem, da programudkastet blev lavet, kom til at medvirke. Han fortalte mig ved en senere lejlighed, at han ikke ønskede at blive inddraget i en evt. batalje mellem Sandemose og Jantes beboere, og fortalte samtidig om Sandemoses usikkerhed mht. om han skulle sige ja eller nej.

Sandemose havde, som også nævnt i brevet til Johannes Væth, været syg og var på rekreation på Klakken Turisthotel, hvor også Erling Nielsen opholdt sig en tid. Hver aften - når nogle glas portvin var gledet ned - begyndte Sandemose at fumle efter noget i inderlommen. Det var brevet fra Nykøbing med invitationen, og det blev mere og mere krøllet for hver aften. "Jeg har forresten fået brev fra Jante," sagde Sandemose hver gang og forklarede Erling Nielsen den efterhånden velkendte sag. Drøftelsen endte hver aften med, at Erling Nielsen pålagde Sandemose at sende et svar næste dag, men næste dags aften gentog historien sig.

Vi fik altså ikke nogen endelig besked og måtte trykke kulturugens program uden at antyde, at Sandemose selv ville komme. I programmet var kun anført, at Sandemoseforskeren Johannes Væth ville tale om Sandemose.

Vi nåede frem til mandag den 1. marts, hvor kulturugen begyndte. Stadig intet sikkert om Sandemose. Jeg har senere erfaret, at man allerede den 27. februar kunne læse i *Information*, at Sandemose havde meddelt, at han ville deltage i kulturugen i Nykøbing. Men vi havde intet hørt fra ham. Ikke en lyd. Og på grund af den almindelige travlhed med forberedelser heller ikke læst *Information* grundigt nok.

Det blev tirsdag. Vi hørte et rygte om, at han var rejst fra Norge, og vi

Borgmester Thomas Have afslører mindetavlen i Færkenstræde for Aksel Sandemose, på forfatterens fødselsdag, 19. marts 1969.

dristede os til at lade sive ud, at der var mulighed for, at Sandemose selv ville være til stede om fredagen. Og vi vovede at flytte arrangementet fra den forholdsvis lille sal på afholdshotellet, vi havde reserveret, til byens største, Centralhotellets sal med plads til 600 mennesker. Vi, Arne Rossen og jeg, var dog ret nervøse, og fulgte lidt adspredt med i alt det, der i øvrigt foregik.

Onsdag ankom der et par norske journalister og en svensk radiomand. De vidste, at Sandemose var på vej, og de var kommet så tidligt, sagde de, for at samle baggrundsstof.

Vores håb begrundedes mere og mere. Nu begyndte der også at komme journalister fra København.

Det blev fredag. Vi havde stadig intet hørt fra Sandemose. Ved middagstid hentede Arne Rossen og jeg Johannes Væth ved færgen, og han mente bestemt, at Sandemose var på vej. Sammen med Johannes Væth var svenskeren Carl-Eric Nordberg, som arbejdede på en Sandemose-biografi, og som naturligvis måtte overvære Sandemoses møde med fødebyen.

Klokken blev 15. Jeg havde været med den svenske radiomand ude for at interviewe en af Sandemoses gamle skolekammerater og var nu på vej i bil gennem Algade for at hente nogle

bånd, som radiomanden havde glemt på biblioteket. Da jeg passerede Hotel Bendix så jeg en taxi holde, og ud af den steg Hanne og Aksel Sandemose. Det var et stort norsk fjeld, der faldt fra mit hjerte i det øjeblik.

Sandemose var utvivlsomt nervøs, så nervøs, at han virkede utilfreds og lidt sur. Annoncen i aviserne var for lille, mente han, "der kommer ingen mennesker."

Måske skyldtes lidt af surheden også, at Sandemose ikke havde været klar over, at byens fine gamle hotel, som han havde indlogeret sig på, få år før var blevet til et missions- og afholdshotel. En pressefotograf så det ironiske i situationen og snuppede et billede af Sandemose ved siden af skiltet "Morgenandagt kl. 9".

Aftenen kom. Arrangørerne kom. Tilhørerne kom. Der kom mange. 600 kom der. Der kunne faktisk ikke være flere i salen. Det var mig, der stod ved døren og skulle tage imod Sandemose. Klokken blev et par minutter i tyve. Man hørte tydeligt lyden af en fyldt sal, hvor folk, der kender hinanden, sidder og venter.

Præcis på slaget gik hotellets yderdør op, og Sandemose med følge kom ind.

Jeg sagde naturligvis goddag og velkommen og fortalte, at en fyldt sal ventede.

Og så blev han stående. Stod bare der foran døren ind til salen. Stod der ubevægelig bortset fra en svag sitren i de papirer, han stod med i venstre hånd.

Tiden gik. Det forekom mig, at der gik minutter, måske var det kun sekunder, men jeg opfattede det som en uendelig tid. Hvad skulle jeg gøre? Prøvede med en håndbevægelse mod salen. Der skete ingenting. Man kunne jo ikke ligefrem puffe ham ind. Så sagde jeg et eller andet igen, og endelig satte han sig i bevægelse.

Så snart han viste sig i døråbningen blev der dødsstille i salen. Ja mere end det. Salen var et stort lydtomt rum. Så begyndte han at gå ned gennem midtergangen, og nu hørte man hans skridt. Man kunne tælle dem. Og der var stadig så stille, at det eneste der ellers kunne høres var folk, der næsten ikke trak vejret.

Jeg gik bag ved ham. Han gik stift og anspændt.

Endelig var der en behjertet dame, fru Melchiorson, der begyndte at klappe, og straks klappede alle. Og så så jeg det, der gjorde størst indtryk på mig den aften, hans lettelse. Han slap-pede af, hans ryg blev helt almindelig, og nærmest båret af bifaldet gik han til sin plads på første række. Indtrykket var stærkt, det måtte blive til et digt, og det gjorde det også nogle år senere.

Marts 1965. Aksel Sandemose på formiddagstur med to gamle skolekammerater, Laurits Vrist og Charles Jensen. Laurits Vrists navn er kendt af Sandemose-læsere, fordi Sandemose i bogen »Rejsen til Kjørkelvik« i afsnit »Gensyn med Jante« skildrer deres tilfældige møde, da Sandemose ganske uofficielt besøgte byen i juli 1953.

Jo, en anden ting husker jeg næsten lige så godt. Efter Arne Rossens velkomsttale, Johannes Væths foredrag og Hanne Sandemos oplæsning tog Sandemose selv ordet. Han indledte med at sige, at havde det været for 10 år siden, han var blevet indbudt, havde han ikke sagt ja, og kom senere ind på striden mellem nogle af byens folk og ham selv. Og så kom hans barske humor. Han fortalte, at da han nogle år tidligere havde været i Jante, altså Nykøbing tilføjede han forklarende - for at se til sine forældres grave, opdagede han, at kirkegården havde fået en ny afdeling. "Og der," sagde han, "lå alle mine fjender i to rækker."

Der blev en klappen og en jubel i salen, selv om mange tilstedeværende

utvivlsomt var sønner eller døtre af dem i de to rækker. Men alle var indstillet på, at aftenen skulle forløbe godt.

Sandemose var i sin tale så forsonende, som han vel kunne være det. Han læste slutafsnittet af *En flygtning krydser sit spor*, det der hedder *Halfway Mountain*, og som fortæller om dette fjeld på Newfoundland, som han engang gik rundt om på en jagttur. Og da lagde han mærke til, "hvordan et slikt fjell er blitt noe helt annet hver gang en har bevæget seg bare et lite stykke. Du kan få tusen beskrivelser av Halfway Mountain, og alle er like rigtige. Jeg kjenner en sterk trang til at si deg dette nu, at fjellet er stort, og det er mangesidet, men den som lå i lenker på jorden, så bare Halfway Mountain fra det stedet, der han lå."

Ved en sammenkomst sidst på aftenen, hvor kommunen var vært, forsøgte borgmesteren at få Sandemose til at komme på borgmesterkontoret næste dag og skrive i byens gæstebog.

Så langt gik forsoningen alligevel ikke. Sandemose afslog, dog med henvisning til, at han næste dag skulle koncentrere sig om et fjernsynsinterview.

Der blev da også lavet et interview, og det blev bragt i forbindelse med nyhedsudsendelsen samme dag. I det udtalte han bl.a.: "Alt i livet kommer for sent."

Et halvt år efter døde han på Rigshospitalet i København.

*Bageri og konditori på Nørrebro,
nr. 42, omkring 1937.
Forretningen tilhørte bagemester
N. E. Pedersen (1891-1977).*

*Billedet af Nørrebro 60 blev sendt
til Carl Heltborg i Seattle, U.S.A. fra
forældrene: »Du kan vel se, at det er
Far og Mor og vort Hus«. Hilsenen
er udateret, men fortæller, at der skal
være Folketingsvalg den 20. maj.*

*Nørrebro i fin stil –
endnu er husenes oprindelige
ydre bevaret, 1962.*

På Fjorden – før og nu

Af Poul Gade

En søvlglitrende fjord og fiskerbåde, der lå på svaj for deres ankre, ja det er et syn, jeg kan huske fra glade drengear i Sdr. Draaby. Set på overfladen ser Limfjorden ud i dag som for 65 år siden, kyster og strande er vel ens, Buksør Odde ved Draaby går stadig langt ud i fjorden, og Skov- og Naturstyrelsen har endda fredet hele Draaby Vig, så fugle nu har fredelige rasteplasser her. Men i Limfjorden er der sket ændringer. Ål og flynder er næsten væk. Skaldyr som muslinger danner sammen med brislinger grundlaget for det fiskeri, der er tilbage. Førhen var det ét af Nordeuropas mest fiskerige farvande.

Dengang sidst i 1930'erne var der fisk i fjorden, og ud fra Draaby var der nogle der fiskede og havde en pæn årlig indkomst fra dette fiskeri. Det var skovlvod efter ål og skrubber/rødspætter, men også de sorte hummere var almindelige. Alt foregik med mindre 3.5 tons kuttere med beskeden motorkraft, nogle endda helt uden motor.

Der var Gerner, der havde en sjægt på 18 fod uden motor men med brun-barkede sprydsejl. Han sejlede ud tidlig morgen og kom sent hjem eftermiddag eller aften, som fiskeriet og vinden nu var til det. Kroge, ruser og vel også garn eller ned, som vi kaldte garn dengang, anvendtes. Stort fiskeri var det vel næppe, men nok til dagen og vejen. Det samme kan siges om Peder Hald. Han drev fiskeri med sin 14 fods klinkbyggede, fladbundede pram. Vi børn kom ofte med Peder ud for at røgte ruser og ned.

Mange af disse fiskere var hyggelige og i mine øjne spændende folk,

altid god for en munter bemærkning, og aldrig bange for at tage os drenge med ud til de små kuttere. I mine drengeøjne syntes de at være store kuttere, når vi kom på siden af dem i en lille pram. Når vi snakker om folk i gamle dage, fiskere eller andet folkefærd, er det min faste tro og erfaring, at dengang var alle mere rolige og slet ikke stressede som i dag. Altid en stund til et par kopper kaffe og en hyggelig snak, og mest af alt: Folk var tilfredse med deres hverdag, vel nok fordi man ikke krævede så meget, blot man var rask og havde til dagen og vejen. Deraf kunne vi lære i vor tid.

Der var en enkelt storfisker. Det var Egholms, der havde to kuttere, hvoraf den ene havde en meget langsomtgående motor, med eet slag ca. hvert sekund : Dark --- Dark--- Dark--- lød det ud over Draaby Vig, når Egholms den store ca. 5 tonner drønede med den 8 hk, fire-takts glødehovedmotor ud over den ofte stille fjord. Senere fik Egholm en 45 hk Grenaa. Den gik der frasagn om, 45 hk, det var næsten uhørt, for selv de 50 ton fragtskibe havde ikke mere end 35/45 hk. De 45 hk kunne spændes for et rimeligt stort åletrawl og hurtig tjene sig selv hjem med bedre fangst.

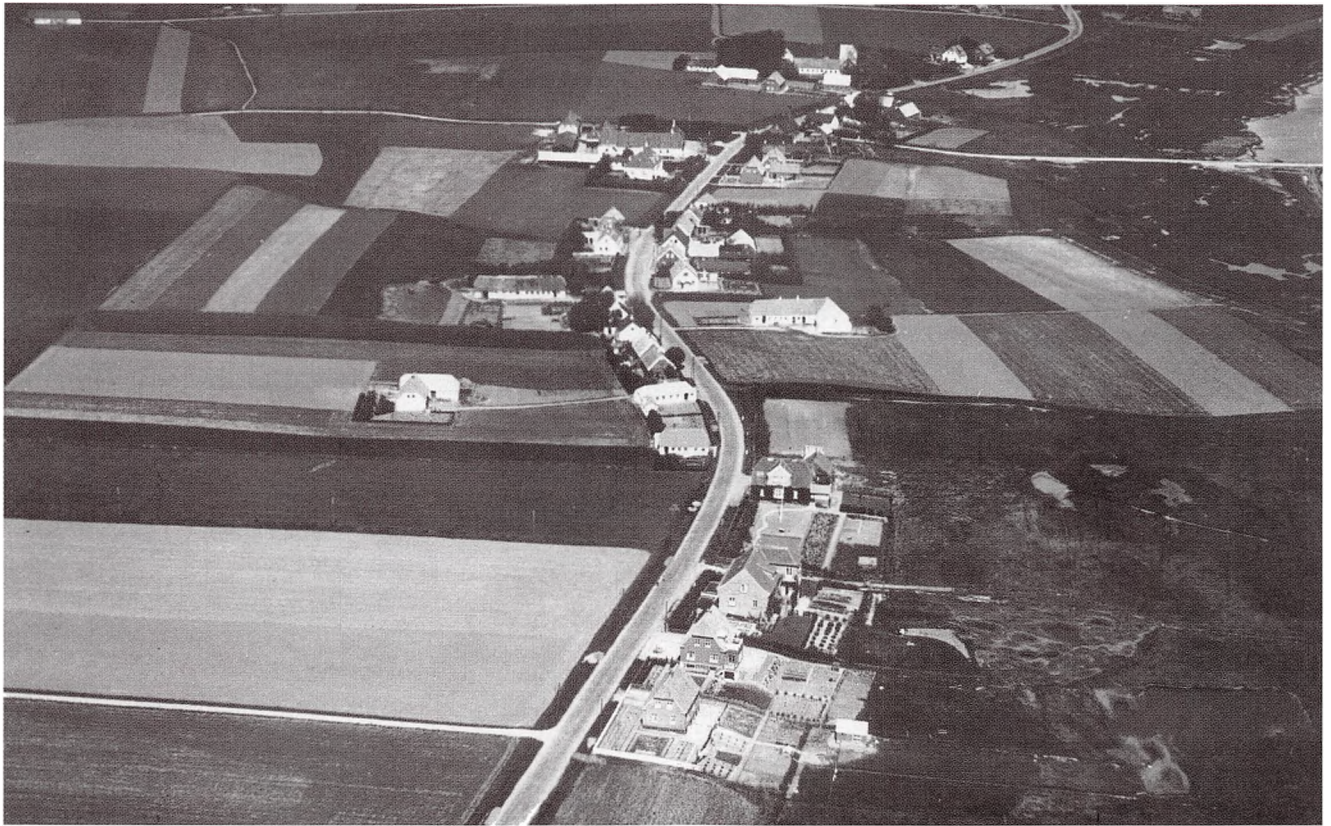
De meget slanke hurtige "Penalhuse", som var moderne i mange år, var ideelle til fjordfiskeri. Med 35 hk motorer løb de en god fart, og trak et passende trawl over bunden. To mand kunne mætte en familie og betale enhver sit, undtagen når en streng vinter med hård frost lagde is over fjordens vande. Så var der ålestangning at ty til. Men alle klarede sig med godt humør

- og en enkelt kaffepunch. Disse penalhuse blev bygget i stort tal rundt på fjordens kyster. Længden var vel ca. 28-32 fod, der var både længde og tonnage at tage hensyn til, max. 5 brt.

Grunden til dette lidt mærkelige navn var, at disse både havde en fyldig rund stævn, slanke linier i forløb af skroget, og en fin rundgattet krydserhæk, der slap vandet rimelig godt, deraf det gode fartpotentiale, men ligheden med et skolepenalhus var slående, så de opfindsomme fiskere kom hurtigt på dette kælenavn. Disse både var som skabt til fjordfiskeri. De havde ringdæk, og dam til levende fisk. Handy både med et lille motordrevet spil til indhivning af vod og ned blot med et par spilkopper på siden af motorruffet. Senere med et regulært spil med trawlwiren fast på tromlen, så trawlskovlet let blev hevet hjem, først med fladremsdrev, og senere i 1970'erne ved hjælp af hydraulikmotor.

Disse penalhuse blev holdt under de paragrafmæssige 5 brt. altså 4,99 brt., og så vidt mig bekendt og fortalt, også en max. længde, derfor den næsten lodrette stævn, og rorstammen under hækken. Som førhen var der bestemte mål at overholde for limfjordsfiskerne, d.v.s. man måtte godt bruge større tonnage på fjorden, blot måtte man så ikke bruge mekanisk spil til at hive sine grejer hjem, så det var jo reelt et forbud. Sådan var fiskernes forhold, dengang som nu, altid med hensyntagen til bådens tonnage og motorkraft.

Selvfølger var det trøls med de mange forbud og regler, men fiskerne levede med disse vanskeligheder og

Sønder Draaby set fra luften, o. 1935. Strandengen er ubeskåret, og vejen mellem købmandsgård og ladepladsen ses tydeligt og ubrudt.

var opfindsomme til at forbedre fiskeriet, selvom der blev spændt ben med de mange regler. I dag må der fiskes på fjorden med både på max. 8 brt. og med maskinkraft på max. 175 hk. – igen hvis mekaniske spil bliver anvendt. Men det var lovligt at forøge spantermål (de såkaldte dimensions tal) med op til 50%, så det var vel nærmest 12-15 tons kuttere at se i de seneste 20-30 år. Og med muslingefiskeriet var det nødvendig at kunne bære en last, der kunne give et passende udbytte, - i enkelte år har vore Limfjordsfiskere både været i Vejlefjord og på Isefjorden. Sidstnævnte sted blev lasten så losset i Holbæk.

Disse nye typer fjordkuttere fik følgeskab af mindre typer, nærmest en fornyelsen af de hæderkronede sjægte. De nye blev bygget overalt ved fjorden, men nu med indadvendt krydserhæk, gerne bygget på klink, og i størrelser på 19 til 24 fod, typisk med en relativ ret stævn, som penallusene, og som halvdæksbåde. Nogle åbne andre

med et lukaf forude, med to køjer og plads til primus og et lille opklapbord. Det var fine, søstærke både med som oftest 6 til 12 hk motorer. Disse mindre joller havde ofte ret stort spring, og lav fribord midtskibs, så de var lette at hive grejer fra, både hvad angik ruser og ned. Det var og er stadig typer, der efterspørges både på grund af deres fine linier og deres anvendelighed. Samtidig ret så stabile og ikke så lette, som dagens glasfiberjoller er det. De nye materialer er nok stærke og altid tætte, men selv med passende ballast, er de temmelig levende i forhold til de tidligere træjoller.

Andre fiskere jeg husker godt var Valdemar Hald med kutteren "Venus". Vi kaldte den "venus venus, vak, vak, vak", for sådan sagde motoren - en lille to-takter. Med denne lille kutter fiskede Valdemar Hald hummer, ål og andre gode spise fisk. Valdemar Halds kutter var klinkbygget og vel ca. 28 fod, mindede så vidt jeg erindrer lidt om vore havkuttere med buttet stævn

og ret så brede var de. Vi drenge var ofte ombord, og ind imellem fik vi lov at komme med på Fjorden. Fik jeg så lov at styre båden, var jeg jo elleve, og det står for mig som en stor oplevelse. Den samme følelse fik jeg, da jeg som 16-årig fik lov at styre m/s Jeppesen Mærsk på 10.600 tdw. Sådanne oplevelser glemmes vel aldrig. Det at mærke tillid er altid en fin positiv følelse!

Valdemar Hald eller hans søn Verner kunne holde en hummer op til os, mens han sagde "den ka gott bij di nies åee, ka du truw!" Så spærrede vi øjnene op, holdt vejret og var glade for, at det ikke skete. Min storebror Erik, som var syv år ældre end mig, lærte mig om både og fiskeri. Han har været en uvurderlig kilde til mine erindringer om tiden i Draaby. Han kunne som hele vor familie lide både folk og omgivelserne i Draaby, og rimelig nok, alle kan vi vel have godt at blive vist tillid og møde godt humør. Jeg har ofte funderet over, hvor vigtigt det er

Stejlepladsen, Nykøbing Havn, 1946.

at børn og unge bliver betroet ansvar med tillid fra de voksne i en venlig atmosfære. Det bliver siddende i ens sind alle dage.

Fiskeriet på fjorden – jo, fisk var der nok af, men også dengang var der emsige kontroller på fjorden. Der var regler om åletrawl, (skovl-vodsfiskeri), man måtte ikke fiske på enkelte, nærmere fastsatte dage o.s.v. Men ofte gjorde vi det jo alligevel. Når så KON-Trolden (læs kontrollen) dukkede op, gik det hurtigt med at få grejet ud over siden med en sæk salt og en lille afmærkning. Mens så kontrollen kom på siden, stod man roligt fløjtende og rensede fisk, uskyldig. Ingen synlige beviser på overtrædelser. Efter en tid smeltede saltet, og op kom vore grejer. Så var det overstået. Det var ikke regnet for kriminelt at narre fiskerikontrollen, men når én blev taget, vankede der ofte store bøder. De kunne så siddes af en vinter, hvis pengene var små. Det var der ingen skam i. Det gjaldt jo det daglige brød for frie fiskere.

Året rundt i Draaby - fiskeri om sommeren og i hårde vintre ålestangning, bødning af garn og forberedende arbejde som spidsning af bundgarnspæle m.m. Pengene kunne være små, men vi satte vel vort forbrug og udgifter på lavt blus, der var ikke

de store krav til hverdagen, ingen bil, ingen telefon, tøj blev endevendt og genbrugt til alle børn.

Havet og fjorden var og er stadig min lyst. Jeg kom til søs med A. P. Møllers skibe på fjernøsten og USA allerede som 15-årig. Otte år blev det til på langfart, årene fra 15 til 19 år var jeg på langfart uden overhovedet at være hjemme på Mors. Efter flere år ved Søværnet fik jeg hyre som skipper på et mindre fartøj bygget til havundersøgelser, hvor vi bl.a. undersøgte spildevandsudledninger og dermed forureninger af fiskevande, både herhjemme og i Sverige. Det gav stof til eftertanke. Det var i begyndelsen af tresserne, og det varede vel længe, før myndighederne blev klar over, at vi nu var i gang med at forurene vore farvande, og at biologiske rensningsanlæg måtte etableres inden det var for sent! Her kan gøres meget, ved vi, og meget ER da også sket, men vore farvande lider stadig af giftige udledninger af bl.a. gødningsrester. Så gror vækster uhæmmet og bruger al ilt med fiskedød til følge. Vi ved det jo godt, men gør vi nok for at ændre på det?

I 1966 begyndte jeg at sælge skibsmotorer, mest til fiskeflåden. Rundt på hele Vestkysten brugte man vore motorer med held, fordi de var pålidelige og økonomiske, noget der fik betydning i 70'erne. Vore motorer var

faktisk så økonomiske, at fornuftige limfjordsfiskere mente, at den så vel heller ikke kunne bestille noget, altså slæbe hårdt. Ord og veltalenhed er ikke nok. I firmaet havde vi en større kutter, en 34 tons normalkutter bygget i Skagen hos Nipper som demonstrationskutter, og forsynet med en ret lille 110 hk motor. Den lånte jeg et par somre, og med den lavede vi trækprøver via et dynamometer gjort fast til en pullert, (dynamometer er en svær vægt til at måle træk op til 8 tons). Det var noget, som enhver kunne blive overbevist igennem. Vi trak bedre end andre gode motorer, endda nogle med angiveligt større hk, 150 hk, men om de kom til at virke på skruen, var jo en anden sag.

Den motor var imidlertid noget dyrere end de ”sammenlignelige”, så der gik lidt tid, men så købte to fiskere fra Sillerslev hver en motor. Og på Jegindø var der pludselig tre, som købte. Det viste sig nemlig, at motorerne gik støt og var økonomiske i drift, havde lavt petroleumforbrug og sjældent brug for reparationer. De gav deres brugere et ordentlig ”spark i æ row” som en fiskeskippers kone bramfri sagde til mig, efter de havde lavet en pæn årsløn og købt ny villa. I løbet af tre år sejlede der hele 21 kuttere med vore motorer. Kutterne var hjemmehørende i Oddesund, Glyngøre, Fur, Hvalpsund, Jegindø, Sillerslev osv. Det med et spark bagi havde jeg nævnt, da skipperen var ved at købe min motor. Hans kone Elly sagde: ”Du snakker, gør du, men det er val det, du foo di pæng fue!” Men blot et år efter fik jeg den glæde at få ret. Det var jeg rigtig glad for, men skipperen var også en dygtig fisker og hans søn ligeså. Så kunne det næsten kun gå dem vel.

En anden ting, fiskerne værdsatte, var den meget lydsvage gang og frihed for vibrationer, der både skånedes kutterens skrog og fiskernes ben. Nogle vil spørge: Hvad har det med fiskeri at gøre? Jo, som folk i land sætter vi søfolk også pris på gode forhold ombord. Har man høreskader og ondt i

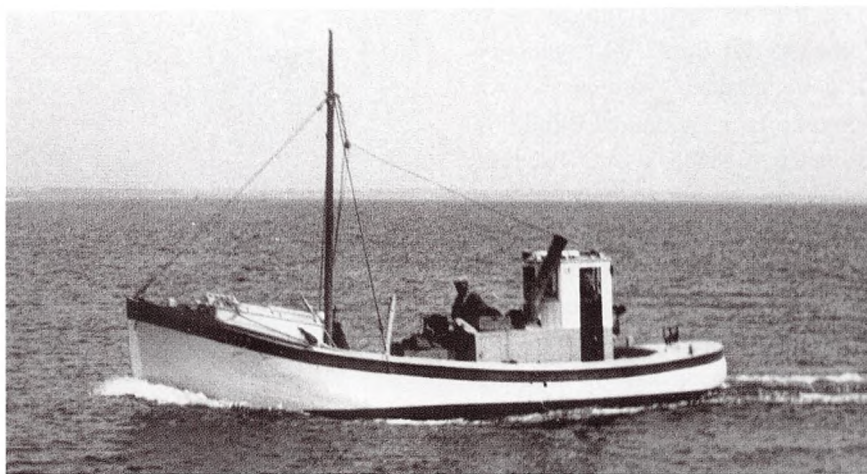
bentøjet, kan det i længden være træls at være til havs. Slingerage i svær søgang vænner man sig til. Men ikke unødigt støj og rystelser.

To somre sejlede jeg rundt på fjorden, og demonstrerede firmaets 110 hk motor. Disse ture på fjorden glemmes ikke, for mange fiskere kom ombord med deres koner, og vi hyggede os med kaffe og nogle kolde pilsnere. Gæstfriheden har altid været stor på Mors, så både i land og ombord på kutter "Gardner" blev mange kopper drukket. Det var herlige tider, for når man er mellem venner, har man det godt. Den service, der stod bag mig som motorsælger, var "second to none". Ved nødvendige reparationer var delene hurtigt fremme på pladsen og rimelige i indkøb.

Men vigtigst af alt: Der var fisk dengang, for ellers nytter alt det andet jo ikke meget. Fiskeriets muligheder gjorde os glade og tilfredse. Vi måtte også dengang som i dag bruge motorer op til 175 hk på fjorden. Vore motorer var på 110 og 153 hk, så de var fuldt legale, og det passede fint til de 8 bruttoregister-ton kuttere der var tale om. Én gang om året kom fabrikkens ingeniører på gratis besøg på hver eneste kutter, som var i havn. På denne måde tog vi eventuelle problemer i opløbet, så det var i fabrikkens egen interesse. Jo, årene fra 1969 til 1975 var gode, berigende år.

Jeg husker engang, jeg var ombord i en kutter fra Fur. Vi var i november måned på brislingefiskeri sammen med en anden kutter fra Glyngøre, som vi slæbte dobbelt sammen med (dobbelt-slæb er når to kuttere har hver sin tamp, wire-ends). Så går man i god afstand fra hinanden og spiler trawlet ud, den går oppe i vandet vel over bunden, når vi driver brislinge/sildefiskeri.

I løbet af ca. 10 timer fik vi så mange brislinger halet ombord, at kutteren var bredfyldt. Vi var nemlig fire mand ombord i Fur-kutteren, hvor der kun var to i Glyngøre-kutteren, der ellers var noget større end os. Uheldigt nok løb vores lænsepumpes sugekurv fuld

Motoriseret fiskeri – øverst et "penalhus". Begge både tilhørte Poul Støvlbæk, Sillerslev.

af småbrislinger og skidt som twist o.l., så vi måtte bruge håndlænsepumpen, som var meget svært tilgængelig, da vi også havde dækslast. Det var med nød og næppe, vi bjergede os ind til Glyngøre for at få losset, selvom vi pumpede som gale. De pokkers brislinger og træsplinter gik hele tiden fast i pumpen. Så endelig ind gennem havnehullet i Glyngøre og ind til kajen. Men ak og ve! Så var losseoptageren brækket ned, og vi måtte lempe noget af lasten op på kajen og derefter forsigtigt sejle til Sillerslev for at få losset. Det var nær gået galt med SÅ mange fisk! Så selv på "en bette fywer som wos kan æh jo godt go gal", men

vi klarede det da med kølig omtanke.

I dag må kuttere på max. 8 brt. fiske på Limfjorden, maskinkraften må ikke være over 175 hk. Vi ser næsten kun muslingebåde på fjorden. Muslinger eksporteres i stort tal, alt sammen godt. Og vi har brislinger, og hornfisk om foråret. I vintermånederne driver enkelte af de større limfjordskuttere havfiskeri med Thyborøn eller Hanstholm som basishavn. Men vi savner andre sorter, og fladfisk skal nok komme, når betingelserne er til det. Det er jo én stor husholdning, og fisken kommer først, når der er næring til den, så enkelt og så svært er det faktisk! Mon

ikke fiskene vender tilbage til vor førhen så rige fjord? Ål, flyndere og de gode hummere, som var på visit i sommer. Især omme ved Blinde Røn og vel flere steder i Livø Bredning, gjorde fiskerne gode fangster i sommeren 2002. Muslinger og måske især østers har i de varme somre haft en vis opblomstring, og især sydpå er disse skaldyr højt værdsat, og vi kan eksportere det, vi kan og må fange. Tænk om vi også kan genskabe en frugtbar kilde til de førhen så berømte Limfjordsrødspætter med en skure i ryggen af fedme, velsmagende pga. af den gode bundfauna. Og den fede sild, som kommer i større mængder til tider, samt skarpsilden (brislingen), som burde koste fire gange så meget som nu, hvor den sælges som industrifisk.

Her i 2002/03 har jeg forsøgt med lidt småfiskeri, købt det obligatoriske fisketegn på posthuset til 250 kr., der bl.a. går til fiskeplejen. Et godt formål jo. Resultatet af fiskeriet med min ene hummertejne blev én hummer, ja og masser af krabber. Det fik vi da en god fiskesuppe af, så lidt glæde fik vi dog af mine småture. Men det bedste var næsten de gode ture på fjorden uanset fangsten. Ofte lå jeg ude midt i Thisted Bredning og snakkede med de mange nysgerrige sæler, der kom ret tæt på båden og kikkede med store sorte "barneøjne" på mig; fjordternen, som flot svang sig i luften, og den gode sunde duft af tang og Fjordens salte friske luft gjorde én både glad og lidt lille overfor naturens storhed. Sådan en dag på Fjorden forstår jeg, at det er rette element for fiskerens frihedstrang. Der er glæde ved at være til, selvom vejr og andre ting kan drille. Friheden er det bedste for os søfolk hvad enten vi sejler med fragt eller driver fiskeri. Sådanne varme sommerdage på og ved vandet er en sand lise for sjælen. Ikke engang det blå Middelhav kan måle sig med vor flotte mørkeblå Limfjord på en sommerdag med skyfri himmel.

Sporene af fiskeri fra Dråby – fiskerhuse, rusepæle, hyttfade og tjæreovn, fotograferet o. 1996.

Billeder på loft og væg

Loftsmalerierne i retssalen. En ren og slagkraftig stil, livfulde og kunstnerisk fine tegninger er karakteristisk for Valdemar Andersens arbejde.

Salens vægge er dekoreret med enkle og højtidelige relieffer i klassisk stil og med nogle få mønsterbånd. Ret og dom er alvorlige sager.

Anders Valdemar Andersen (1875-1928) begyndte sin karriere som portrættegner for en stereotypieringsanstalt, der leverede til provinsaviser. Han blev en af landets første plakatkunstnere, og fra 1902 skabte han mange bogillustrationer og bogomslag. Han arbejdede fortsat som bladtegner, fra 1922 for bl.a. Politikens Magasin. Fra o. 1906 virkede han desuden som dekorationsmaler især for arkitekterne Anton Rosen og Ejnar Packness. Da sidstnævnte i 1923 blev arkitekt for det ny Ting- og Arresthus i Nykøbing, fik Valdemar Andersen til opgave at dekorere retssalen.

Harald Borre (1891-1964) assisterede som ung Valdemar Andersen ved arbejde med bygningsdekorationer, og det påvirkede hans tidlige værker. 1921-24 var Borre med til at restaurere kalkmalerierne i Aarhus Domkirke. Det vakte hans interesse for danske kalkmalerier, som han siden restaurerede i omkring 100 kirker. Han skabte desuden også sine egne kalkmalerier, i kirker og kapeller som i private hjem. Hertil kom arbejder i linoleumstryk og korsstingsmønstre. I 1916 bosatte han sig i Aarhus, hvor han fik kontakt med flere arkitekter. En af dem var Chr. Frühstück Nielsen, der i 1924 tegnede det nuværende Bangs gård i Algade, der bl.a. rummede et nyt apotek, Skt. Clemens.

Skt. Clemens apotek åbnede i 1925. Apotekeren var cand. pharm. og museumsleder Regnar Olufsen. Officinet – det lokale kunderne kommer i – blev dekoreret af Harald Borre. Buerne over de åbne mahognireoler udsmykkede han med ni motiver fra græsk mytologi: Lægekunstens og helsens guder. Rummet blev desværre ikke bevaret, da apoteket i 1974 flyttede til Havnegade. Men guderne er at finde i samlingerne på Museet. Her ses et af Borres billeder anvendt ved særudstillingen "Naturens eget apotek" på Dueholm Kloster, 1996.

I 1928 fik Nykøbing kirkegård nyt kapel. James W. Christensen, Jernstøberiets bestyrelsesformand, skænkede midlerne til byggeriet, arkitekt Frühstück Nielsen tegnede det, og Harald Borre skabte den mosaik-tympanon, der ses over indgangsdøren.

Harald Borre vendte mange år senere tilbage til Nykøbing – for at dekorere loftet i bestyrelseslokalet på Morsø Jernstøberi. Lokalet findes i administrationsbygningen, der er opført 1913 og tegnet af Frühstück Nielsen. Det var oprindeligt en del af direktørens lejlighed og blev først i 1940'erne indrettet som mødelokale. Billedet er fra 1990. Inventaret tilhører i dag Støberimuseet, men står fortsat i lokalet.

Borre udviklede en stadig mere enkel og kraftfuld stil, og holdt sig til ganske få motiver. Her ses "Sommer og vinter", skitsen fra 1949 til loftsdekorationen over det lange bord.

Loftsdekorationen som den ses i dag i bestyrelseslokalet hos Jydsk Vindkraft, bygningens nuværende ejere.

Kai Guldbrandsen Gøtzsche (1886-1963) stammede fra Aarhus og var elev af Niels Frstrup, Julius Paulsen og Joakim Skovgaard. En stor del af hans virke var imidlertid i USA, hvor han opholdt sig fra 1921. Han ernærede sig som dekorationsmaler i kirker, restauranter og private hjem og 1923 også i MGMs filmstudier i Hollywood. I 1922-23 boede han sammen med den danske maler Knud Merrild en tid hos forfatteren D. H. Lawrence i Taos, New Mexico. I 1940'erne var han tilbage i Danmark, og malede bl.a. i 1943 loftsmalerierne i den ny østersbar på Ørodde.

Et af motiverne på loftet – her bæres kasser med Limfjordsøsters til eller fra bassinerne på Ørodde. Alle motiverne fortæller om østersfangst og –avl, i Limfjorden og resten af Europa. Kai G. Gøtzsche dekorerede samme år gildesalene i bdr. Priess' nyopførte villaer i Nykøbing og Glyngøre – med havdyr og –planter, naturligvis.

Til billederne fra østersfiskeriet kommer dekorationer med "alt godt fra havet". Her er det østers på fad, men også andre skaldyr, krabber og tang fylder loftet helt ud. Loftsmalerierne fylder 50 år i år og er heldigvis bevaret i Limfjords-Compagniets hvide hus, Østerskompagniets gamle kontorbygning på Ørodde.

Et orgels hemmeligheder

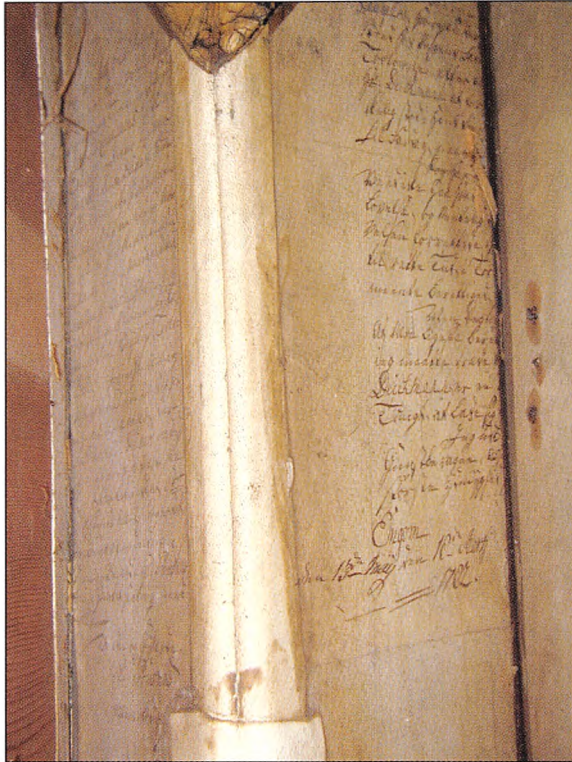
I 1942 fik Museet på Dueholm Kloster et orgel, som blev opstillet i Museets kirkerum. Orgelet var en gave fra Ø. Assels Kirke, hvor det havde været i brug siden 1901.

Orgelet er imidlertid meget ældre fra ca. 1775, som der står i papirerne. I 1973 blev orgelet indskrevet i Den danske Orgelregistrator, som et kombinationsinstrument bestående af orgel og cembalo. Med støtte fra J. O. Wroblewskis Fond er der i løbet af 2002/2003 lavet yderligere undersøgelser, ligesom orgelet er blevet restaureret.

Orgelets lunge – bælgten – blev genstand for stor nysgerrighed, da der gennem ventilklappen kunne ses beskrevne ark i det indre. Det førte til indlæggelse på Nykøbing Mors Sygehus, hvor dygtige læger afslørede endnu flere hemmeligheder.

Fra Nykøbing Mors gik turen til Museernes Konserveringsværksted i Skive. Her blev limen løsnet, og bælggen åbnet. Hvilket syn! Det indre var tapetseret med papir; meget af det breve og dokumenter.

Alt fra Storm P. opfindelser til fingersnilde og stor tålmodighed stod sin prøve; papir blev forsigtigt løsnet bl.a. et brev til Signeur Hans Oppenhagen hos organisten i Engom. Engom ligger ved Vejle. Organisten hed dengang Amdi Worm. Han var også orgelbygger, og Hans Oppenhagen hans lærling.

Spejlskåret, håndhøvlet cedertræ.

Et puslespil lægges op.

Formskæres – og poleres.

Passes til i det gamle instrument som sangbunde i det, som engang var et opretstående klaver.

Tilbage på Dueholm Kloster sættes bælgen på plads under trange forhold.

Akrobatiske trin.

Samlet igen. En fornem danskbygget "jukebox" anno 1790. Orgel med fløjter og piber. Opretstående klaver i bogstaveligste forstand; og en hedengangen spillemaskine med fire udvalgte melodier. Nu mangler vi kun at skrive orgellets historie sammen.

Lødderup Kirke, konfirmander, 1952.

Elsø skole, store og lille klasse, 1944.

En gang var det skik og brug, at en fin rød hummerklo var nøgleskilt. Så vidste alle, at her var nøglen til det lille hus, lokummet, dasset. Det har vi beretninger om – men ikke billeder – lokalt. Til gengæld er her nogle glimt fra husets historie.

Buntmager Jacobsen på tønden, ved sommerhuset i Sallingsund.

Til venstre ses det lille hus ved gavlen på Povl Pedersens ejendom, Ø. Assels. Han går selv bag hest og harve i baggrunden. I forgrunden står en tørveskrue. Oversete motiver fotograferet af Mette Pedersen.

Fra soveværelset. Mellem kakkelovnen og servanten står den emaljerede toiletspand. Foto af Mette Pedersen, sted og år ukendt.

Skolens retirader – hemmelighedsfuldt og forhadet område – ses i baggrunden på Folkeskolen i Grønnegade. Børn og lærere er her forsamlet i gården, vistnok i anledning af kongebesøg, o. 1910.

Spanden er udskiftet med vandkloset, o. 1940-45. Stedet er gården ved N. Dalsgaards Brændselshandel, Vestergade.

Luksus på Hotel Bendix, omkring 1950. Gæsterne behøver ikke gå i gården.

De tre kvinder sidder kun til ære for fotografen. Toiletterne er for børn og i børnehøjde. Stedet er Østergades Børnehave oprettet 1945 på initiativ af fra venstre Birgitte Villum Hansen, Emilie Rothaus Larsen og Kirstine Melchior.

"Indbyggede" dassere – i det nybyggede pakhus i købmand Heilskovs gård, mellem Vestergade 6 og Grønnegade, 1903.

Smeden i Frøslev fortæller

Erindringer af Andreas Vestergaard, Frøslev

Niels Andreas Vestergaard blev født i Frøslev 5. december 1841. Han var søn af Anders Andersen (1784-1865) og Inger Marie Nielsdatter (1802-1875), der drev landbrug på en ejendom udstykket fra gården Glinthborg. Andreas, som hans kaldenavn blev, skrev i 1909 sine erindringer. Den del, der beretter om hans barndomsår og tiden som tjenestedreng på bl.a. Frøslevgaard, kan læses i "Frøslev-Møllerup Sognes Historie", udgivet 1955 og bekostet af Vestergaards søn, Anders. Den øvrige del af Vestergaards erindringer er imidlertid ikke mindre interessant. Den handler om læretiden som smed og voksenlivet fra ung smedsvend til fabrikant, og gengives her i hans egne ord. Erindringerne er venligst stillet til rådighed af Andreas Vestergaards datter, Maren. I det følgende er få afsnit udeladt, der ikke vedrører smedevirksomheden, men oplysninger herfra er refereret eller med som billedtekst.

Den 1. ste November 1856 flyttede jeg saa Hjem for at komme i Smedelære hos en ugift Smed paa godt en Snes Aar, der hed Knud Kristensen Toft. Han var ellers fra Thorup og havde lært ved Arent Andersen i Erslev, han havde bygget en Smedie sønden og østen for Præstegaarden i Frøslev, var en efter den Tid ret dygtig Smed og havde meget at bestille især med Vognbeslag. Jeg skulde have Føden hjemme og saa kun staa i Lære i 3 Aar. Foruden mig havde han en Lærling til, det var hans Broder Mads Kristjan Toft hed han, og havde staaet i Lære i 1½ Aar, da jeg kom. Det

var lidt strængere at være Smed den Gang, end det senere blev, fordi der næsten ikke var andet end Stangjærn, der saa skulde skraaes ellers kløves til alt mulig, - ja i engelsk var der baade Hestesko og forskellige Tykkelser, rund og firkantet Jern; - men vi brugte mest svensk. Det første Aar gik uden særlige Begivenheder, det varede ikke længe inden jeg kunde begynde at beslaa Træsko og Tøfler eller Klosser, som de kaldtes og derved tjene lidt til Lommepege.

Til November 57 fik vi en Svend, der hed Peder Kristjan Dal, han havde ogsaa lært hos Arnt, jeg troer han var noget opfødt der, han havde, siden han fik udlært, været Dragon i Randers, og han havde en del Unoder til stor Skade for vi Drengene, der saa op til ham, som den ældre mere erfarne og godtbegavede Karl han var; men han bandede, spillede Kort, drak og var en Kvindejæger i stor Stil, og vor Mester lod det gaa, saa det kunde ikke undgaaes, at en Del deraf hængte ved. Et Kneb, der af ham tidt blev brugt, var at vædde om en Ting, enten det var Vægt eller Maal, det drejede sig om. Han vidste som Regel forud, at han tabte, men Væddemaalet var altid en Flaske Brændevin, det kunde let faaes omme hos Høker Peder Væver. Det drak vi saa til vor Melmad, Mester blev lidt paavirket og vi blev gjerne fri for at arbejde den Aften; men gaa Hjem med en Rus, nej det gjorde vi ikke, gik saa omkring i Byen og lavede anden Daarligdom særlig Kortspil.

Vi havde faaet et Kneb lært, hvordan man med den Maade man holdt Kortene paa, kunde vise hinanden,

hvad Kort man havde, om det var Klør eller en af de andre Farver, dog ikke Størrelsen, bare hvad Slags det var. De 2 der kjendte Knebet spillede saa fælleds mod en eller 2 andre, det var som Regel 3 eller Firkort, og Modspillerne skulde være ualmindelig heldige, om de skulde undgaa at tabe. Vi havde derfor rigelig med Lommepege, der var kommen paa en let Maade og derfor gik rask igjen til Syir og Sværm. Jeg saa nok det var forkert, og havde Samvittighedsskrupler; men bedøvede mig med, at naar andre ældre pæne Karle kunde gjøre det, kunde jeg vel ogsaa, og saaledes gik det en Tid, jeg husker ikke bestemt hvor længe; men endelig da det rigtig gik op for mig, hvor uærlig og grimt det var, sagde jeg stop. Jeg troer nok, det var efter at have vundet nogle Specier fra et sølle gammel Subjækt, der gik under Navnet Jep Ildhat. Fra den Tid spillede jeg nok Kort, aldrig højt Spil men nogenledes ærlig, - saadanne Smaating som at kikke lidt i Stammen, om mulig se sin Nabos Kort, betragte Kortene nøje bag paa, om der ikke skulde være en lille Plet eller aparte ved Trykken, saa de vigtigste kan kjendes o.s.v. (selv mærket dem har jeg aldrig gjort) - det hører jo med til alm. Kortspil.

Hen paa Vinteren blev Mester forlovet med afdøde Husmand Peder Hjorts Enke i Frøslev, Ane Dorte hed hun og havde et Sted østen for Byen. Brylluppet blev holdt om Paaske Der blev saa bygget Smedie deroppe og til 1ste Maj, da vi flyttede derop, rejste Peder Kristjan og Mads til Fredsø, hvor de i Kompagni vilde drive Smederiet, men det varede ikke

længe. Vi fik en ny Lærling, der ogsaa hed Niels Andreas, han var søn af ugifte Ane Degn, der boede i et lille Hus i Frøslev, og han skulde ligesom jeg kun staa i Lære i 3 Aar paa egen Kost. Nu skulde han jo være min Hjælper og jeg smede hver Dag, men det varede ikke længere end til Høst, saa fik han Lov til at følge med Peder Væver syd paa med Gjæs, og saa tog han Plads i Aarhuseggen og kom ikke tilbage før mange Aar efter. Jeg stod saa det meste af Tiden ene i Smedien og lærte derfor ikke stort. Endelig fik vi Arbejdet paa Vilsgaard og saa var jeg en Del af Tiden deroppe, der var kun lidt Værktøj, og Arbejdet der blev lavet var ikke af 1ste Klasse, men det gav alligevel en Del Øvelse. Tiden gik saa, jeg hjalp Mester noget ved hans Landbrug, og saa hjalp han mig igjen i Smedien. De sidste 14 Dage jeg var der, lavede vi noget Værktøj, f. E. Skruestik, et Par Forhamre, 1 Haandhammer, nogle Nagljærn og Tænger o.s.v. til mig.

Jeg syntes, jeg havde lært for lidt og vilde derfor have været ude i Verden for at lære noget mere, men mine Forældre og især min Fader, der nu var langt oppe i 70'erne, vilde absolut jeg skulde blive i Frøslev. Da de sad haardt i det lille Sted, og han ingen Fortjeneste kunde gjøre, kneb det for dem, hvorfor jeg ikke kunde nænne at rejse bort. Min Fader sagde: "Brug dine Øjne og din Forstand, saa maa Du jo kunne lave hvad som helst lige saa vel som andre Smede, og saa faar Du nok noget at bestille. Jeg lejede saa Mads Bæks Smedie, der for en 5 a 6 Aar siden var bygget til min Mester, det var d. 1. November 1854, jeg begyndte knap 18 Aar gammel.

Den første Vinter havde jeg kun lidt at bestille, ja hen efter Jul beslog jeg en Kane for Pastor Nielsen, hans Karl Povl Post hjalp mig, jeg fik kun 2 Mark om dagen, og jeg kan ogsaa huske Præsten sagde, at Kosten var mere end Daglønnen. – Hen paa Foraaret kom jeg til at smede for nogle Husmænd fra Ø. Jølby og Erslev og

Frøslev med mølle omkring 1900.

fik 1 Rigsdaler om Dagen paa egen Kost. De kom med noget gl. Jern og 1 Skp. Kul, og saa kunde de faa alt deres Værk, Hjulbør, Grebe og Skovle, Tørveredskaber og meget andet gjort i stand, og de var svært tilfredse, og saa kom for resten efterhaanden de fleste af Byens Mænd og fik stevnsmedet som det hed. De lagde selv Materialer til, gav mig Kosten og hjalp i Smedien, og jeg fik 3 Mark i Dagløn. Var det mere, gik vi hjem og spiste, ellers blev Middagsmaden bragt, som Regel Sødgrød og Flæskpandekage, det kunde jeg faa 14 Dage i Træk, og tør Kost Morgen og Aften og dygtig Brændevin. Nogle kom med en stor Medicinflaske, andre en halv Flaske, og de der gjerne vilde have det, kom med en 3 Pæglflaske fuld, og naar vi hjalp hinanden, kunde vi sætte det til livs.

Den første Plov jeg lavede var til Mads Bæks Søn, Jens Kristjan, der var kommen til Pudsgaard, sidstnævnte hjalp selv og fik den omtrent som han vilde, og saa sagde han den var god. – Det kan gjerne være den var nogenledes, men Fejlen var baade hos mig og andre Smede: Vi vidste ikke, hvad Facon Muldpladen havde eller bestemte Maal at stille den efter og saa var det hele Slumpeværk. Men saa traf det, at en Mand her fra Frøslev,

for resten min nærmeste Nabo Kr. Fruergaard, fik en Plov lavet i Erslev hos en Smed, der hed Kr. Jensen og som havde lært ved Arnt Andersen. Denne sidste havde kort i Forvejen eksperimenteret en Del med Plove for at faa dem til at gaa rene eller slippe. Det var lykkedes ham at finde en bestemt Form eller Regel for, hvordan en Muldplade skulde rettes til efter en Snor, saaledes at flere kunde blive ens, og ligeledes Maal at stille Muldpladen efter; men straks han havde naaet dette blev han syg og nedlagde Smederiet. Kom der nogle og vilde have Plove, viste han dem til ovennævnte Kr. Jensen, og det var en ret dygtig Smed, der lavede pænt Arbejde.

Kr. Fruergaard fik saa en Plov lavet, og den var god ogsaa til Brug, da den saa at sige kunde gaa ren. Min Fader kunde selvfølgelig ikke lide, at Folk tog derover og fik Plove, og bad mig laane Kr. Fruergaards og saa lave efter den; men det vilde jeg ikke. Derimod gik jeg over til Arnt i Erslev, og han gav mig alle de Oplysninger, jeg ønskede, og straks tog jeg fat særlig med at sætte ny Muldplader paa gamle Plove. Den første jeg satte Plade paa, var for Gaardejerske Sidsel Bækhoj i Andrup, hun havde en gammel Karl, der hed Niels Kjeldgaard til Bestyrer

Smedemester og fabrikant Andreas Vestergaard (1841-1918) påtog sig en række offentlige hverv. Han var medlem af sognerådet for Frøslev-Møllerup i 18 år, en stor del heraf som formand. Han var med i kredsen om Frimenigheden og Galtrup Højskole, og skænkede bl.a. vejrhanen til Ansgarkirken. Han var med til at oprette Morsø Bank 1876 og Morsø Folkeblad 1877. Og han var en virksom foregangsmand i en lang række foreninger og institutioner. Det var fortjent, at han i 1909 blev Ridder af Dannebrog.

og han hjalp i Smedien. Det var en simpel Plov, men han forsikrede, da han fik den slidt blank, at den var storartet, og da det spurgtes, kom saa en og saa en anden, og alle blev de tilfredse. Rygtet naaede saa længere ud i Løbet af et Aarstid, og der kom mange Plove. Jeg mindes saa tydelig, at Peder Gadgaard fra Nees kom med en, og holdt en farlig lang Tale om alle de Unoder, den havde. Jeg svarede ham ikke videre, maaske jeg lod som jeg ikke hørte det, omsider blev han gnaven og sagde: ”Ja, vil Du ikke høre efter, hvad jeg siger, kan det jo ikke hjælpe, og saa vil jeg have den med tilbage.” Jeg svarede saa: ”Ja, det er noget Du bestemmer; men naar den gaar herfra, er den som den skal være, hvordan den har været, er mig ligegyldig.” Dette, sagt med maaske en vigtig Mine, slog ham. Jeg troer, han sagde: ”Du er mig en svær Karl, lad mig saa se, hvad du kan.” Ploven blev god, og han anbefalede mig saadan der henne, at de kom og fik ny Plove og gamle lavet om alle sammen.

Jeg fik saa en i Lære, en søn af Peder Kr. Krog. Han hed Kristen Krog. Han skulde staa i 3 Aar paa egen Kost. Han var meget nem og blev dygtig, kom hen paa Tiden til Thorup og drev en ret stor Forretning, var mig paa en vis Maade en slem Konkurrent, da han alle Tider satte Priserne ned. Han blev ikke gammel, men kom uheldig af Dage, idet han faldt ned, da han engang var i Ballegaard at se til en Vindmotor, han der havde bygget.

Tiden gik, og 1863 byggede jeg en Smedie hjemme ved mine Forældres Hus, der var 2 Esser, og jeg fik en til i Lære en Søn af Niels Kvistgaard, han hed Jens Kristjan Kvistgaard, paa samme Betingelser som Kr. Krog. Han blev ogsaa dygtig og tjente ikke saa faa Penge, særlig kastede han sig over at lave Skovle og Grebe og naaede deri en betydelig Færdighed. Han lever endnu og boer i Jølby. Saa kom jeg paa Session; men tog 3 Aars Udsættelse, hvad der havde til Følge, at jeg ikke kom med i Krigen 1864.

Under krigen 1864 var dele af den danske hær på Mors – det fik en særlig betydning for smeden:

4de Eskadron kom her til Frøslev lige før Paaske og var her en 6 a 7 Uger, rejste saa nord paa over Fæggesund. I den Tid, de var her, havde jeg en Beslagsmed i Smedien, hvad der var til stor Gavn, jeg fik lært baade at smede Sko og lægge dem under bedre, end jeg kunde før. Mens Infanteriet var her, havde jeg en Bøssemager, og han gav mig Tanken om at anvende Staal til Muldplader i stedet for Jern, og det fik stor Betydning for mig.

P.g.a. krigen blev der udskrevet en ekstra session, og Vestergaard blev indkaldt til 1. maj 1865. I februar døde

hans fader, moderen var ked af at skulle være alene, så efter hendes ønske giftede Vestergaard sig med sin forlovede Kristine Jørgensen Søndergaard fra Andrup, der så flyttede ind hos moderen i Frøslev. Vestergaard var ved Marinen, logiskibet ”Dronning Marie”, København, indtil 1866.

I Efteraaret 1866 blev der oprettet en Skytteforening paa 10 a 12 Medlemmer her i Frøslev, og jeg blev valgt til Formand og Jens Matias Bæk til Delingsfører, det var mit første offentlige Hverv. Der var dannet en Forening i Tæbring under Ledelse af en Løjtnant Frandsen, der da havde Tæbring Præstegaard i Forpagtning, det var de to første Foreninger paa Mors; men i Løbet af et par Aar blev der i de fleste Kommuner paa Mors dannet Foreninger, og Premierløjtnant Mansa paa Sø blev valgt til Formand for hele Øen. Kort efter blev Thy og Mors føjet sammen, og var saa i nogle Aar Thisted Amts Forening med nævnte Mansa som Formand og tillige en Kredsformand i Hanherred. Her i Sønder Herred var L. Frandsen Kredsformand, indtil 1872, da han købte en Gaard i Mejerup ved Holstebro, og jeg blev valgt i hans sted. Det gik saa storartet i nogle Aar. Amtsraadet gav Bidrag, og der blev holdt store Fester, ved Vildsund, i Thisted og en Gang nede ved Bolbjerg. Af Regjeringen havde vi faaet nogle gamle Geværer, hver Skytte havde sit, og de kunde exercere næsten som gamle Soldater, det var meget interessant og saa svært imponerende ud. Præmieriffler af Model 1867, der var bagladere, blev vi skjænket og som sagt, det gik storartet.

Men saa lidt hen i Halvfjerdserne blev der Uenighed, Thy og Mors blev skilt ad, det var vist nærmest Politik. Da var det forenede Venstre jo dannet 1872, og Morsingboerne var Venstremænd, medens Thyboerne var Højre, Mansa trak sig tilbage, og jeg blev valgt til Formand. Amtsraadet nægtede saa at give Tilskud, og da jeg

engang spurgte Etatsraad Knudsen (Blidstrup), der var i Amtsraadet, hvad Grunden var, svarede han: ”Ja, naar at til I ikke vil have vore Mænd, faar I heller ikke vore Penge”. Der var nemlig vraget et Par Amtsraadsmedlemmer som Kredsformænd ovre i Thy. Jeg syntes, det var lidt uretfærdig, men der var ikke noget at gjøre, dog gav han privat dette Aar 25 Kr. med den Motivering, at da jeg vedblev at arbejde for Sagen, maatte der vel være noget godt derved; han havde ingen Forstand derpaa. Jeg var Formand 2 a 3 Aar, og kunde ogsaa være bleven gjenvalgt, men jeg blev for optaget af andre Ting, det var ellers fornøjeligt at have med at gjøre. Friskolelærer Søren Olesen i Jølby blev min Eftermand.

De følgende år var svære. I vinteren 1866-67 faldt dele af huset sammen og nyt måtte bygges. Moderen var syg, og hans hustru blev det også. Samtidig var der nedgang i smedien:

Det var saadan et tørt Aar, hvorfor jeg ikke solgte saa mange Plove, som jeg plejede, dog gavnede den tørre Sommer paa den Maade, at vi ringede en masse Hjul. Folk kom langvejs fra med Hjul, deres egne Smede kunne ikke faa det gjort. Her fra den nærmeste Kreds kom ikke mange hverken med Hjul eller andet. Der var nemlig en ung Smed, han er før nævnt her som Lærling Jens Kr. Kvistgaard, han fik en Smedie bygget ved Skjællet mellem Frøslev og Mollerup paa hans Faders Jord, og ifølge det gamle Ord ”naar Vognen hælder skyde de alle efter”, flyttede de fra mig paa ganske enkelte nær. Selv min nære Nabo Schade, Frøslevgaard flyttede, medens Sørensen paa Dalgaard, der havde nær til den ny Smed, blev ved, han kunde ikke nænne at unddrage mig den Fortjeneste. Jeg gik til enkelte af mine gamle Kunder, hvis Kjæledægge jeg som ung Karl havde været, og bad om at beholde deres Arbejde, men forgjæves.

Andreas Vestergaards ejendom og smedie med vindmotor i 1890'erne. Han ses selv på det ene billede med sin anden hustru Maren. Fra 1908 levede Vestergaard af landbrug alene. Han blev i 1902 gift med Ane Larsen (1875-1942) fra Redsted. De fik fem børn.

Min store Gjæld fra Bygningen og min Moders Sygdom og nu Stines Sygdom og saa miste det allerreste af Arbejdet heromkring, det var lige ved at tage Modet fra mig. Jeg prøvede at laane nogle Rigsdaler af velstaaende Naboer, men faa Dage efter havde jeg dem, de trængte saa haardt til deres Penge. Havde jeg ikke haft Kjøbmand Trap, Nykjøbing, der skjønt min Gjæld var stor i forvejen gav mig saa at sige uindskrænket Kredit paa Materialer, ved jeg ikke, hvordan det var gaaet. Jeg søgte Arbejde rundt omkring, og jeg holdt

det gaende. En Udgift, som ikke er nævnt, havde jeg med at faa Smedien tækket med Spaan. Den var før tækket med Tagssten, men d. 28. Februar 68 havde vi en Orkan af Vesten nordvest, den stærkeste jeg kan huske, der væltede flere Huse og mange Møller tog Skade, da den klokken 3 Eftermiddag var stærkest kunde et Menneske ikke gaa imod Stormen. Mønningen rejste saa at sige af alle Huse og en Del Tag fulgte med, og af Damme, der ikke laa særlig i Læ, blæste Vandet bort. Hen ad Aften lindede det lidt, og om Natten faldt der noget Sne, der skjulte en

Nykjøbing, den 4de Juni.

Efter hvad vi have erfaret, har Finanzministeriet forlangt en Overvurderings-Forretning afholdt til Bestemmelse af det Kammerjunkfer Steensen de Veth til Hoiriis tilkommende Bederslag for Afstaaelse af Privilegiet paa Færgefarten over Salling og Bilsund med Ret til at have Sundforn osv.

— Til Industriudstillingen i Kjøbenhavn er fra Mors indsendt følgende Gjenstande: Fra Jernstøber Christensen emaillede Gryder, Brødsfjærere, Kjøkkenmaskiner samt 1 Magasincomsur, fra Smedemester Th. Schourup 2 Plove, 4 Østerskrabere, 1 Østersbril samt 2 Valsestret, fra Glarmester Langbein endeel forskjellige Reparbejder, ved Kjøbmand L. S. Trap og Consul A. H. Schade endeel Kornprøver, fra Sidste nævnte endvidere en morslandsk Nationaldragt, fra Smed Andreas Vestergaard i Froslev 1 Plov. Fra Garver Christensen vil der blive indsendt endeel beredede Huder og Skind.

Morsø Avis, 1872, om Industriudstillingen i København.

Del af Ødelæggelsernes Vederstyggenhed, men Tagstenene paa Smedien var ogsaa gaaet en Tur, og jeg købte Spaan, vistnok de første, der kom til Mors.

Vestergaards hustru døde af tuberkulose i marts 1869, og det følgende Aar døde først sønnen Anders af ondartet halssyge i januar, og i marts datteren Mette af samme sygdom som moderen.

Som før nævnt var min økonomiske Stilling daarlig, da jeg blev Enke. Folk her omkring troede heller ikke, jeg skulde have klaret den. Jeg lod som ingen Ting, var snarere ved at give det

Skin af, at jeg var oven paa. Her et lille Træk: Min Nabo gamle Jens Dissing, der var en meget velstillet Mand, kom en Dag og i Talens Løb sagde han, om han ikke kunde laane nogle Penge af mig. Jeg svarede: "Nej, hør nu, Jens Dissing, nu vil I nok drive Løjer med mig." Ja, det var nu ikke saa mange kun 10 eller endda 5 Rigsdaler en 14 Dage? "Naa, det er en anden Sag, en saadan lille Sum har jeg som Regel altid og kan undvære, dem kan I gjerne faa". Og han fik dem og udtalte sin Forundring, da Talen havde gaaet, at jeg havde stor Gjæld. "Ja, nogen Gjæld har jeg, men det kan jeg nok klare. Nu skal jeg have Værkstedet udvidet og en Mand mere".

Som nævnt var det en Bøssemager, der gav mig Tanken at anvende Staal til Muldplader, nu brugtes der ikke andet, og de var bragt i Handelen. Jeg bøjede dem og rettede dem til med Hammeren, og med en Mands Hjælp kunde vi hugge 12 Stk. af og gjøre dem færdig paa en Dag. Det var Plader, 10 Tommer brede og saa lange, at der kunde blive 6 af hver. Jeg kunde have 3 Mark eller 1 Krone paa hver, saa det kunde nok gaa an; men Kr. Krog i Thorup, der havde lært her, kunde ogsaa lave dem og satte Prisen ned, saa jeg kun kunde have 2 M. Jeg fik saa en Præsse lavet og en Esse indrettet, saa de kunde varmes over det hele. Vi skulde være 5 Mand, men den første Dag, vi præssede, gjorde vi 120 Stk. færdige, og de kunne sælges i kort Tid. Jeg havde Forbindelser i de fleste jyske Kjøbstæder.

Plove lavede jeg ogsaa en Del af, der gik over det meste af Mors og en Del til Sydthy. Disse her firkantede Harver, skotske som de kaldtes, lavede jeg ogsaa mange af, og det var noget, der gik rask fra Haanden. Saa gik Tiden til 1872, da havde jeg en Plov til Den store nordiske Udstilling i Kjøbenhavn, men af den fik jeg ingen Præmie. Jeg var derovre i 8te Dage, - jeg har endnu det Portræt, som jeg havde med, det blev stemplet og naar jeg viste det, havde jeg fri Adgang til Udstillingen, og Medallien, der blev lavet og har Devicen "For hvert et Tab igjen Erstatning findes, hvad udad tabs, det maa indad vindes" har jeg. Det var en sjælden skøn Tur, som jeg aldrig glemmer.

Samme Aar var der den tolvte Danske Landmandsforsamling i Nykjøbing paa Falster, og der havde jeg ogsaa udstillet en almindelig 2 Hestes Plov, hvoraf jeg fik Broncemedallie. Plovene var der underkastet Arbejdsprøve, og min gik ualmindelig let og kunde optippe og gaa ren, og det var ikke kjendt den Gang. Denne Præmie fik stor Betydning for mig, nu kom der Bestillinger fra hele Landet, fra Skagen til Kongeaaen. Jeg fik lidt

Frøslev Sangforening blev oprettet o. 1881-82, hvor en ung præst Jessen kom til sognet. Han var ellers missionsmand, fortæller Vestergaard, men havde lyst til sang og fik oprettet sangkoret. Det havde oprindeligt flere medlemmer, men en del faldt fra efterhånden. Forrest fra venstre: Niels Nyby, Andreas Vestergaard, lærer Uldahl. Bagerst: Mikkel Kvistgaard, Jens Mikkelsen, Josef Kvistgaard, Morten Nyby.

bygget til Værkstedet, saa jeg havde 3 Ildsteder eller Esser, og saa gik det fra 6 Morgen til 9 Aften, og alt hvad vi lavede kunde sælges. Kunderne her fra Kredsen kom igjen og alt gik godt.

I september 1872 giftede Vestergaard sig anden gang med sypige Maren Olesen (1836-99), Tødsø.

Som anført gik Arbejdet i Værkstedet godt, særlig med at lave Plove og Staalplader, der blev pressede og bragt i Handelen saa at sige over hele Jylland. Det gik godt en Tid, men saa begyndte Smed Schourup i Nykøbing at lave Muldplader akkurat som mine, og da han havde lettere ved at sende dem, fordi han boede i Nykjøbing, kunde jeg ikke holde Kunderne. Det skal her anføres, at jeg særlig for at komme nærmere til Kommunikations

Midlerne var en Tur i Struer for at se paa en Ejendom; men da det kom til Stykket, var Maren kjed af at flytte fra Mors og saa blev vi her.

Der var en Dyr læge Jensen i Stubbe-kjøbing paa Falster, der havde faaet en af mine Plove, og den gik saa let, saa han lod anbringe en Klo, der bag efter Ploven gik dybere ned og løsnede Undergrunden i Furen. Dette blev omtalt i Landmandsbladet, hvoraf et No. blev mig sendt, og straks konstruerede jeg en Indretning, som jeg kaldte Undergrundsjern, skrev en Bekjendtgjørelse i Landmandsbladet, at de kunde anbringes paa enhver Plov, og stilles fra 0 til 7 Tommers Dybde, og straks kom der Bestillinger, saa jeg i Løbet af et Aarstid solgte 5 a 600 til 3 Rigsdaler, nu 6 Kroner Stykket. Det var en pæn Fortjeneste, men det fik snart Ende, for det første kunde enhver Smed lave

den saa snart han saa en, og dernæst var der mange, der prøvede dem og ikke kunne se det gjorde nogen Gavn. Dog havde jeg den Fornøjelse, at ved Landmandsmødet i Viborg 1875 havde næsten alle de udstillede Plove et saadant Jern paaskruet.

Ogsaa Harver lavede jeg mange af, baade skotske, de var firkantede, som Regel med 20 Tænder, svenske Harver var trekantede og havde fra 11 til 15 Tænder, saa var der nogle, der blev kaldt "Hovards" Harver, de var for resten gode, da de harvede ens over det hele, og alt hvad jeg med en 4 a 5 Mand kunde lave, kunde jeg sælge.

Saa d. 1. Januar 1874 kom jeg ind i Sogneraadet og blev straks valgt til Formand, det var noget helt Nyt, som jeg slet ingen Kjendskab havde til, men alligevel tog jeg dristig fat, og

var saa heldig med et Par Fattigsager, der fik et gunstig Udfald for os, hvorfor jeg blev rost af Beboerne. En god Støtte havde jeg af en Bestyrer, der var paa Fattiggaarden. Han hed Mattassen, det var en Regnemester, jeg har aldrig kjendt hans Lige, han kunde den store Tabel saa godt som den lille og regnede meget sikkert.

Jeg blev valgt ind i Sogneraadet af den almindelige Vælgerklasse, det vil sige alle bosiddende Mænd, der er 25 Aar gamle og ikke har nydt Fattighjælp og ikke faaet vanærende Straf, valgte 3 Medlemmer, medens 1/5 af Vælgerne af de højstbeskattede valgte 4. Valget gjaldt 6 Aar, men foretoges skiftevis hvert 3 Aar. Jeg overtog Posten som Formand efter Proprietær Schade paa Frøslevgaard, han havde været Formand i 3 Aar og vilde ikke tage mod Gjenvalg, skjønt han skulde blive i Sogneraadet, jeg var lidt kjed af, at have ham som havde Erfaring ved siden af mig, men det gik meget godt. Jeg lod ham somme Tider føre Forhandlingsprotokollen ved Møderne, og den Ære var han svær glad for. Der var samtidig i Raadet et par ældre og erfarne Mænd, nemlig Anders Krog og Niels Majgaard, begge Gaardmænd i Frøslev, og de støttede mig især i Begyndelsen alt hvad de kunde.

Det var ellers en stræng Tid for mig, jeg arbejdede om Dagen i Værkstedet og om Aftenen og lidt af Natten med ved Skrivebordet, men jeg havde et godt Helbred, og det gik og var helt interessant. 1875 var der som før nævnt Landmandsmøde eller Forsamling, som det kaldtes, i Viborg. Jeg havde et Par Plove udstillede; men der blev ingen Plove præmierede, derimod blev Præmiesedler fra Nykjøbing paa Falster hængt paa, og jeg solgte eller fik Bestilling paa en 25 Stk., saa der var noget at tage fat paa, da jeg kom Hjem, det var i det hele en meget fornøjelig Tur.

1876 var Andreas og Maren Vestergaard på rundrejse i Jylland. Den førte bl.a. til Industriudstillingen i Aarhus,

hvor de Plove og Harver, Vestergaard havde udstillet, fik hædersdiplom. I øvrigt så han her en hesterive fra Flensborg, som han hjemme lavede en udgave af til Schade på Frøslevgaard. I 1878 udstillede han redskaber ved Landmandsmødet og fik atter diplom. Det var i Svendborg, han deltog selv og så nærmere paa egnen.

Som nævnt begyndte jeg 1876 at lave Hesteriver, og i de følgende Aar lavede jeg ikke saa faa hvert Aar. De første 4 a 5 Aar var Stativet og Hjulene af Træ, og de kostede ca. 100 Kr. Det var ret godt Arbejde, saa begyndte jeg at lave baade Hjul og Stativ af Jern, og det var en stor Forbedring, der bevirkede endnu mere Afretning, og Plove gik der fremdeles mange af. Der var Landmandsmøde i Svendborg, og samme Aar var der Verdensudstilling i Paris. Jeg lavede en Plov og sendte derned. Det var en smuk Plov, den var for det første godt smedet, men saa var den rettet op efter Vinkel og sletfilet og smerglet, saa der var ikke en sort Plet at se paa hele Ploven; men jeg fik ingen Præmie eller Anerkjendelse. Danmark er jo lille og saadan enkelt Gjenstand druknede i Massen. Propr. Chr. Brejnholt fra Damsgaard var dernede, og da han kom hjem, var han her og sagde, han kunde hilse mig fra min Plov: "Du faar Præmie!" Jeg svarede: "Ja, det er godt, men har jeg faaet den?" Ja, det vidste han ikke, men "det kan ikke fejle, for det er den bedste, der er."

Men som sagt jeg fik ingen Præmie der; men den har saa senere været udstillet her i Danmark og taget Bronce-medalje, det var i Aalborg 1883, og der havde jeg nær forlist den, det gik saaledes til: Jeg havde 2 andre Plove udstillede, og de var indmeldt til Salg, og saa ved en Fejl var Katalognumrene bleven forkert hængt paa, saa den stod til Salg for 28 Kr. Der var saa en Ingeniør Værner fra Vilhelmsborg ved Thisted, der købte den paa Salgskontoret, hvorfra jeg fik dette Beløb sendt. Da saa de andre Plove kom tilbage og

den blanke blev væk, saa jeg straks, der var indløben en Fejl, hvorfor jeg skrev til Kontoret og gjorde dem opmærksom derpaa; men de vilde ikke indrømme Fejlen. Jeg fik omsider Kjøberens Adresse, og saa vekslede jeg nogle Breve med ham, men han vilde ikke af med Ploven. Jeg skrev, at han som Ingeniør maatte kunne se, at der var slidt File paa den for mer end de 28 Kr., og jeg tilbød ham at sende Pengene tilbage eller levere en almindelig Plov, men lige meget hjalp det, saa jeg var lige ved at opgive at faa den tilbage. Men saa en Dag, som jeg stod og arbejdede, kom den Tanke: Men hvorfor ligge og kjævles med Kontoret og Ingeniøren? Skriv til Landmandsforsamlingens Formand, det var Krag Juul Vind Friis. Som tænkt saa gjort, og paa faa Dage havde jeg en høflig Skrivelse fra Kontoret og Ploven tilbage med Anmodning om at sende ham en almindelig Plov. Den fik han, og dermed var saa Sagen i Orden. Nu er Ploven malet, og staar paa Loftet. Jeg kan ikke nænne at sælge den.

1883 fik jeg en ordentlig Drejebænk paa Fabrikken "Thy" i Thisted. Den kostede 300 Kr. uden Udvæxling, det er senere sat til og kostede 125 Kr. Den er solid og god af sin Slags, der er drejet mange baade store og smaa Stykker paa den. Samme Aar begyndte jeg at lave Bredsaamaskiner efter saakaldt "Vistofte System" men med 3 Hjul, saaledes at det 3die Hjul trak Saa-apparatet ved en Kjæde. Jeg lavede 6 Stykker, de 5 solgte jeg her paa Mors, og den 6te sendte jeg til Udstilling ved Landmandsmødet i Aalborg. Maskinen blev sendt derned først i Maj, og den 10de var Udstillerne indbudt til at overvære en Prøve i Marken.

Det gik saaledes til: Der blev hældt ½ Td. Korn (Byg) i hver Maskine, og saa skulde vi indstille den saaledes, at den saaede 1 Skp. i 1 Skp. Land. Det skulde saa gro til hen i Juli, og saa skulde det kunde ses, hvordan hver

Tærskværk og medhjælpere. Tid og sted kendes ikke – men længst til højre ses Krogsgaard, Mads Markussen og Hans Væver fra Mollerup.

Maskine havde saæet, men da vi kom i Juli var der næsten ikke andet end Ukrudt. Der var udstillet 22 eller 23 Maskiner, og deraf var der 5, der fik Præmie. Jeg fik 50 Kr., hvad jeg var glad over og paa en Maade stolt af, da det var første Aar. De blev ellers grundig prøvede, og der blev udgivet kritisk Bedømmelse, der var saa skarp, at de for enkelte havde til Følge, at de helt holdt op med at lave Saamaskiner. Foruden nævnte Præmie fik jeg ved denne Udstilling Diplomer for en Ristplov og en Hesterive. Det skal her anføres, at da jeg var i Aalborg d. 10. Maj var jeg i Kirke og hørte den berømte Biskop P. Kr. Kirkegaard, og det var den sidste Prædiken han holdt, han døde kort efter.

Endelig skal anføres lidt om Kongebesøget i Aalborg. Det var Kristjan d. 9de, han kom sejlene dertil, og der var samlet en masse Mennesker paa Havnen, men der var kun faa, der raabte Hurra, - kun nogle faa

Højremænd og en Del Dreng, der var stillet an helt ude ved Bolværket. De skreg, som de var betalt derfor, hvad de maaske ogsaa var? Der var tilkaldt en Eskadron Dragoner fra Randers, og de var opstillet i 2 Geledder med Front imod hinanden lige fra Landgangsbroen og op til det gamle Slot, og i denne bevæbnede Allé passerede Kongen med Følge. Det gjorde ingen hyggelig Indtryk, og naar Hestene gik lidt frem, saa Alléen blev for snæver, blev der kommanderet "Tilbage", og saa stejlede Krikkerne tilbage imod den paa begge Sider tætpakkede Menneskemasse, der hujede og skreg, som om det gjaldt Livet, og imellem lød Raabet: "Ned med Estrup".

Det var ogsaa en politisk bevæget Tid, Estrup var Førsteminister, vi havde provisoriske Finanslove, og Højre og Venstre stod skarp over for hinanden. Kongen tog ind paa Slottet, og en Deputation paa 3 Mænd (deres Navne har jeg glemt) søgte Audiens,

men det blev nægtet, hvorved Forbitrelsen blev endnu større, og da Kongen med Følge kom ind paa Udstillingspladsen, stimlede Folk sammen om dem, saa Politiet havde Møje med at gjøre Plads for dem, og i stedet for Hurra lød i Udkanterne Raabet: "Ned med Estrup". Jeg var selvfølgelig i Nærheden og morede mig over at se, hvordan Folk, naar Politiet drev dem til side, kravlede over Svinefolde, Hønsbure o.s.v., saa Dyrene skreg af Forskrækkelse og Træværket brasede. Det var helt Sjov, for hvem der som jeg saa Sagen fra den gemytlige Side. Der blev holdt Festmiddag for Kongefamilien, og ifølge Beretningen blev der holdt Taler af forskellige, og alle roste de Kongehuset og talte vidt og bredt om den store Kjærlighed, der var mellem Kongen og Folket. Ikke en Stavelse tydede paa, at der var noget i Vejen, indtil Kongen, idet han takkede for en Skaal, først roste de brave Jyder og derefter udtalte: "Vel

vidste jeg, at jeg i Dag blandt de brave Jyder maaske mødte en overtrukken Himmel, at den politiske Himmel var noget overtrukken, men desuagtet stoler jeg paa, at Jyderne er overbevist om, at jeg aldrig kan forandre mit Valgsprog eller glemme min Edsafleggelse paa Grundloven, thi jeg skal jo være et Værn og vil være et Værn for Grundloven, saa længe Vorherre vil skjænke mig Liv og Kræfter. (Jublende Bravoraab) Jeg gjentager min varmeste Tak og udbringer en Skaal for den brave Jyde. Jyderne leve!" Lange Hurraraab.

En stor Menneskemasse havde samlet sig ved Hovedudgangen fra Spisesalen, og var Kongen kommen denne Vej, vilde der nok have lydt Raab af forskjellig Art, men han kom ud af en Bagdør, og Mængden skiltes efterhaanden. Jeg boede under Udstillingen hos en Onkel, der hed Jens Kr. Kristensen, han var Cigarmager, jeg havde det godt, jeg fik Saamaskinen og flere Ting solgt, og jeg rejste glad Hjem, og der var "Alt vel". ...

Tiden gik saa ellers sin jævne Gang, vi var raske begge 2. Maren passede Huset inde, og jeg Værkstedet. Plove lavede jeg nu ikke saa mange af (i alt har jeg lavet mellem 16- og 1700 Stykker foruden en Del Dobbeltplove) Det var mest Maskinarbejde, f.E. Hesteriver, Bredsaamaskiner, Rodfrugtfrøsaamaskiner, Tærskemaskiner, Rense- og Kastemaskiner, o.s.v., saa at sige alle slags Landbrugsmaskiner, og saa forhandlede jeg Damptærskværker, det var altid "Marshals". Den første købte jeg 1879 af Grosserer H. C. Petersen og Co., Kjøbenhavn. Det var gode Maskiner, men de der skulde passe dem havde som Regel for lidt Kjendskab og Øvelse, og saa gik der Brud, og jeg havde i mange Aar ret god Fortjeneste med at reparere dem. I Aaret 1887 havde jeg 2 Biler og 3 Tærskere her ved Værkstedet, og jeg havde en Maskinarbejder fra Kjøbenhavn til at hjælpe at gjøre dem i Stand (det skal lige nævnes, at denne Maskinarbejder var et sjældent begavet

Menneske, næsten Skuespiller, saa vi havde megen Morskab, mens han var her) Det var Arbejde, der var interessant og gav ret god Fortjeneste.

Saaledes gik nogle Aar i Firserne paa alle Maader helt godt. Jeg fik en Mølle stillet op, der trak Drejebænk og Boremaskine, det var en ganske simpel Indretning. Hattøjet var af en Høstmaskine. Den havde 8 Vingearme med et Bræt paa hver, og disse blev sjælden taget af. Den blev standset og igangsat ved at dreje den af eller i Vinden. Det var noget unem, men en Del Nytte gjorde den alligevel. Men saa var det Fabrikant Povlsen i Esbjerg gav sig til at lave selvkrøgende Vindmotorer eller Vindrosen, det var svære og dyre Indretninger, dog solgte jeg 5 af dem her paa Mors, de gik rigtig godt, men i stærk Storm kunde Krøjeværket ikke holde og saa blev Folk kjed af dem.

Tanken om selv at lave nogle lignende kom frem, og da Fabrikant Svankjær i Sundby i Thy havde lavet Modeller til en saadan, men mindre og klejnere, fik jeg Støbegods derfra og byggede mig saa en paa Træstativ, og den gik godt i nogle Aar. Dog havde jeg det Uheld, at den væltede en Gang om Vinteren under stærk Storm. Det var en Markedsaften, jeg kom kjørende omkring 9, da jeg kom til Jens Dissings, syntes jeg nok, at Motoren var der ikke, men det sneede meget, og jeg gav dette Skylden. Men saa snart jeg var forbi Haven, saa jeg, at den laa paa siden, og det værste var, at det var min egen Skyld. Fundamentboltene var for svage, men som jeg ærgrede mig, ikke for Skaden, men for Skammen. Nu havde mine konkurrenter et Vaaben mod mig, der ikke var nem at slaa dem af Haanden. Nå, jeg fik den snart op igjen, og den gik til 1895, da jeg byggede den, der staar endnu.

Jeg byggede kun en 2-3 Stk. af Svankjærs Støbegods, det var for klejn. Men da det begyndte at blive mere almindeligt med Vindmotorer, og jeg ogsaa havde Lyst til at være med, rejste jeg over til Jernstøber Jørgensen i Bogense, som jeg havde Forbindelse

med før. Vi tegnede og konstruerede i 2 Dage, og saa lavede han Modeller og støbte Hattetøj, og det var meget solidt. Jeg byggede saa i nogle Aar indtil 1897 en 14 a 15 Stykker, og de holdt udmærket, der gaar flere af dem endnu i 1915. Naar jeg holdt op med at lave Vindmotorer, der var et interessant Arbejde, da var det, fordi Maren bad mig derom, hun kunde ikke holde ud til den store Husholdning, hun var bange for at lade mig færdes på Husene, nu jeg blev ældre, og der var ogsaa andet Arbejde nok til 4 Mand foruden mig selv.

1888 var der Landmandsforsamling og stor Udstilling i Kjøbenhavn, jeg havde en Plov og en Saamaskine udstillet, og fik Medallie af Ploven og Diplom for Saamaskinen. Maren og en Datter af Lærer Uldal var med mig derovre. Vi havde lejet Værelse ude paa Nørrebro hos en Typograf og boede derfor billig i Forhold til at bo paa et Hotel. Det morede mig lidt, den første Aften, da Manden kom hjem og saa det kun var nogle Bønder fra Jylland, værdigede han os kun et køligt "God Aften"; men et par Aftener efter kom han ind til os og spurgte, om jeg var den Vestergaard, der havde faaet baade Medallie og Diplom paa Udstillingen (han havde set Præmielisten i Nationaltidende). Jeg viste ham Præmierne og steg svært i hans Agtelse, og vi fik flere Samtaler, naar det traf, at vi var hjemme paa en Gang. Han var Socialdemokrat, deri var vi ikke enige, men de provisoriske Fæstninger rakkede han voldsomt ned, og deri kunde jeg bedre følge ham. Vi var i Hovedstaden en Uges Tid, besøgte en Del Museer, Tivoli, Zoologisk Have og andre Seværdigheder, og var alle 3 glade ved Turen.

Tiden gik saa sin jævne Gang, dog skal det her nævnes, at d. 6 Juli 1886 blev jeg beskikket til Sognefoged og senere ogsaa Lægdsmand. 1887 kom jeg igjen i Sogneraadet, hvor jeg saa blev til Aaret 1900, og jeg blev stærkt opfordret til at tage imod Gjenvælg, men nu havde jeg været i Raadet i 18 Aar, saa syntes jeg andre skulde til.

Stork, stork, langeben

Fra Caspar Schade

Provst Caspar Schade forfattede og udgav i 1811 sin Beskrivelse over Øen Mors. Bogen omfatter såvel natur- som samfunds- og kulturforhold, og er derfor i dag en guldgrube til viden om Mors i første del af 1800-tallet. En del af beskrivelsen er lister over plante- og dyreliv. Som regel er de enkelte arter ganske kortfattet omtalt – med en undtagelse: Storken. Fuglen var dengang så udbredt og så tæt på mennesket, at den her beskrives som en nabo.

Den hvide Stork (A. Ciconia) findes her i temmeligt Antal. Allene i Nykjøbing har, indtil Aaret 1805, da den strænge Vaarkulde formindskede dem, omtrent 50 Par Storke aarligen ynglet. I den Tanke, at et lidet Bidrag til denne interessante Fugls Naturhistorie kunde mere en og anden Læser, anføres her nogle lagttagelser: Storkene begynde at komme hertil, naar Foraaret er mildt, ved første Aprils Tid; men ellers noget sildigere. Nogle enkelte ere bleve saa forsinkede, at

de ikke indfinde sig før sidst i April, ja endog hen i Maj. Sædvanligst kommer Hannen først; dog skeer det og at Hunnen er den første. Naar det indtræffer, hvilket ikke er sjældent, at den ene Mage kommer 2-3 Uger eller længere før den anden, vises i denne Mellemtid i Almindelighed ikke megen Troskab. En Hunstork, som i Aaret 1800 kom 3 til 4 Uger før sin Mage, lod sig imidlertid drænke af en Nabo-Han, og tre Æg som hun i den Tid lagde, kastede hun efterhaanden ned. Da hendes egen

Udsigt til en del af storkenes spisekammer. Set fra Kirketårnet mod Nygade og vejen over kærret til Vildsund (Nørrebro).

Mage var kommen, lagde hun endnu to Æg, som bleve udrugede. (Storken lægger kun 5 Æg, som ere smudsig-hvide.) Den usædvanlige Ligeegyldighed, som Hannen viste saavel i at ruge, som opføde Ungerne, syntes at røbe, at han maa have havt Hunnen mistænkt for Utroskab. –

Naar Storken er ankommen, begynder den at forbedre den Rede, den Aaret forhen havde været i Besiddelse af; dog tager den sig ikke ret af dette Arbeide, førend den har sin Mage; hvilket ogsaa vilde være forgjæves, thi den Eenlige kan neppe i nogen halv Time begive sig ud for at søge noget til Føde, før dens Rede imidlertid er udsat for Nabostorkes Plyndring. Det er morsomt at see Tyvens Adfærd ved saadan Lejlighed: Naar den er kommen paa en andens Rede, seer den sig først omkring med ængstelig Opmærksomhed; mærker den ingen Fare, begynder den strax at rive Riis og Qviste til sig; og naar den har faaet hvad den kan føre, knejser den i Vejret, seer sig atter om, og derpaa farer afsted med Rovet til sin egen Rede, som den dermed forbedrer. Alt skeer i en Skynding, der røber Frygt for at vorde overrumplet af den retmæssige Ejer. –

Ankommer flere Storke, end der gives Reder fra foregaaende Aar, eller og nogle Reder ere blevne nedrevne, saa forefalder der gjerne heftige Slagsmaale, da de Redeløse søge at fordrive andre fra deres Bopæl, og undertiden ville gamle Storke ikke tillade noget nyt Par at bygge i deres Nabolag. – For nogle Aar siden fandt et Par Storke for godt at bygge Rede i et Træ ovenpaa en Skaderede. Skaderne søgte vel under megen Støj at forhindre det, men forgjæves; dog lode de sig ikke fordrive, men vedbleve at boe under Storkereden. –

Nogle Storke ere meget omhyggelige for at forhøje og forbedre deres Rede; andre derimod meget efterladne, og bekymre sig kun om at foere den noget indvendigt. Nogle ere ret slemme til at rive Hul i Straatagene;

Storken fotograferet på taget af Joseph Brinkmanns manufakturhandel, Algade, o. 1885.

andre røre dem ikke; og saaledes vise disse Fugle sig i flere Henseender forskjelligt i deres Adfærd. –

Storkene parres ikke allene før, men og i Rugetiden. Han og Hun skiftes til at ruge Æggene, made Ungerne og holde Vagt. De ere aarvaagne om Natten og lade ideligen deres Knæbren høre. –

I Aaret 1802, da Naturen i adskillige Dele syntes forventt, havdes det Sær-syn, at nogle Par Storke, fra Midten af Juli til noget hen i August, lavede tilrette i deres Reder og parredes dagligen, som om der var Foraar; men disse Forberedelser til Yngel bleve ved Rejsedrivten afbrudte. –

Det er afgjort Sandhed, at Storkene med Villie – man kunne næsten sige med Overlæg – nedkaste fra deres Rede i det mindste eet Æg eller een Unge, og ikke sjældent begge Dele. Denne Nedkastelse beroer paa deres tidligere eller sildigere Ankomst. De

tidligst ankomne opføde gjerne fire Unger, aldrig flere; de sildigere kun tre eller to Unger. Hvad der er over dette Tal, skille de sig ved; ja man har og havt Exempel paa, at de kun have beholdt een Unge til Opdræt. Det lader som disse Dyr have den Forudfølelse, at de ikke tilbørligt og hastigt nok kunne opføde flere. Forgjæves, ja endog ubarmhjertigt, vil det være at bringe den nedkastede Unge op igjen i Reden; thi den faaer dog ikke Lov til at blive der; og den, som første Gang med en Slags Forsvarlighed var blevnen nedrullet ad Taget, vil anden Gang komme til at udstaae en haardere Medfart, hvorpaa skal anføres et Par Exempler: En Storkeunge, der var saa stor, at dens Pinde havde begyndt at faae Fjer, blev en Dag af sin Moder nedkastet i min Gaard og faldt paa en Sanddyngde uden at komme til Skade. Den blev strax bragt op igjen til sine tre Sødskenne, under hvilke den bo-

Storkereden ved Asselsvej, Øster Assels, o. 1925.

rede sig ned, som den vilde skjule sig. Medens Opbringelsen skete, forlod den Gamle Reden, der havde været hjemme som Vagthavende, og i samme Øjeblik kom Hannen hjem med Føde til Ungerne; men den Ulykkelige tog ikke Deel i Maaltidet; derimod viste den, ved end dybere at dukke ned med Hovedet, Frygt for Hannen, der dog ikke rørte den. Men Hunnen, som en Timestid derefter afløste ham, anfaldt den mordisk med sit Næb og styrtede den derpaa saaret og halvdød ned paa Jorden. –

Mærkværdigere er et andet Exempel, som Hr. Provst Carstensen i Thistød har fortalt mig, at han med Flere i Aaret 1797 var Øjenvidne til, og har tilladt mig her at gjøre Brug af: Et Par Storke paa hans Gaard vare saa sildigt ankomne, at, da deres 3de Unger kom af Skallen, havde andre Storke temmelig store Unger. Da en Dag den ene i sin Mages Fraværelse havde nedkastet 2de Unger, hvis Fjerstube havde begyndt at vise sig, lod Hr. Provsten dem, som ubeskadigede, bringe op i Reden igjen. Den Gamle forlod imid-

lertid Reden, men kom derpaa strax tilbage, betragtede Ungerne nøje, saae sig omkring, og ved sin hele Adfærd røbede kjendelig Forlegenhed over det, som skeet var, og over de mange Tilskuere, som stode nedenfor og gave Agt paa, hvad den vilde foretage sig. Den gik derpaa hen ad Huusmønnen, standsede nu og da og saae ned til begge Sider, i Gaarden og Gaden, og stod i Tvivl om, hvad den skulde beslutte. Tænkte den maaskee: Ungerne bør du skille dig ved; men at kaste dem ned nytter ikke; du faaer dem dog op igjen? Endeligen har den taget sin Beslutning: den gik til Reden og – hvilket syntes umuligt – nedslugede alle tre Unger, men med stor Møje. Den tredie syntes dog fra først af at have været bestemt til et Forsøg, om den ved at være ene, kunde ved den bedre Pleje i tide drives til behørig Fuldkommenhed. Da den anden Stork kom med Mading og savnede sine Smaa, forjog den sin Mage. –

Dersom en Storke-Unge af Vanvare falder ned fra Reden, hvilket kun er Tilfældet, naar Ungerne ere saa store, at de vove sig op paa Kanten af Reden; da lærer Erfaring, at den med Glæde igjen modtages.

Til de mange forskjellige Dyr, som Storken søger til sin Næring, f. Ex. Fiske, Hugorme, Fiirbene, Frøer, Fugleunger, Snegle e.c., kan og regnes den almindelige Rotte, der vel, naar den angribes, gjør fortvivlet Modstand, men maa dog omsider bukke under. – Man fortæller, at naar Storken vil bemægtige sig en Hugorm, nærmer den sig samme med den ene Vingspidse, og i det Hugormen slaar i Vingen, griber Storken den over Nakken og knuser dens Hoved. (De Hugorme, jeg har seet nedfaldne fra Storkereder, havde ingen anden Skade, end at Hovedet var knuset.) –

Storken sluger sit Bytte heelt og opgulper det lige saa heelt for sine Unger. Derfor bringer den og sine spæde Unger Paddelej, Frøunger og ellers hvad af Orme og Insekter den

kan træffe. Naar den bringer de voxne Unger en Hugorm, slide de den i Stykker imellem sig. –

Det som fortælles i Goezes europ. Fauna om de flyvefærdige Ungers Frygt for at flyve ud, og at de Gamle sætter sig ved dem og støder dem ud af Reden, har jeg aldrig kunnet bemærke. De Gamle opholde sig sjelden længere paa Reden hos deres voxne Unger, end til de ere færdige med Udtømmelsen af den hjembragte Føde; de forføje sig strax bort, for at undgaae de graadige Ungers Paatrængenhed efter mere. Storkeungerne synes ligesaa higende efter at komme til Flugt, som de Gamle efter Befrielse fra den Byrde at underholde dem. Saasart Ungerne ere saa voxne, at de kunne gjøre nogen Brug af deres Vinger, flagrer de dermed dagligen, først een, saa en anden, indtil de omsider kunne hæve sig op over Reden, og efterhaanden i længere Tid svæve over samme. Saaledes holde de ved at øve sig, indtil de føle sig stærke nok til videre Flugt, hvilken de Gamle befordre ved at afknappe Maaltiderne.

Efter Udflugten øve de unge Storke sig dagligen nogen Tid i at flyve, og det meget højt i Luften, hvor de svæve omkring imellem hinanden. Fra en saadan Luftfart styrtede i Aaret 1799 to unge Storke paa engang døde til Jorden. Maaskee havde de, under deres Evolutioner i Luften, faaet Vingerne indviklede i hinanden, og, ved forgjæves Stræben efter at komme løs, været blevne saa udmattede, at de omsider maatte overlade sig til det uhyre dybe Fald, som blev deres fuldkomne Død; eller vare de maaskee blevne dræbte af et electrisk Stød i Luften? –

Omtrent den 20. August drage Storke bort fra Nykjøbing og styre deres Fart i Sydvest. Et Par Dage efter at Mængden er borte, kan man i samme Aar endnu see enkelte, men efter den 23de ingen, uden i det Tilfælde, at enten en Unge er kommen til Skade, saa at den ikke har kunnet følge de øvrige, eller og et Par Storke, formedelst deres sildige Ankomst, ikke ere blevne

På taget af den nu nedrevne Realskole i Nygade. Ingrid Entekjær fortæller om billedet: Storken ankom præcis den 9. april hvert år lige inden middag. Storkereden blev fremstillet hos bdr. Thorsteds Automobilforretning i Nygade. Reden blev repareret med nye pilegrene hvert år af Zonens Redningskorps. På billedet er redderne ved at reparere reden.

færdige med deres Ungers Opdræt. I første Fald bliver en gammel tilbage for at see den Skrøbelige tilgode. I Aaret 1799 saae jeg den 23. ikkun een gammel Stork, som i en Enghauge bag min Gaard var sysselsat med at bringe Føde til en Unge, hvis ene Been, efter

at have været brækket i Knæet, var kommen til at sidde meget skjævt, og kunde den desaarsag ikke hæve sig til Flugt. Endnu den 26de om Eftermiddagen fortsatte den Gamle sin Omhu for Ungen, men med større Iilfærdighed end forhen. For at gjøre Ende paa

Storken på taget af det gamle stuehus, Vestergård, Alsted, 1909.

denne Kamp imellem Medlidenheds-Følelse og Rejsedrivt, lod jeg Ungen tage bort, og neppe var dette skeet, før den Gamle forsvandt og kom ikke mere tilsyne. Adskillige have fortalt mig flere saadanne Exempler paa Storkes Omsorg for stymprede Unger. man har og seet Storke i flere Dage efter Mængdens Bortreise at pleje deres endnu ikke flyvefærdige Unger, indtil de kunne faa dem med sig. Dette kan da i det mindske formilde den Beskyldning imod Storkene, at de før deres Afreise skulde dræbe Invaliderne eller dem, som vare for svage til at følge med paa Reisen, hvorpaa man ikke her veed noget Exempel. Naar det Tilfælde indtræffer, at Storkene dræber en af deres Art, vil det nok være vanskeligt at sige, hvad der i deres Naturlov bevæger dem dertil. De i Goezes Europ. Fauna anførte Exempler, og de flere, som man hører at fortælle, kan kun bevise Factum. – Kjøbmand N. Qvistgaard her i Nykjøbing har i fire Aar havt gaaende i sin Gaard en tam Han-Stork, som man i Aaret 1804 lod beholde sine Vinger ubeskaarne. Den trak vel bort med de øvrige Storke, men efter faa Dage kom den igjen; venteligen følte den sig ikke stærk nok til at udholde Rejsens Besværligheder. Den beholdt fremdeles sin Frihed. Da Fjorden var iislagt, besøgte den Fiskerne ude paa Fjorden, for at lade sig tractere med Smelt og anden Smaafisk. Først i April 1805, da de andre Storke begyndte at komme, savnede man den et Par Ugers Tid, da den endeligen kom igjen med en Mage. Dette Par benyttede sig af en Rede fra forrige Aar paa et af bemeldte Gaards Huse, hvortil endnu ingen af de ankomne Storke havde anmeldt sig som Eier. Men efter nogle Dages Forløb kom en anden Han-Stork, som bemægtigede sig baade Reden og Hunnen, og den tamme Han, som maatte tage Flugten, tænkte ikke mere paa Yngel i det Aar. Da de andre Storke trak bort, blev og den tamme usynlig, og er ikke, som i det foregaaende Aar kommen tilbage. (Endnu i Aaret 1808

har den ikke indfundet sig, formodentlig er den omkommen.) Det er mærkeligt, at denne Stork forsmaaede Frøer, naar den kunde faae andet til Føde. –

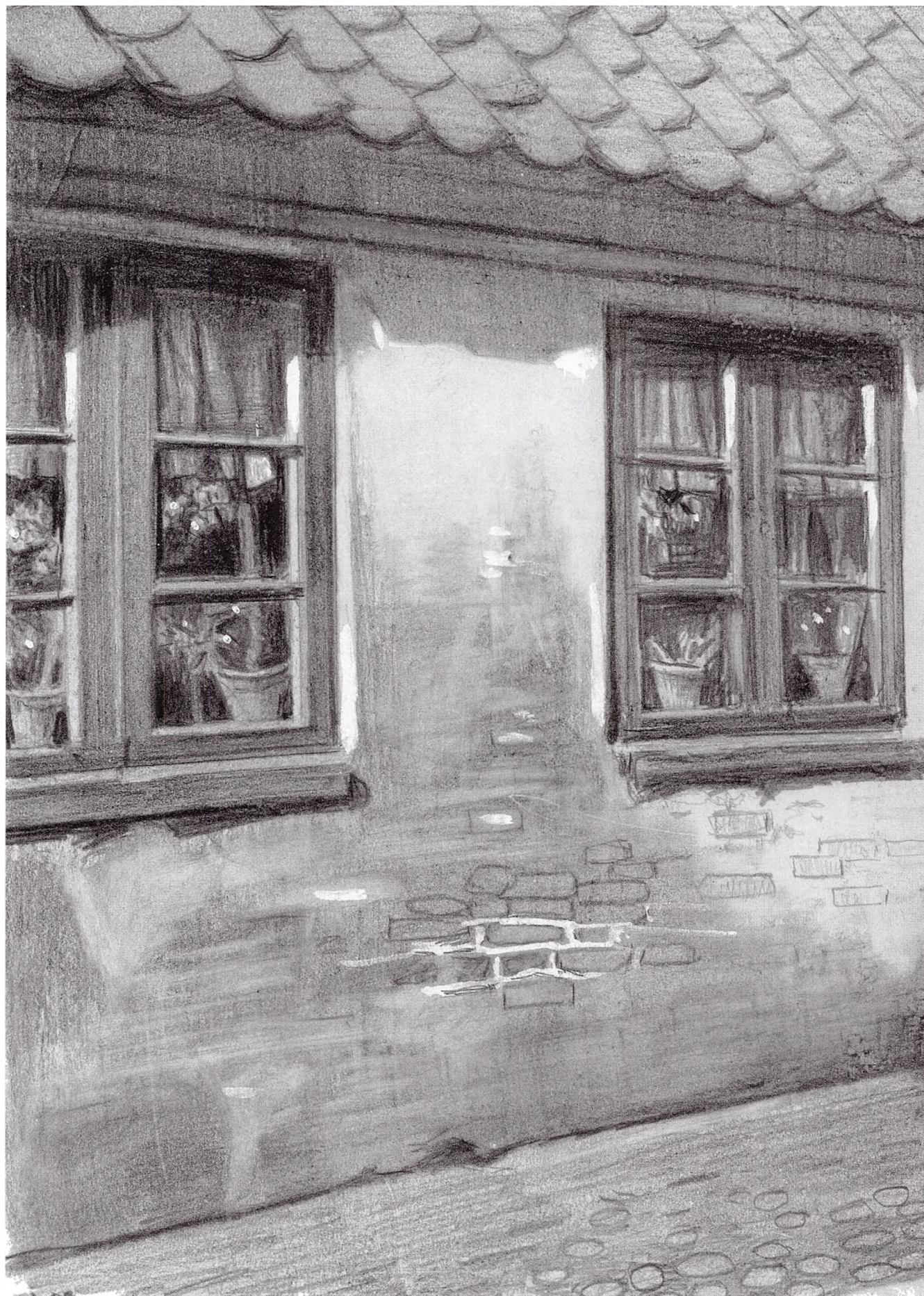
Den Indbildning hos Almuen, at Storkene ere forvandlede Mennesker, er endnu ikke ganske uddød.

Den sorte Stork (*A. nigra*) er meget sjelden at see her. I Aaret 1800 saae

man i nogle Dage et Par vanke om i et Kjør ved Højriis. Efter Sigende indlode de sig i Kamp med et Par hvide Storke paa Højriis Lade og sejrede. De bleve anseete for Ulykkesfugle, hvis Nærværelse bebudede onde Tider. Og da just i det samme og paafølgende Aar Tvistighederne indtraf med England, fik den Overtroiske derved Bekræftelse paa sin Menings Rigtighed.

Storkerede, stedet ukendt.

Nielsine Kristine Nielsen, står foran sit hus, Skovgade 3.
Hun blev portrætteret af »fru tandlæge« og lærer E. Cjedde, Nykøbing.

Gaver på tryk og film

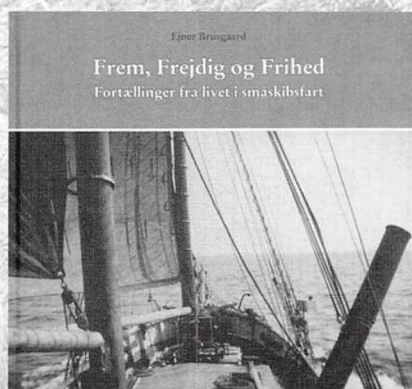
- fra Morsø lokalhistoriske Forlag

Bøger og film

- om Mors og morsingboerne
- om natur og kultur, fortid og
nutid, menneske og samfund.
Alle bøger er rigt illustrerede.
Brug dem som gave - eller glæd
dig selv med en bog eller film.
Køb dem hos boghandleren og
i museumsbutikkerne.

Sagn og
eventyr
fra Mors
genfortalt
af Per Noe

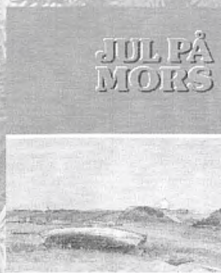

Ejner Brusgaard
Frem, Frejdig og Frihed
Fortællinger fra livet i smaskibstid

Frem, Frejdig og Frihed.

Ejner Brusgaards
spændende erindringer
fra et langt liv med små-
skibsfart
- fra barndommen i
Nykøbing til ungdom og
værnepligt under besættel-
sen, samt om sit voksenliv
ombord på bl.a. skibene
Frem, Frejdig og Frihed.

Ældre udgaver af
Jul på Mors kan
stadig erhverves i
museumsbutikkerne,
og det er endnu også
muligt at få Schades
og Skyums enestå-
ende bøger om
morsingmålet.

LOKALHISTORISK ÅBSSKRIFT 1999

MORSØFILM

1: 1958 - 1959

Børnehjælpsdag - Skibsværft -
Gymnastik opvisning.

2: 1964 Perlefest.

3: 1972 - 1987 Rakkeby og
Tæbring - Jul og Sht. Hans.

4: 1939 - 1969 Første børnehave -
Broindvielse i Vildsund.

5: 1922 - 1962 Skarrehege
Molerværk.

6: 1955 Jernstøberiet -
Kongebesøg-Færgerne.

7: 1990 1993 Den sidste støbedag
på Morsø Jernstøberi.

8: Mors og morsingboerne i
1970'erne.

9: Sallingsundbroens indvielse i
1978.

ANDRE GODE FILM:

Oprøret på Mors - Danmarks
første frimenighed.

Et rigtigt bondeliv - om livet på
landet 1940-1990.

Vagt ved havet & Havnen - om
redningsarbejdet ved den jyske
Vestkyst og om Hanstholm by
og havn.

Fjordfiskerne - billeder af livet
ved Limfjorden.

Giggen Sundby Amatører
opfører et lokalhistorisk egns-
spil.

Ny morsø film:

“Byen i arbejde”

Morsøfilm nr. 10 er optaget
omkring 1957 af Ernst Damgaard.
Filmen er lavet for Nykøbing
socialdemokratiske forening forud
for kommunalvalget 1958.

Den fortæller om de opgaver der
stod for - om bl.a. nyt sygehus,
vejanlæg og boligbyggeri, gasværk,
skole og fritidsklub, den første
selvbetjeningsbutik og meget mere.
Stumfilm sort/hvid.

Museumsbutikkerne i julehumør

Vi sælger som altid julepynt i december. Kom ind og se vort udvalg af mundblæst og hånddekoreret julepynt. Kravlenisser, gammeldags klippearb og halmting.

Nostalgisk spejl, Hatte og tasker.

Middelaldersennep og hjemmelavet syltetøj.

Håndbundne Sivsko og Børster

Molér og diatomit - forvandlet til de fineste smykker og brugsgenstande

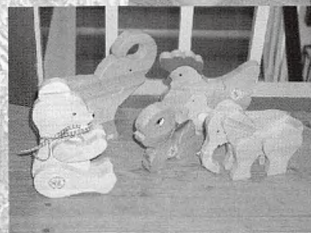
Glaskunst

Flot håndlavet og mundblæst historisk glaskunst fra Tjekkiet

Legetøj

Butikkerne bugner med legetøj til små og store.

Biler, bamser, dukker, spil, gl. dags håndlavet træ- og bliklegetøj og meget andet.

Sorringkeramik

Blå emaljeserie bestående af gulvspand, mælkespand, kasseroller, tallerkener, krus, fladeskummer og øseske.

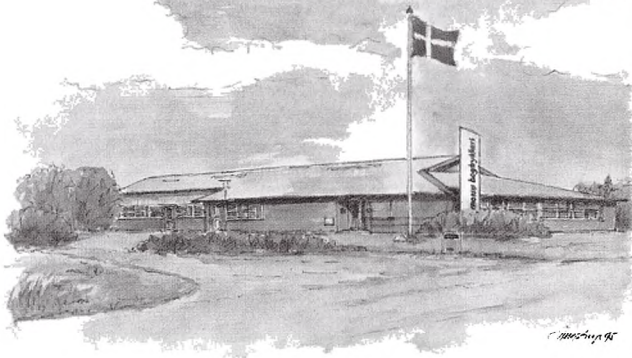
Dueholm Kloster

Dueholmgade, Nykøbing Mors
Tlf. 97723421
Åben: man-fre 10-16 lør-søn kl. 12-16

Skarregaard

Feggesundvej 53, Sejerslev
Tlf. 97751609
Åben: 30/11- 15/12 kl. 12-16

Det gamle trykkeri
med nyeste teknik

morsø bogtrykkeri

Poul Nyborg
Færøvej 2 · 7900 Nykøbing Mors
Telefon 97 72 10 44

MOLLERUP MØLLE

*ønsker
glædelig jul og
godt nytår*

– et korn bedre

Tlf. 97 74 43 11, 7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 76 25 00 Redsted, 7970 Redsted
Tlf. 97 76 23 22, 7960 Karby

Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!

TOMMERGAARDEN

Nykøbing M · Soltoften 3 · Tlf. 96 70 21 00

Hama

-perlen blandt legetøj

- et kvalitetsprodukt fra

malte haaning
PLASTIC/A/S
Nykøbing Mors

GEISLER

ønsker
glædelig jul og
godt nytår

SDR. DRAABY

KØBMANDSGAARD

7900 NYKØBING MORS

ønsker alle en
glædelig jul
og godt nytår

Vi ønsker alle

læserne af »Jul På Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,
der blev vist os i det år, der er gået.
Som i 2003 vil vi fortsætte
i 2004 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.

NYKØBING FLISEFABRIK

Bakkegårdsvej 9 . Telefon 97 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 97 72 05 11

SPAR

**OLE VIN-
KØBMAND**

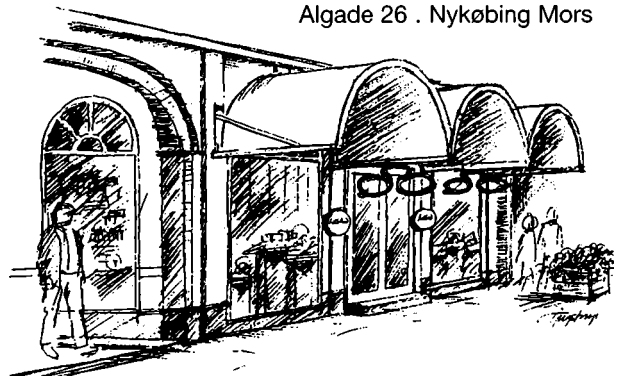
Velkommen i vor moderne butik med
GAMMELDAWS service.

Vi er altid parate til en go' handel!

Fruevej 41 Gågaden
7900 Nykøbing Mors 7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 72 02 97 Tlf. 97 72 00 30

fillelund
URER OG OPTIK

Algade 26 . Nykøbing Mors

Skamol A/S – en international virksomhed og spændende arbejdsplads!

Skamol A/S er en internationalt arbejdende virksomhed med datterselskaber i Tyskland og USA samt produktion i Danmark og Frankrig. Skamol A/S markedsfører produkter til højtemperatur isolering til en række industrielle anvendelser dels via egen salgsorganisation, dels via et bredt net af agenter og distributører i det meste af verden. Vi beskæftiger ca. 210 medarbejdere i ind- og udland.

Skamol A/S
Østergade 58-60
7900 Nykøbing Mors
Tlf: 9772 1533
Fax: 9772 4975
E-mail: insulation@skamol.dk
www.skamol.com

n.p. MORSØ PAPIR & KONTORCENTER a/s
JERNBANEGADE 6 • 7900 NYKØBING MORS • TLF. 9772 2677

**BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER**

Telefon: 97 72 07 00
Telefax: 97 72 04 27
Email: morsboghandel@post.tele.dk

MORSØ BOGHANDEL

**Deltager aktivt i
lokalsamfundet**

Vi ønsker alle
en rigtig glædelig jul
samt et godt og lykkebringende nytår!

Kontakt din lokale assurandør
og få en uforpligtende gennemgang
af dine forsikringer

Forsikringselskabet "Thisted Amt" g/s

Thyparken 16 - 7700 Thisted

Tlf. 96 19 45 00 - fax: 97 91 01 15

e-mail: thiamt@thistedamt.dk

Din lokale assurandør

Jørgen Paaske

Tlf.: 97 76 73 20 / mobil: 20 24 39 96

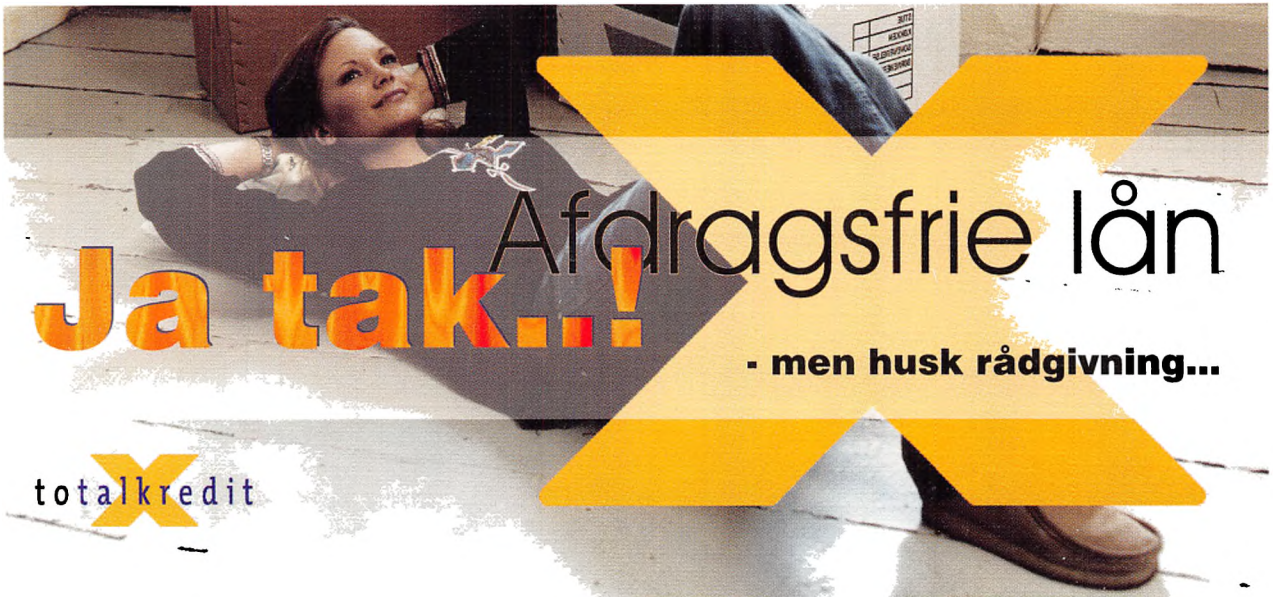
Nordmors:

Bjarne Frostholt

Tlf.: 97 72 49 42 / mobil: 20 24 39 91

- altid lige i nærheden!

totalkredit

Henrik Poulsen
BOLIG...PERT

Totalkredit giver dig nye muligheder

Totalkredit introducerer nemlig en række nye låntyper. Det giver dig endnu mere valgfrihed, når du skal vælge lån til din bolig.

Du kan vælge at tage en afdragsfri periode fra 1-10 år, hvor du ikke betaler afdrag på dit lån. Det giver dig luft i økonomien, så du kan realisere din drøm om et sommerhus, den store

udlandsrejse eller en ny bil. Kort og godt får du mulighed for at tilpasse dine lån i boligen, så de passer præcis til dine behov.

De nye rentetilpasningslån betyder, at din månedlige husleje bliver lavere end ved et fastforrentet lån. Det giver flere penge at leve for, så du kan gøre det, du har lyst til.

- men husk rådgivning!

Ring og aftal tid, hvor vi sammen kan drøfte netop din situation.

1 MORSØ SPAREKASSE
www.morsoesparekasse.dk

Kirketorvet 1

7900 Nykøbing Mors

Telefon 96 70 15 00

• Telefax 97 72 48 35

• hk@morsoesparekasse.dk

Morsø Bank

Tlf. 97 72 14 00

Ønsker alle en glædelig jul.

Vi er ikke lokalbank for ingenting